

CZAMBEL ESZMÉI

ÍRTA

STEIER LAJOS

KÜLÖNLENYOMAT A „FELVIDÉKI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG” ÁLTAL
KIADOTT CZAMBEL EMLÉKKÖNYVBŐL

1 9 3 7

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSEIT.

A SZERZŐ KIADÁSA.

ELŐSZÓ.

A „Felvidéki Tudományos Társaság” Czambel Samu dr.-nak a kiváló tót nyelvésznek és tudósnek emlékére emlékkönyvet adott ki, melyben e különnyomatban levő két tanulmányom is megjelent.

Czambel Samu dr. 1856-ban szül. Zólyomlipcsében, megh. 1909. dec. 18-ikán Budapesten mint miniszteri titkár és a belügy-minisztériumban levő fordító osztály főnöke. A tót nyelv átkutatót, idegen befolyásoktól való megtisztítását tűzte ki élete céljául és az újabb tót irodalmi nyelvnek kodifikátora tulajdonképpen ő volt. Tudományos munkásságával parallel értékes publicisztikai működést fejtett ki, melyben tiszta, önérzetes hungarista szellem foglaltatott. Hungarizmusa nem állt ellentétben tót nemzethűségével. Elszánt harcot indított meg a cseh-tót nemzetegységesítő törekvések és a cseh befolyás ellen, mely már a század elején a tótság körében érezhetővé vált.

Czambel vezető eszméiről szóló tanulmányom jegyzeteiben összefoglaltam a Czambel-kérdésre vonatkozó részleteket azok számára, akiket Czambel érdemes működése közelebbről érdekel.

Budapest, 1937. április havában.

Steier Lajos

I.

Majdnem hatvan évig tartott a tót nyelvnek irodalmi érvényesüléseért és egyenjogúságáért folytatott harc, míg a tótság vezető szellemi rétege egy kis töredéknek visszaszorítása után, majdnem egyöntetű akarattal a tót nyelvet irodalmi nyelvvé emelte és ennek a tót irodalmi nyelvnek szabályait a Hattala-féle nyelvtanban 1850-ben elfogadta és kötelezővé igyekezett tenni. Elkeseredett és éles polémiák nyertek akkor, a múlt század közepén, befejezést, — ám csalódtak azok, akik azt hitték, hogy a csehek és a tótok közötti harc végleg elhallgatott és hogy az akkor vert ellenfél nem fog új támadásokba kezdeni, hiszen ez a harc sokkal több volt egy nyelvi és irodalmi polémiánál. A csehek és tótok közötti vita a múlt század első felében az érvényesülésre törekvő tót nemzeti eszme és tót nemzeti önrendelkezés egyik pregnáns kifejezése volt éppen úgy, mint a magyarsággal folytatott vitákban a politikai érvényesülésre vonatkozó tót követelések és petíciók. A tót nemzeti mozgalomnak ez a két és egymással párhuzamosan haladó vonala összetevő erőiben majdnem azonos feltételeket, kritériumokat mutat: mellőzöttség, a népi test elidegenítése, az elnemzetlenítés előli félelem, az idegen befolyás és nyelv alóli szabadulási vágy, nemzeti önrendelkezés, egyenjogúság, egymásmellérendeltség; — tehát két vonalon reprezentálta az akkori tót szellemi vezető réteg a tót nemzetiségi eszme akaratát. E két vonal eredője minden bizonnyal a tót nemzetnek nemcsak eredményes konzerválásához, hanem tekintélyes fejlődéséhez is vezetett, mert hiszen a múlt század második fele úgy szellemi, mint gazdasági tekintetben ezt mutatja. Sajnosán azonban a tót nemzetnek ez a fejlődési vonala másfél évtized előtt súlyos törést szenvedett és mindazok az aggályok, melyek a nemzeti fejlődési vonal ezen törésétől féltették a tótságot, jogosultaknak és a történelmi for-

dulatok által indokoltaknak bizonyultak. Vájjon mivel is magyarázható az, hogy a tót nemzeti fejlődési vonal törésének eshetőségét hangoztató vélemények nem vezettek elhárító tót és magyar intézkedésekhez, miért következett be ez a törés olyan súlyos következményekkel és miért váltak a hangoztatott aggályok a néma pusztába kiáltott kétségbeesett és visszhangnélküli panaszokká, — vájjon miért voltak a törést előrelátók olyan tót, vagy magyar vates-ek, akiknek szavát sem tót, sem magyar részen, meg nem hallgatták? Ezekre a kérdésekre megfelelő választ meríthetünk nemcsak a tót triumvirátus (Stúr, Hodza, Hurban) életműködéséből, hanem annak a férfiúnak életpályájából is, aki e triumvirátus eszméjét, a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben tudományos fegyverzettel és elszánt harckészséggel védelmezte mint olyan nemzeti hagyatékot, melynek féltő megóvása a tót nemzeti lét biztosítását, melynek könnyelmű cserbenhagyása viszont, a tót nemzeti jelleg feláldozását jelentheti. Ez a férfiú Czambel Samu dr., akinek emlékére, eszméinek és működésének ismertetése céljából társaságunk ezt a könyvet kiadta. — Ha ma a magyar intellektuell réteghez tartozók között egy olyan ankétot rendeznénk, melynek főkérdésére, — ki volt Czambel, mit akart, mik voltak tevékenységének főeszméi, — gyorsan és precízen kellene felelni, — úgy kétségtelenné válnék az, hogy csakis egy elenyésző hányad válasza lenne kielégítő. Ez volt azonban a helyzet Czambel életében is. Malomkövek között őrlődött ő éppen úgy, mint tekintélyes és nagyeszű tót elődei. Az események forgatagában, a nagy történelem zajában nem hallották segélykiáltásaikat és felőrlődött úgy a nagy tót triumvirátus, mint Czambel is, mielőtt még a tót nyelv irodalmosításának további etappejaít biztosíthatták és körülbástyázták volna. Nemzetmentő munkájukat nem tudták befejezni. Stúr csoportja 1850-ben nyelvi kompromisszumba volt kénytelen ereszkedni és ebből a kompromisszumból nem tudott később kibontakozni, mert a politikai törekvések vonalán korántsem kielégítő helyzetek tartották minden erejüket lekötve, sőt sokszor ebben a sarkalatos tót nemzeti kérdésben, a tót nyelv eredetiségének és irodalmi tisztaságának kérdésében, a nehéz és tisztázatlan politikai viszonylatok miatt, kényteleneknek hitték magukat arra, hogy taktikázzanak. Ez a magatartás később egy terméketlen passzivitássá dermedt. Czambel volt az, aki felismerte annak a

ténynek súlyos jelentőségét, hogy a Stúr-féle nagy nyelvi reform félbenmaradt, hogy a Hattala-féle kompromisszum után következő nyelvészeti építő munkához senkisémm hordott téglát, — a reformot, mint a tót nemzeti jelleg és a tót nemzeti eszme legfontosabb kifejezését ugyan létrehozták, azonban alig törődött valaki e mű szélesebb és biztosabb alátámasztásával és kiépítésével.¹ Négy évtizednek kellett elmúlnia, amíg a tót és magyar közvéleményt arra figyelmeztették, hogy a Stúr-féle nyelvi reformot a lemorzsolódás és az idegen nyelvi befolyás által okozható felbomlás fenyegeti. Czambelt e veszedelem felismerésében majdnem ugyanazok a motívumok vezették, mint a múlt század negyvenes éveinek tót reformerjeit.² A tót nemzeti nyelvnek elhanyagolása, idegen nyelvi befolyások általi visszaszorítása, a szláv kölcsönhatásoknak nyelvi és kulturális téren való és a tót nemzeti jelleg rovására szolgáló alkalmazása és bizonyos szláv dogmává való emelése, — mindez korántsem lehet egy korlátozott és a nyelvtudomány parcellájába illesztett kérdés, — hanem egy fontos nemzeti főprobléma, ennek összes politikai attribútumaival. És ebben a probléma-komplexumban a nyelvészeti rész is egy olyan komponens, melyen keresztül a főproblémát összes következményeivel meg lehet érteni és át lehet tekinteni. A negyvenes évek tót reformerjei azt hirdették, hogy a középtót nyelvnek irodalmosítását a tót nemzet egysége, az élet követelte, főképen azonban az a belátás, hogy a tótság éppen olyan önálló ága a szláváságnak, mint akár a cseh, vagy a lengyel. Ez a tétel, szerintük, annál inkább érvényes, mert a tót nyelv magában egyesíti az egyetemes szláváság tulajdonságait, centruma az összes szláv nyelvnek, legközelebb áll mindegyikhez és mindegyik szláv nyelvtől a hozzávezető út a legközelebbi, hiszen — mondták, — a Tátra bölcsője a szláváságnak.³ A tót nyelv egy szláv nyelvnek sem a dialektusa, hanem önálló nyelv, melynek saját dialektusai vannak. A csehektől való elszakadást irodalmi nyelvi téren Bernolák működése ugyan előkészítette, ténylegesen azonban a Stúr csoport valósította meg ötven esztendővel később. Ez a nagy késlekedés okozta azután azt, hogy a Stúr iskola nem tudta teljesen eszméit érvényesíteni, mert a cseh befolyás ezen idő alatt az egyre erősödő nyelvi reformköveteléssel szemben a harcra felkészülhetett. Ha a Bernolák-féle újítást a tótság protestáns része rögtön méltányolta és megértette volna, ha

ezen újítást nemsokára a középtót nyelvnek irodalmosítása követte volna, úgy a cseh reformkorszak már egy különvált és megerősödött tót irodalmi nyelvet talált volna, mely ellen aligha lehetett volna a Kollár János körül csoportosuló csehbarát elemeket rekrutálni és így nem kerülhetett volna 1850-ben kompromisszumra a sor, hanem tiszta tót megoldásra. A középtótnyelv irodalmosításának késlekedése és a magyar reformidőszakba, a magyar nyelvi követelések éveibe való plántálása magával hozta azt a cseh argumentumot, hogy az irodalmosítást nem a tót nemzet belső szükségéből, a *nemzeti* egység megteremtése céljából valósították meg, hanem tisztán politikai célzattól. Szerintük és ezt ma is hangoztatják, a tót nyelvnek irodalmi nyelvvé való emelése politicum hungaricum volt, amint politicum hungaricum volt később Czamelnek a tót irodalmi nyelv megtisztítására és megóvására törekvő nyelvészeti és publicisztikai akciója. E felfogás azt fejtegeti, hogy a Stúrféle reform több volt, mint nyelvi elszakadás, mert egy egységes kulturtestet két nemzeti egységre bontott. Ezzel szemben figyelmen kívül hagyták, hogy ugyanazon argumentációval a tót nyelv hívei is megállapíthatták azt, miszerint a cseh nyelvnek megtartása és különösen a megújított cseh nyelvnek elfogadása, elvállalása és művelése sokkal többet jelent, mint nyelvészeti kérdést és vitát, mert ez a tót nemzeti jellegről, a tót nemzeti eszméről, tradícióról és jövőről való abdikációval lett volna azonos. Amikor a tót nyelv reformtörekvéseivel kapcsolatban a csehek politicum hungaricumról beszélnek és írnak, — akkor sokkal több indokoltsággal lehet a politicum bohemicum törekvéseit szóvátenni, mert hiszen a magyarság, különösen a magyar politika, — sajnálatosan, — nagyon is rezervált, sőt gyakran indokolatlanul gyanakodó és visszautasító álláspontot foglalt el Stúr reformjával szemben. A protestáns egyházak magyar reprezentánsainak egynémelyike nyíltan elutasította a Stúrizmust, a magyar politikai élet pedig, melyben Stúr a nemzete politikai érvényesüléseért folytatott önzetlen harcában rendkívül exponált pozíciót foglalt el, Stúr nyelvi reformját, annak jelentőségét meg nem értette és elő sem mozdította. Stúr reformját a mostani cseh történetírás is politicum hungaricumnak mondja, mely a magyar államba való szorosabb beilleszkedés, a felsőmagyarországi nemesség renegálásának megghiúsítása kedvéért és céljából, az ideális Hungária, a nemzetiségi és foe-

derációs állam megteremtésének tendenciájával történt. Egy szóval, a csehek Stúr nyelvi reformjában hídverési munkát láttak a magyarság felé, melynek azonban, — ezt meg kell állapítanunk, — a magyar párt oldalán nem voltak megfelelő és egyidejű pilléripítői. A nagy munka hídíveinek kiépítését erről az oldalról negyven évvel később Czambel igyekezett létrehozni és misem természetesebb, mint az, hogy őt is politikai célszavak homályos vádjával illették, melynek refrainje az, hogy a hatvanhetes kiegyezés dualizmusa szankcionálta a cseh nyelvtől való elszakadást és így a tótokat a magyarosítás részére valósággal preparálta. A tót nyelv irodalmosítása által izolált tótság könyveiben volt magyarosítható, mondják most is a csehek, és ezért támogatták a magyarok a csehektől való elszakadást, amit később Czambel igyekezett kimélyíteni. Ezzel szemben az önálló tót irodalmi nyelv hivatott reprezentánsai történelmi adatok sorai* rámutatnak arra, hogy amikor Bernolák nyelvi reformjával fellépett, a magyarok nem támogatták, mert akkor maga a magyarizmus is gyenge volt, és később sem magyar befolyás keltette életre a cseh irodalmi nyelvtől való elszakadási törekvést és korántsem magyar sugalmazás állt ennek: háttérben, — hanem a tót nemzetiségi eszme, a tót nemzeti életakarat, amely tudatára ébredt annak, hogy a cseh irodalmi nyelv használata ellenére sem jött létre a tótságnak a csehekhez való asszimilálása és hogy a csehekkel sohasem alkottak egy közös néptömböt. A tót nemzeti öntudat sohasem volt cseh, hanem tót és gyakran általánosan szláv jelleget hangoztatott, nem pedig csehet.

Czambel tevékenységét is cseh részről olyan tendenciózus kritikával kísérték, mely mindenképen a magyarosítás, a magyarofiltség stigmájával igyekezett őt az akkori tót-magyar elmérgesedett viszonylatokban kompromittálni.⁴ Ő azonban sohasem tagadta magyarofiltségét, mely a tótság és a tót nyelv szükséges megmentése objektív felismerésében gyökerezett. Felfogása az volt, hogy sem orosz, sem cseh, sem lengyel befolyást nem szabad a tótság kultúrkérdéseiben és így az irodalmi nyelv terén favorizálni, hanem ragaszkodniuk kell a Stúrék által előírt úthoz, mely a népi nyelvnek nemesítését és az irodalmi nyelvben való célszerű konzerválását ajánlotta.⁵ Ez az út vezet egyúttal a tót nemzeti öntudat erősítéséhez is. Ebben láthatjuk Czambel felfogásának tót nemzeti szempontból fontos politikai vezetőeszméjét. Czambel szerint a tótságnak, hogy nemzeti jellé-

gét és népi sajtóságait megmentse és megóvja, nem szabad sem nyugatra, sem keletre néznie, hanem meg kell őriznie és fokozatosan ki kell fejlesztenie az idegen befolyások salakjától megtisztított Stúrféle hagyatékot. Csakis így válhat a tót nemzet tóttá és életképessé, mert az idegen nyelvi befolyások megtűrése nemcsak a nyelv és népi jelleg meghamisítását, hanem súlyos politikai félreértéseket és következményeket is idézhet elő. Ezeknek elhárítását nemcsak a tót, hanem a magyar nemzet érdekében is felette fontosnak hirdette, nehogy Magyarország kohéziós ereje meggyengüljön és mindazok, akiknek életfeltételei Hungária épségében gyökereznek, egy reájuk nézve hátrányos alakulás lejtőjére sodródjanak. Czambel egész tudományos és publicisztikai munkásságát ez az eszme tölti ki. Ez az ő vezető eszméje közvetett és közvetlen módon mindenkor éreztette hatását munkáiban, ez ösztökéli szorgalomra, kitartásra, mintha attól félne, hogy a Stúrféle reform szétmállik, ő a tót irodalmi nyelv ápolásával és konzerválásával nemzetét akarta ellenállóképesebbé tenni, különálló népi jellegét kidomborítani és Magyarországon belüli helyzetét megerősíteni.⁶ Kétségtelen az, hogy ő ezzel a felfogásával Magyarország integritásának megóvását igyekezett szolgálni, mert nemzete jobb jövőjét csakis ennek keretén belül gondolta biztosítottak. Nála a nyelvészeti kérdések korántsem voltak csak öncélú tudományos témák, hanem nagy horderejű tót nemzeti problémák is, melyek a tótság létkérdésével szorosan egybekapcsolódtak. Ez azonban egyáltalán nem csökkenti tevékenységének tudományos niveauját és értékét.

Amikor Czambel első könyvével (Adalékok a tót nyelv történetéhez. 1887-ben a nyilvánosság elé lépett, — a tót politikai és irodalmi életben a Hurban Vajansky és Mudron Pál szellemi vezetése alatt álló túrócszentmártoni irány dominált, mely ugyan a Stúrhagyomány alapján állva, a cseh befolyással szemben elutasító magatartást mutatott, viszont egy messzianista russzofiltségben élte ki magát, mely természetlen politikai passzivitásba ágyazódott.⁸ Abban az időben Európa szláv népei között a russzofiltség rendkívül divatos volt és különösen a kis szláv nemzeteket hatotta át ez a nekik jóleső messzianizmus. A tótság akkori vezető rétege sem maradt mentes ettől, aminek eredete ezen idők külpolitikai vonatkozásaiban keresendő. A

csehofilség kénytelen volt akkor háttérbe szorulni már azért is, mert a csehek súlyos belső harcokkal és cseh-német nemzeti-ségi ellentétekkel voltak elfoglalva. Oroszország a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben ismét nyugat felé irányuló külpolitikát csinált és ezzel magyarázhatjuk a szláv kérdésekben mutatkozott magyar érzékenységet is és a tüntető szláv russzofiliséget.⁹ Czambel tisztán látta a helyzetet és első könyve, egy szigorúan tudományos munka, két irányban igyekezett tisztázni a nyelvi problémát, hogy a tót nyelvben mutatkozó idegen befolyásnak gátat emeljen. Reámutatott, hogy az orosz befolyás igen káros következményeket kezd mutatni a tót irodalmi nyelvben, másrészt a tót irodalmi nyelv kiépítésének nagy műve a Hattalaféle nyelvi kompromisszum után félbenmaradt.¹⁰ A tényleges irodalmi élet nem tudott alkalmazkodni ehhez a kompromisszumhoz, hanem az élő népnyelv, a középtótság alapelvei érvényesültek, amit a tót Matica is kénytelen volt belátni és ezért a hatvanas évek közepén egy ilyen bázisú tót nyelvtan elkészítését helyezte kilátásba, ami azonban elmaradt. A tót irodalmi nyelv szakszerű továbbfejlesztésének elmaradása miatt a nyelv gazdagítása incidentaliter, rendszertelenül történt nagyobb részét a tót írók ötletei, ízlése és kényekedve szerint. Minthogy a vezető tót írók az akkori oroszbarát szellemi divatnak hódoltak, az orosz befolyás a tót szóképzésben, helyesírásban lépten-nyomon mutatkozott. Mindez a nyelv megérthetőségének rovására történt, mert alig lehetett olyan három tót író akkor találni, akik egyforma helyesírást használtak volna. Czambel ebben a tót reformkor hagyományától való káros letérést látott, mert hiszen a nyelvi reform célja a tót nép szellemi téren való emelése volt. Szerinte az írók ne tekintsék az írást és a nyelvet játékszernek, mellyel kényükkedvük szerint bánhatnak. Ennek az álláspontnak helyességét a túrócszentmártoni tót irodalmi centrum is elismerte, mert hiszen az irodalmi nyelv nem lehet csupán az intelligencia, hanem az egész nép nyelve. Csakis abban az esetben lehet egyetemes kultúrfejlesztő eredménye. — Mindamellert az orosz befolyásra vonatkozó érveléseit mégis szűkkeblűeknek, kicsinyeseknek és igazságtalannak mondták, holott Czambel nézete az akkori iránynak és politikai helyzetnek helyes, mondhatni mély megítéléséből fa-

kadt. Nyelvészeti megállapításokkal mondott az akkori tót politikai irány felett ítéletet.

A tót politikai és kulturális élet, melynek centruma akkor Túrócszentmárton volt, a Stúr korszak szellemi hagyatékából és a német romanticizmus bágyadtszínű követéséből, valamint a fentemlített russzofilizmusból szerezte erejét. Minden orosz dologért, kérdésért lelkesedtek. Orosz könyvek, orosz lapok, orosz egyesületek, orosz politikusok, tudósok, tábornokok, a felszabadító cár, az orosz-török háborúk, az orosz szlávofilek, Aksakov, Lamanskij, Ignatiev stb. voltak állandó figyelmük és szeretetteljes érdeklődésük tárgyai. Emellett csak igen kis radiusu egyesületi és társadalmi életet éltek, melyben a romantika és retorika igyekezett babérokat aratni, így izolálódtak a környező világtól, mindennekfelett azonban saját népüktől. Czambel ebben természetesen nagy veszedelmet látott, mert a Stúr-reformot nem tekinthette befejezettnek, viszont már a nyolcvanas évek végén ismét mutatkoztak a cseh befolyásnak politikai jellegű előjelei, ami arra vallott, hogy a csehek az elveszített pozíciót vissza akarják szerezni, ami csakis a tót irodalmi nyelv önállóságának rovására történhetnék. Czambelnek a tót irodalmi nyelvnek a nem tót nyelvi befolyásoktól való megtisztítását sürgető javaslatai csakis a tót nyelvi és nemzetiségi önállósági gondolat továbbfejlesztésének szükségével állnak kapcsolatban. Azt látta, hogy a tót politikai fatalizmus ezen éveiben a tót irodalmi nyelv kérdése még mindig azon aktuális nemzeti probléma, melyen keresztül a tót nemzetiségi eszmét idegen befolyásoktól mentesíteni lehetne.¹¹ A kilencvenes évek elején írt három tanulmánya, melyek a tót helyesírásra, és egy tót-magyar szótárra vonatkoznak, már határozottabb formában fejezik ki aggályait a tót nyelvi téren mutatkozó chaotikus viszonyok felett,¹² ami abban mutatkozott, hogy hatféle helyesírást használtak és hogy a tót irodalmi nyelv játékszerré devalválódott. Megdöbbenve láthatta, hogy a csehek, minthogy ausztriai politikai helyzetük lényegesen megjavult, a tót nyelv írodalmosítása által elveszített befolyásukat, korántsem kulturális, — hanem célszerű gazdasági és politikai eszközökkel akarják visszaszerezni. — Ekkor kezdett ismét előretörni Felsőmagyarországon a cseh expanzió vezető eszméje: a csehtót nemzetegység, melynek érdekében egyesületek, lapok, politikai és iro-

dalmi csoportok alakultak a határokon belül és a határokon kívül és éppen úgy, mint a Stúrreform időszakában a csehtót nemzetegységnek egy igen eszes és mindenkor polémiára kész védelmezője akadt Havlíček Károly cseh politikai íróban, — úgy ebben a korszakban is Havlíček szerepét és programját változtatás nélkül vállalta és népszerűsítette szintén egy kiváló cseh publicista és politikus, Masaryk Tamás. Csakhogy az erőviszonyok érdekes eltolódást szenvedtek. Míg a Stúrreform idején a tót ifjúság lendületteljes ereje Stúr mellett, tehát az önálló jellegű nyelv és nemzetiség pártján állt és így vezette diadalra ezt az eszmét, addig a múlt század utolsó évtizedében a tót ifjúság egy csoportját a megvénhedt és a Stúrhagyományok mellett kitartott túrócszentmártoni iránytól elvonta Masaryk a csehtót nemzetegység tanai és eszméje szolgálatába. Ebben, a szenvedélyes polémiáktól telített tót politikai légkörben Czambel képviselte a legtisztább és leghelyesebb tót nemzeti álláspontot, mert hiszen nem volt sem ruszsofil, sem csehofil, nem várta tót népe boldogabb jövőjét külső beavatkozásoktól és nem tót kulturális befolyásoktól, hanem egy tisztultabb tót nemzeti munkától, mely a tót nemzet helyzetét a tiszta tót nemzeti jelleg ápolásával Hungária keretein belül megjavítaná. A tót nemzet hajója Scylla és Charybdis, az orosz és cseh örvény között kezdett hanyódni, a kormánykerékbe hol a ruszsofil, hol pedig a csehofil kezek kapaszkodtak. Czambel a hajó irányát a két örvény közötti vonalban állapította meg és mármár úgy látszott, hogy eszméi győzedelmeskednek a tévtanok felett. Imponáló munkaerejét ennek a célnak a szolgálatába állította, — ám tevékenysége közepette, célkitűzéseitől még messze, a megkezdett út közepén elragadta a halál. Nyelvészeti munkája félbenmaradt; — csupán a tudományos munkássága alapjául szolgáló politikai eszméi éltek tovább intenzív alakban abban a kisszámú publicisztikai és politikai irodalommal foglalkozó csoportban, mely eszméinek jelentőségét a csehtót nemzetegységességet törekvések kérdésében felismerte.

Mikor 1902-ben kiadta tót helyesírási kézikönyvét, — már ekkor felhangzott ellene cseh részről a szemrehányás, hogy a helyesírási rendszerét csehellenes szellemben konstruálta meg, már ekkor lehetett hallani gyanúsításokat, tót nemzethűségét, tudományos meggyőződésének tisztaságát illetőleg. Magyar kor-

mányzati tisztviselő volt, akinek súlyos tehertétele még az is, hogy Grünwald Béla ajánlására került állásába. Rossz néven vették tőle azt is, hogy Budapesten azoknak a tót férfiaknak társaságát kultiválta, akik a tót-magyar viszony megjavításán fáradoztak, — tótságukat soha meg nem tagadták, Czambelt is úgynevezett magyarórnak tartották cseh és tót politikai körökben, kvalitásait, teljesítményeinek értékét azonban kénytelenek voltak elismerni és józanabb cseh ellenfelei is megállapították azt, hogy érvei és következtetései, ha részükről ugyan el nem fogadhatók, de érdekesek és szellemesek,¹³

Nézetem az, hogy Czambel eszméi ugyan igen mély hatást gyakoroltak csehekre és tótokra, ám bizonyos tekintetben elkésve jelentkeztek, mert az a tábor, melynek támogatására számíthatott volna, már elernyedte erejű volt, nem volt benne elégséges határozottság és elszántság, hogy feltétlenül melléje állj on, — a magyar politikai közvélemény viszont nem igen foglalkozott ezzel a problémával és távolról sem gondolt arra, hogy belőle olyan közeli veszedelem bontakozhat ki, mint amilyen másfél évtized elmúltával tényleg és katasztrofális következményekkel Magyarországra szakadt. A huszadik század első éveiben a cseh befolyás a „Hlas” c, folyóirat körül csoportosuló fiatal tót erőkön keresztül már nagyon is érezhető volt,¹⁴ Egy széles munkaprogram alakult ki a csehtót nemzetegyesítés érdekében és intenzív aprómunkával szorították vissza a fölényeskedő túrócszentmártoni irányt, mely ugyan a legeléesebb kritikában részesítette a csehofil velleitásokat, ám pozitív munkára, a tót nemzetnek ezen irányzat elleni megszervezésére képes már nem volt, hiszen annyi elszántság és politikai okosság sem volt benne, mint már említettem, hogy Czambel akciója idején a legnagyobb eréllyel melléje álljon, E helyett sem hideg, sem meleg, hímező-hámozó magaviseletet tanúsított és kíngs génében látszott lenni, mert Czambel politikai vonatkozású tanulmánya és közleményei magyar lapokban jelentek meg és pedig olyanokban, melyek a magyar-tót kérdésben erőteljes magyar álláspontot foglaltak el,¹⁵ Czambel kénytelen volt ezt az utat választani, mert egyrészt a magyar közvélemény figyelmét is fel akarta ébreszteni, másrészt pedig a túrócszentmártoni irány sajtója ilyen természetű írásait nem közölte, Ő látta, hogy a cseh befolyás rohamosan erősödik, időt nem

akarván veszíteni, 1902-ben egy, a túrócszentmártoni Felvidéki Híradóban megjelent cikksorozatban a csehtót nemzetegységesítési törekvéseket konkrét adatok alapján ismertette. Ez a cikksorozat füzet alakjában is megjelent,¹⁶ kiméletlen egyenességgel mutat reá a csehesítő befolyásból eredő veszedelmekre. A tanulmány tudományos mez nélkül sorakoztatja egymás után Czambelnek a csehtót nemzetegységesítő törekvések elleni érveit, melyek abban az alapeszméjében gyökereznek, hogy a tót nép, a tót nyelv nem azonos a cseh néppel, illetve cseh nyelvvel és úgy tót, mint magyar érdek a tót népi jelleg és a tót nyelvi különállás megőrzése. Misem természetesebb, mint az, hogy emiatt a leghevesebb támadások irányultak ellene cseh részről. Már a helyesírási kézikönyv megjelenése után láthatták cseh részen, hogy a Hattalaféle nyelvi kompromisszum cseh vonatkozásait eliminálni igyekezett és a középtót nyelv további irodalmosítását ambicionálja. Ugyanis Czambel azt hirdette, hogy véget kell vetni a sok egyéni experimentumnak és provincializmusnak, egységes nyelvet és egységes tót népet kell szervezni.¹⁸ A csehek izgatottságát növelte az a körülmény is, hogy Florinskij orosz tudós az északnyugati szláv nyelvekre vonatkozó munkájában annak a felfogásának adott kifejezést, hogy a tótságnak mindig különálló és a környező szláv nyelvektől eltérő nyelve volt és a csehtót nyelvegységnek semmiképpen síncsen természetes és nyelvtörténeti, nyelvtudományi alapja, hanem csakis egy mesterséges kulturális és tradicionális háttere,¹⁹ — ezért a Stúrreform és a tót irodalmi nyelvnek e reformon való továbbépítése nemcsak jogosult, hanem szükségszerűen természetes folyamat. A csehek részéről Vondrák igyekezett Florinskij nézetét cáfolni,²⁰ — azonban Czambel munkáját és elgondolását az orosz tudós véleménye jelentősen alátámasztotta. Ebben az időben nagy port kevert fel Smetanay dr. brosurája, melyet Meakulpinsky álnéven és „Mi gátolja a tótokat?” címmel a csehtót nemzetegység érdekében írt. Ez kertelés nélkül követelte a csehtót nemzetegységnek megvalósítását.²¹ Czambel tanulmánya mintegy válasz volt erre, kimutatta az akkor hangoztatott cseh-tót kölcsönösségi elméletek tendenciáját és a magyar sajtó, valamint a hivatott politikusok figyelmébe ajánlotta ezeket az adatokat, melyek a csehtót egység propagandájára vonatkoztak. A magyarságot

felszólította, hogy fogadja védelmébe a tót nyelvet a cseh nyelv hódító akciójával szemben mert különben szemük láttára végleg átevez a tótság egy olyan kultúra medrébe, amelynek szelleme nem egyezik a magyar honpolgárság szellemi világával.²² Lépjön közbe, amíg nem késő és biztosítsa a tót népnyelv önállóságát. Megmagyarázta azt, hogy a tót nyelv elcsehesedett és mintegy átalakulóban van a cseh nyelv javára, és ezért, ha a tót népnyelvet grammatikailag és lexikálisan feldolgoznák, a cseh nyelvtől megtisztítanák, — a szláv filológusok és etnográfusok elveszítenék a bázist, hogy a tót népet a cseh nemzet tagjának és a tót nyelvet a cseh nyelv dialektusának tartsák és akkor megszűnnék a csehek erkölcsi joga is, hogy a tótok ügyeibe avatkozzanak.²³ Javaslatát Czambel azzal indokolta, hogy a csehek a csehtót nemzetegységet a cseh nemzeti erőgyarapítás szempontjából forszírozzák.²⁴ Az akkori tót írókról, azt jegyezte meg Czambel, hogy az önálló tót irodalmi nyelvhez még sokkal jobban ragaszkodnának, ha maga a tót irodalmi nyelv meggyőzően tanúskodnék arról, hogy a tót nyelv nem cseh dialektus és hogy a tót nép nem etnográfiai része a cseh nemzetnek, — tehát a tót nyelvnek rendszeres feldolgozása és a cseh befolyástól való megtisztítása rendkívül sürgős és elsőrendű feladat, egyúttal a cseh nyelvnek az evangélikus egyházból való kiküszöbölését kell megvalósítani, amivel a csehek és tótok közötti nyelvi és kulturális összefüggés jelentős eszköze megszűnnék.²⁵

Czambel brosúrájában ismertette a tót nyelv harcát az irodalmi érvényesülésért és hangoztatta azt, hogy a tót nyelv védelme messzeható kulturális és politikai jelentőségű és semmiképpen sem áll a magyar kormányzati politikával ellentétben.²⁶ Az államfenntartás egyenesen megköveteli ezt és a magyar nyelvnek elterjedése a tótság között, a tót nyelv ápolása és a cseh befolyástól való megtisztítása révén sokkal könnyebbé válik. Czambel ezen érvébe ellenfelei belekapaszkodtak és azt akarták belőle kimagyarázni, hogy Czambel a magyarosítást igyekezett nyelvi akciójával szolgálni, holott ő a csehofilizmus, russzofilizmus helyett sokkal jogosabb alapon a magyarofilizmust ajánlotta, ami korántsem azonos a magyarosítás fogalmával.²⁷ Magyarország jövőjének biztosítása érdekében sokkal fontosabbnak tartotta a magyar befolyást és a magyar nyelvnek

ismeretét a tótság körében, mint a cseh befolyást és a cseh nyelv előtérbe nyomulását.

Czambel már ebben a füzetében érintette azt, hogy a tót népnyelv nemcsak hogy nem dialektusa a cseh nyelvnek, hanem nem is ága azon szláv nyelvtörzsnek, amelyből a cseh nyelv kibontakozott és a tót irodalmi nyelv csak azért látszik a cseh nyelvhez közelállónak, mert mesterséges módon fejlesztették belőle, holott a népnyelv még ma is lényegesen eltér a tót irodalmi nyelvtől.

A reázduló támadások közepette nem vesztette el tudományos és politikai felfogásába vetett hitét és meggyőződését. Egy nyilatkozatban bejelentette, hogy a füzetben összefoglalt véleményét és javaslatát egy a tudományos feldolgozás igényeit kielégítő terjedelmes munkában fogja megokadatulni és alátámasztani.²⁸ Ez a munka „A tótok és nyelvük” címmel 1903-ban jelent meg.²⁹ A munkában Czambel tisztázni igyekezett a tótság letelepedésének kérdését, a letelepedés területét, a tót nyelv eredetét. Rendkívüli részletességgel tárgyalta a tót irodalmi nyelv kezdeteit, a cseh nyelv beáramlásának körülményeit és a tót népnyelv irodalmosítása körüli harcokat, ismételte az idegennyelvű befolyások kiküszöbölésének szükségét, a tót nyelv átkutatásának követelését és végül reávilágított a csehtót vonatkozások politikai hátterére, az egyházi kérdés szerepére a csehtót viszonylatban, valamint azon kulturális következményekre, melyek a tót irodalmi nyelv teljes önállósításából erednének. A könyv tulajdonképpen a csehtót nemzetegységre vonatkozó tanulmányának részletes és tudományos kibővítése, mely különösen az által vált nevezetessé, mert Czambel benne azon nézetének adott kifejezést, hogy a tótság és a tót nyelv is a délszláv csoportozathoz tartozik.

Szerinte feltűnő az, hogy a tót nyelvterülettel határos szláv nyelvekben a praesens első személyénél magánhangzós ragot használnak, (lengyel: pije, zije, — cseh: pijú, ziju.— rutén: pijú ziju, — tót: pijem, zijem) csupán a tót nyelv használja a régies szláv formát, mint a szlovének, szerbek, horvátok, mely m-raggal végződik. Ebből a tényből Czambel messzeható következtetést vont, — mert mint állítja, ezt az m-betűs formát nem kaphatták a tótok sem az északi, sem a nyugati szlávoktól, — hiszen ezeknél ez a forma nem létezett ezer év előtt sem, viszont

a tótságnál ez a forma nem átvett tulajdonság, mely talán az utolsó ezer esztendő folyamán került a tót nyelvbe, — ugyanis ebben a hosszú időszakban a tót nép nem volt olyan szoros és benső kontaktusban a délszláv területtel, hogy a délszláv nyelvek ezen jellegzetességei a tót nép egész testébe leszivároghattak, sőt azt egyenletesen áthatották volna, tehát azt kell feltételezni, hogy mindaz, ami a tót nyelvben délszláv jellegű, nem átvett tulajdonság, hanem a közös nyelv szerkezet és nyelvállomány maradéka, vagyis a tót nyelv 1000 évvel ezelőtt közelebb állott a délszláv nyelvekhez, mint azokhoz, amelyekkel most földrajzilag határos.³⁰

Ezen megállapítása támogatására azt a tézist állítja fel, hogy a tótság azoknak a szlávoknak nemzeti töredéke, kik Dunántúlt és a Duna-Tisza között éltek és kiket bolgár szlávoknak nevezett Safarik. Ezek a szlávok I. Justinianus császár idején (527-568) a Kárpátalji őshazából levonultak az alsó Dunához a mostani Moldvába és Romániába, ahonnan átszivárogtak Erdélybe és azután nyugatra tódultak. Belőlük rajzottak ki a mostani balkán bolgárok elődei (563) a pannon és mostani szlovének elődei és a mostani tótok is belőlük veszik eredetüket. Figyelemreméltónak tartja Czambel azt is, hogy úgy a bolgárok, szlovének, mint a tótok is nyelvüket „szlovén” nyelvnek nevezik.³²

Ez a teória igen alkalmasnak látszott arra, hogy a csehtót nemzetegység egész épületét összedöntse, — ezért valóságos pánikhangulat uralkodott akkor azokban a cseh politikai és tudományos körökben, melyek a csehtót nemzetegységésítésért dolgoztak.³¹ Magyarországon a Hlas-csoport matadorjai, Hodza és Srobár, intéztek heves és politikai természetű támadásokat Czambel ezen délszláv elmélete ellen, mert benne semmi egyebet nem láttak, mint tudományos jellegű, de jelentős politikai következményeket maga után vonható magyar sakkhúzást és maguk a túrócszentmártoniak is, mint például Skultéty, elutasította ezt a jugoszláv tézist.³³ A hivatott bírálók és a hívatlanok is azt hangoztatták, hogy senkit sem győz meg, — azt azonban meg kell állapítanunk, hogy Czambel érvelése a tót nemzeti öntudat erősítését rendkívül előmozdította és még Skultétynál is fel lehet ismerni Czambel hatását. Ha ő el is utasította a délszláv rokon-

ság eszméjét, későbbi írásaiban, melyek a cseh nyelvi és kulturális prepotencia ellen irányultak, a szlovén rokonság, valamint a csehektől teljesen eltérő történelmi háttér érveit használta.³³

Czambel cseh ellenfelei között Niederle bevallotta kezdetben azt,³⁵ hogy történelmi szempontból koncedálható az, hogy a délszláv theoria lehetséges, mert vannak mellette szóló történeti adatok, amíg azonban a régi tót nyelvről nem mutatható ki az hogy a bolgárhoz közel áll, ezt a délszláv elméletet nem lehet elfogadni. Pastrnek, Jagić, újabban Chaloupecky, Weingart, Prazak, Travnick, cseh tanárok természetesen szintén elutasították Czambel érveit és azzal magyarázták a tót nyelvben előforduló délszláv sajátosságokat, hogy a tótság helyzete az északnyugati és a déli szlávok közötti földrajzi átmenetet képez, aminek következtében jelentkeztek ezek a Czambel által említett nyelvi tulajdonságok,³⁶ Ezzel azonban korántsem oszlatták el a Czambel által említett, a csehtót rokonság iránt táplált kétségeket. Tárgyilagosan meg kell állapítanunk azt, hogy a cseh érvek sántikáltak és hogy legnagyobb része mögött a politicum bohemicum lappangott, amit Pastrnek Ferenc cseh egyet, tanár nem is tagadott, amikor kijelentette, hogy az egész probléma nem egyéb, mint a cseh nemzeti expanzió és kibontakozás kérdése és hogy céljuk nem egyéb, mint a tényleges kötelékeknek a természetes kötelékek általi kiszorítása.³⁷

Czambel elméletét a csehek annak a politikai eszmének tulajdonították, mely a csehtót nemzetegyesítési törekvést szét akarta robbantani. Ezzel kapcsolatban valóban nem valami helyes eljárásnak látszik Czambel mostani tót magyarázóinak módszere, mellyel azt akarják elhítenni, hogy Czambel elmélete csak taktika volt, amivel a magyarokat ámította, hogy tudományos munkássága részére anyagi támogatást kaphasson,³⁷ Ez gyermekes argumentáció, mert amit Czambel írt, az nemcsak tudományos, de politikai meggyőződése is volt, amiről tanúskodik széles publicisztikai tevékenysége is és azok a komoly beadványok és memorandumok, melyekben a kormány figyelmét a tót kérdésre és az abban mutatkozó viszonyokra felhívta,

Czambel valósággal látnoki megérzéssel előrelátta a csehek által folyton bolygatott nyelvkérdésben a mindinkább sűrűsödő politikai és hatalmi vonatkozásokat és ezeknek végzetesen káros befolyását nemzetére, melyet és annak tiszta, érintetlen

szlávságát, fanatikusan szeretett. Sorsa a kiváló tehetségek sorával közös volt. Magánosan ment eszméinek útján, mely S túr, Hodza, Hurban szellemi örökségének továbbfejlesztése volt a tót nemzeti karakter konzerválása és védelme érdekében.

Azt hiszem, hogy Czambel délszláv elméletét ellenfeleinek nem sikerült teljesen megcáfolniok és fájdalmas veszteség volt, hogy Czambelt halála akasztotta meg e kérdésben való továbbhaladásban, mert hagyatékából kitűnt, hogy tézise védelmére új munkára készült, melyhez az anyagot szorgalommal gyűjtötte,³⁸

A tótokról írt könyvében annak a nézetének adott kifejezést, hogy a cseh irodalmi nyelvhez való visszatérésről már szó sem lehet, legfeljebb, ha még egyszer elfoglalja Felső-Magyarországot a cseh kultúra, ha ismét megjelenne ott Giskra az ő huszitáival, amint az 1440-ben történt, Miképen akkor, úgy most is a cseh kultúrának Felső-Magyarország összes elemeit át kellene hatolnia, — Erre az eshetőségre szerette volna Magyarországot felvértezten és egy tót-magyar zavartalan összhangban látni és tudni. Ezért dolgozott, — izolált helyzetében azonban nem tudott politikai eszméinek megfelelő szervező és védelmi élők munkát végezni. Ennek hiánya, eszméinek tót és magyar részről való negligálása tetemesen hozzájárult az 1918-19-ben bekövetkezett elszakítás akadály nélküli előidézéséhez, Czambel nemcsak a tót nyelv formáit és anyagát, hanem a tótság népanyagát is át akarta gyúrni tót nemzeti és hungarista szellemben.

1903-iki akciója után előkészítette a tót nyelvre vonatkozó nagy munkáját, melynek első kötete 1906-ban látott napvilágot,³⁹ Ebben a kötetben a keleti tót területet dolgozta fel nagy hozzáértéssel és beható tudományos apparátussal. Meghatározta a keleti tót dialektus területét, megvilágította történetét, nemzeti-ségi viszonyait, kimutatta a különböző más nyelvek és az egyházak befolyását és hatását a keleti tót nyelvre, stb. A kötethez terjedelmes keleti tót nyelvanyagot mellékel. Munkáját a legnagyobb elismeréssel fogadta a tudományos világ, — az orosz és a cseh is,

Czambel e kötetel megmutatta tulajdonképpen, miképen és milyen alapon képzelte el sokat vitatott előbbi munkája javaslatában a tót népnyelv anyagának feldolgozását; ez az első kötet csupán a legkisebbik lépés volt a több kötetre tervezett mun-

kában, melynek nagy értékét abban is látjuk, hogy lelkiismeretesen tárgyalta a rutén, magyar, lengyel és tót etnográfiai és nyelvi határvonalak, valamint az egymásra rakódott nyelvi hatások kérdését.

Politikai eszméiből fakadt az a nézete, hogy a tót irodalmi és népnyelv anyagából egy hiánytalan tót-magyar szótárt kellene készíteni, mert a meglévők nem felelnek meg a követeléseknek. Bernolák szótárát azért nem tartotta megfelelőnek, mert a nyugati tót dialektus anyagát dolgozta fel és nem volt tekintettel a tót nyelv egész területére, a Jancsovics szótár viszont csak a középtót nyelvet vette figyelembe. A Loos szótár anyagának egy harmadát cseh anyagnak mondotta Czambel, aki a tót nyelvi egység megteremtését és az idegen nyelvi befolyások kiküszöbölését a szótár feladat- és rendeltetési körében nagyon fontosnak tartotta.

Czambel eszméinek hatása magyar oldalon kétségbevonhatatlanul felismerhető volt ugyan, ez azonban mégsem volt olyan mélyreható, hogy az általa ajánlott munkaterv és módszer részére egy szélesesen megalapozott irodalmi, tudományos és politikai tevékenység lehetőségét megteremtették és rendelkezésre bocsátották volna. Felkeltette ugyan a politikai világ figyelmét, a magyar sajtónak egy része foglalkozott is a kérdéssel, mint ahogyan könyvekben tárgyalt politikai problémákkal, melyek nem voltak közvetlenül közjogi vonatkozásúak, akkor foglalkozni szoktak, — ám sem a kormány, sem a tudományos és politikai élet nem merített a kérdés interpretálásából olyan tanulságokat, melyek cselekvésre és reális eljárásokra készítettek volna. Másrészt azt a kis kört, mely a probléma nagy horderejét felismerte, a magyar részen mutatkozó részvégtlenség vagy elkeserítette, vagy pedig a tót kérdéssel kapcsolatos radikalizmusra hajszolta. Ehhez hozzájárult, hogy a magyar-tót viszonylat részint a Masaryk által vezetett hlaszisták előretörése, részint pedig az akkor a demagógia eszközeivel dolgozó Hlinkacsoport fellépése után rendkívül elromlott. Mindkét oldalon hibát hibára halmoztak és Czambel eszméi mellett csak egy-két publicista tartott ki. Amikor 1909-ben meghalt, — nem folytatta senki ezt a munkát, nem tölthette be senki ezt a feladatkört, mely az ő tudásával, szorgalmával és lelkeségével volt egybe-

A halála utáni negyedik esztendőben kitört a világháború, melynek reánk nézve szerencsétlen befejezése után bekövetkezett mindaz, amit ő előrelátott és ami ellen tót nemzete és hazája léte és jövője miatti aggodalomból tudásával, egyenességével és elszántságával dolgozott.

Eszméinek tragikus igazolása a jelenkor, melyben tót nemzete a cseh örvényben fuldoklik, Magyarország szétszakítva, a magyar nemzet és a tót nemzet közötti szakadás majdnem áthidalhatatlan mélységnek mutatkozik, mely felett a két nemzetnek késő tanulsága rezignált sóhajtásként lebeg: bárcsak Czambel tanítását elfogadták, méltányolták és követték volna.

II.

Jegyzetek.

A Hattala-féle tót irodalmi nyelv.

¹ A *Hattala-éle* tót irodalmi nyelvről és annak célzattal készített szabályairól Czambelnek következő véleménye volt:

„Sajnos, Hattala Márton nem volt híve a külön tót irodalmi nyelvnek, A grammatikát latin nyelven írta meg *Grammatica linguae slovenicae*” néven (Selmecbányán 1850), de nem az *vezérelte* műve megírásánál, hogy a tótok művelődési különválását elősegíti egy hathatós önálló művelődési eszköznek, a külön tót irodalmi nyelvnek megteremtése által.”

„1851-ben konferenciára gyűltek a tót írók Pozsonyban és itt kimondták, hogy katolikusok és lutheránusok egyaránt közös irodalmi tót nyelvül elfogadják a Hattala grammatikájában megállapított elveket, Hattala latin nyelvű grammatikáját „*Krátka mluvnica slovenská*” címmel kiadták tót nyelven is (Pozsony 1852.) s a hozzáírt bevezetésben három előkelő bernolákista s ugyanannyi előkelő stúrista ünnepélyesen kijelentette, hogy a Bernolák követőire és a Stúr követőire nézve egyformán kötelezők a Hattala által felállított helyesírási és nyelvtani elvek.

Említettem, hogy Hattala nem volt a külön tót irodalmi nyelv igaz híve, S nem foroghat fenn kétség az iránt, hogy Hodza egészen másképp fejtette volna meg a külön tót nyelv kérdését, ha őt bízzák meg a feladat megoldásával.

Hattala művének mindenestre meg volt az az érdeme, hogy megszüntette a nyelvviszályokat. Nyelvtana összehozta a külön tót nyelv híveit s így forma szerint erősítette őket a csehesítő áramlattal szemben. De csak forma szerint. A külön tót nyelv hívei a pozsonyi nyelvkonferencián bizony beadták a derekukat, A dolgok lényegére nézve ők vesztették el a csatát a csehbarátokkal szemben. Mert hát mi is volt az ára az 1851, évi nyelvi megegyezésnek, amely a jelen irodalmi tót nyelv alapjait rakta le?

A *tót irodalmi nyelvet cseh nyelvszabályokból szőtt kényszerzubonyba bujtatták.* Elvágták a tót nyelv alapján való fejlődésének az útját, elvonták sajátképi feladatától, hogy a tót néppel való szellemi érintkezés s a tót nép művelődésének eszköze legyen, mert egy missziót szántak neki, azt, t. i. hogy a tótokat nyelvileg közelebb hozzák a csehekhez.

Hattala, a jelen irodalmi tót nyelv nagy mestere, nem is tagadta, hogy mellékcéljai vannak az irodalmi tót nyelvvel, A volt „Matica” első bizottsági ülésén megjelenvén, ott mindjárt azt javasolta, hogy a tót nyelvten folyton figyelemmel legyen a többi szláv nyelvekre s különösen azokra,

(a csehre), amelyek legközelebb állnak a tót nyelvhez.” (Let. Mat. I-, 37, T S e javaslatot a „Matica” bizottsági ülése el is fogadta, s a tót grammatikusoknak, mint hasznos elvet követésre ajánlotta” (u. o.) *Vlcek Jaroslav*, prágai egyetemi tanár s a tót irodalom legkiválóbb ismerője, Hattala többször említett nyelvtanáról ezt konstatálta a „*Slov, Pohl'ady*”-ban (1890, 258. 1.):

„Hattalának latinul írt s 1850. évben kiadott tót nyelvtana összehasonlító jellegű s célja, hogy hidat verjen a cseh nyelvhez való visszatérésnek.” — *Czambel S. dr.: A cseh-tói nemzetegység.* — Felvidéki Híradó 1902, 30, szám.

Erről a cseh-tót hídról Czambel „*Slováci a ich rec*” című munkájának 257. lapján következőket mondja: „Már volt egy tökéletesebb és ügyesebben átgondolt ilyen „hidunk”, melynek célja volt, hogy visszavezessen bennünket a cseh nyelvhez, — ez Hattalának ismert nyelvtana volt. Még a „*Tót Matica*” is elfogadta ezt a „hid” elméletet, — ám a tényleges viszonyok hatása alatt ez a hid mégis összedőlt,.”

A Bernolák, Stúr, Hodza-féle tót nyelvi reformtörekvések»

² Czambel *Bernolák, Stúr, Hodza* nyelvi reformtörekvéseit következőképen világítja meg:

„Más a magyarországi tót nép nyelve és más a csehek nyelve. Éppen azért már a XVIII. század végén találkozott egy férfi, aki ennek formailag is kifejezést adott.

Tagadhatatlan, hogy a Bernolák reformja csak elvben volt jó, gyakorlatilag senkit sem elégíthetett ki. A nyugati tót szójárást aránylag kevés ember beszéli s átmenetet képezvén a cseh nyelvhez, nem foglalja magában a tót nyelv sajátosságait. Illetve nem domborítja ki a tót nyelv önállóságát, így történt, hogy a negyvenes években a számra nézve kis tót népnek háromféle írott nyelve volt, A katolikusok zöme a Bernolák-féle nyugati tót nyelven írt. A lutheránusok pedig két ellentáborra szakadtak. Az egyik tábor, mely híven és lelkesen kitartott a cseh irodalmi nyelv mellett, *Kollár János* vezérlete alatt állott, a másik a *Stúr-féle* középtót nyelv jogait védelmezte,

Az éveken át tartó elkeseredett nyelvharcnak az volt a vége, hogy a Bernolákisták és Stúrisiák tárgyalásokba bocsátkoztak s 1847-ben a „*Tatrin*” irodalmi társulat közgyűlésén abban egyeztek meg, hogy a Bernolák- és Stúr-nyelveket revideálják, illetve, hogy a két nyelviskola a közös alapon egy közös tót irodalmi nyelvben egyesül,

Bernolák is, *Stúr* is, praktikus helyesírást használt, amivel a tót nép nem tudott megbarátkozni, A tót nép ugyanis az etimologikus helyesírást követő cseh nyelvnek századokon át tartó befolyása alatt olyan fogalmakat formált magának az irodalmi nyelvről, hogy az nem lehet a köznapi, a korcsmanylev hű lemásolása, Frivolitást látott abban, ha valaki a szavakat úgy írta le, amint azokat a köznép ejti.

Erre való tekintettel Hodza Miloslav azt ajánlotta az önálló tót nyelv

híveinek, hogy hozzák be bizonyos mértékig az etimológiai írásmódot s ebbeli nézeteinek a Lőcsén 1847-ben megjelent „*Epigenes slovenicus*” című könyvével csinált propagandát. Még pedig nem siker nélkül.” — *Czambel Samu dr.*: „*A csehtót nemzetegység.*” — F. H. 1902. 30. sz.

Stúr nyelvi reformjára a csehtót vezetők közül különösen *Hodza Milán* fegetta reá, hogy ez *politicum hungaricum volt. Skultéty József egy Hodzának válaszul szánt tanulmányában* („*Stodvadsat'pät' rokov zo slovenského života.*” 1790-1914. — *Odповed' na knihu dr. Milana Hodzu, nazvanú Československý rozkol.*” — Turc. Sv. Martin 1920.) ezt alaposan megcáfolja (120. 1.).

Stúr később 1848-ban a szláv kongresszus idején épen a csehtót egységesítési eszme cseh apostolának, *Havlicek Károly* „*Národní iVoumy*”-jában (május 2.) részletesen kifejtette, hogy a nép nyelvétől, a néptől való izo-láltságukat csakis a cseh irodalmi nyelv használata okozta.

Dr. Th. G. Locher („*Die Nationale Differenzierung und Integrierung der Slovaken und Tschechen in ihrem geschichtlichen Verlauf bis 1848.*” — Haarlem 1931.) erről a tót reformkorszakról írja: „So ist es begreiflich daß das erwachende Nationalbewußtsein der Slovaken nicht völlig tschechisch war. Und so versteht es sich auch, daß in den Kreisen, die früher nur geringen oder gar keinen Anteil an der tschechischen Kultur gehabt hatten, auch jetzt kein tschechisches oder tschechoslovakisches Bewußtsein sich entwickeln konnte. Die Slovaken waren einesteils noch halb und halb Slaven geblieben; andernteils waren sie Ungarn geworden, ja sie waren schon im Begriffe Magyaren zu werden. So war die Situation, als Stúr zu seiner Tat kam. Die Stamm- und Sprachverwandtschaft und die kulturelle Gemeinschaft war nicht stark genug gewesen, um der doppelten Ungunst der Umstände: der politischen Trennung und dem zwei Jahrhunderte dauernden tschechischen Niedergang zu widerstehen.” (192. 1.),

Megjegyzendő azonban, hogy a tótok sohasem voltak csehek, a politikai és állami együttélés a csehekkel, mint azt Skultéty is állítja, csak igen rövid ideig tartott. *Skultéty* ezt egy kritikai tanulmányában részletesen kifejtette, melyben a csehtót nemzetegységesítési törekvések ellen fordult. („*Slov. Pohl.*” 1904. 12. sz.), E tanulmányában a következő broszúrákat bírálja: 1. *Meakulpinsky: Slovincina, Űvaha o spisovnom jazyku slovenskému.* Lipt. Sv. Mikulás 1904. — 24. 1. — 2. *Minulost', pritomnost', a budúcnost' ceskoslovenské národní jednoty. Kultúrni a politické studie. Napsai dr. Samo Czambel. Z mađarstiny prelozil, predmluvu, poznámkam, repertoriem, posúdkuv a doslovem opatril Edvard Guller.* — Praha 1904, — 124, 1, 3. *Karel Káral; Idete na Slovensko!* — Kral. Vinohrady 1904. — 64. 1. —

Skultéty rámutatott arra, hogy a tót-cseh kérdést a magyarországi szerbeknek a szerb államban élő szerbekhez való viszonylatával analógnak feltüntetni komolytalan és frivol eljárás, mert a magyarországi szerbek egész múltja összefügg a Száva és az alsó Duna mögötti szerbséggel. A magyarországi szerbek többsége csak a XVII sz. idején vándorolt be és ezek magukénak vallhatják nemcsak a belgrádi Dugovicsot, Karagyorgyét, Obrenovicot hanem Szent Szávát, Lázár cárt, Obilics Miklóst és a szerb múlt min-

den kimagasló személyiségét. „Vájjon mi tótok ugyanígy — kérdi ékultéty, — magunkénak nevezhetjük Szent Vencelt, IV. Károlyt, vagy pedig Riebert?”

„A csehekkel nem éltünk még az emlékezetes IX. században sem közösségben, amikor tót elődeinknél a szláv történelem legnagyobb kulturális cselekedete játszódott le. (Cyrill és Method apostolok alkotása.) Nyagymorvaország bukásakor és a magyaroknak a Középdunához való jövetele idején még mindig el voltunk választva, elkülönítve tőlük, azután a viszonyok úgy alakultak, hogy az önálló nemzeti élet feltételeitől meg voltunk fosztva. Vájjon Bernoláékknak és utánuk a Stúréknak eszükbe jutott-e volna az, hogy a csehektől irodalmilag elkülönüljenek, ha közöttük olyan egység létezett volna, mint amilyen a szerb?! Bennünket a csehektől 1000 év folyamán nagyon is elválasztottak az események. Azután az egész idő folyamán nem támadt semmi, ami bennünket közel hozott volna. A távollásra — erre elégséges okok voltak, amíg a Jagellók és utána a Habsburgok nem jöttek a magyar területre, a morva-cseh oldalról a magyarországi irányban és a magyarországi oldalról a morva-cseh oldalra olyan katonai betörések játszódtak le, amelyekből legkevésbé sem lehetett kivenni azt, hogy ezen határ mögött a tótoknak vérbeli testvérei lagnak. Maga Svato-pluk, az olműzi Ottó fia, mint V. Henrik császár szövetségese, kétszer pusztította a tót területeket: első alkalommal (1008) Trencséntől kezdve a Dunáig másodsor (1009) egész Nyitra alá jutott és tüzzel-karddal irtott ki mindent a széles területen. Maga Nyitra még a tatároktól sem szenvedett annyit (1241) mint II. Ottokártól 1271-ben, aki felgyújtotta a várat és mindazt, ami körülötte létezett. A földrajzi közelség csak akadályt alkotott, mert ezekben az időkben a szláv együttérzésnek nem voltak nyomai (és a tótoknál ennek az érzésnek nem is lett volna érvénye, mert ők nem igazgatták saját sorsukat.) A prágai egyetemnek hatása után és a cseh nyelvnek az egész nyugati szlávságba való nagy és a XV. századbeli elterjedése után, amihez Szlovenszkon Giskráék is hozzájárultak, bekövetkezett a tótok és a csehek között a szellemi közeledés, amikor azonban ezen szellemi kötelékek ismét elgyengültek, az elhagyott tótoknak Bernolák és Stúr idején a hazai viszonyokkal számolniuk kellett.”

³ Ez nemcsak *Hodia* és *Stúr felfogása* volt, hanem *Skultétyé is*, „*Skultéty*, mint a nyelvek objektív kutatója, ki meri mondani: a tót nyelv önálló szláv nyelv, nem tartozik semmilyen más szláv nyelvhez, hanem tulajdonképpen a többi mind hozzá tartozik, az összes szláv nyelvnek mint egy gombolyagához, magjához.”—Dr. J. V. Ormis: Rozhovory s Batkom ékultétyem. (Osvetová kniznica c. 4. Praha, 1933). — 123. 1,

Czambel magyarórsága és válasza a támadásokra.

⁴ *Ormis* i. m. 99-101. I.:

„Czambel, a nagy Czambel, aki jelentős munkáival a tót nyelv felvirágoztatásához annyira hozzájárult, magyarórnak volt kihirdetve. Hiszen

a magyar minisztérium tisztviselője volt, magyar röpiratot írt (a tót nyelv érdekében) és leginkább azért, hogy nem hangoztatta a csehszlovák teóriát a csehek és tótok egységéről.”

Maga *Czambel* az ellene indított harcról és a személye elleni támadásokról megemlékezik „*Slováci a ich rec*” c. munkájában (267-69. l.): „Magyar brosúrámban alapjában véve ugyanazt hangoztattam, amit ebben a terjedelmesebb munkámban: a tót népnyelv átkutatásának szükségét és az irodalmi nyelvnek reformálását a népnyelv alapján. Igyekeztem a felsőmagyarországi luteránusokat rábírni arra, hogy a tót egyházakban a cseh nyelv helyébe bevezessék a reformált tót nyelvet. Ezen magyar brosúráim miatt nagyon megtámadtak úgy Csehországban (különösen a „*Cas*” és a „*Hlas Národa*”), mint nálunk is (különösen a „*Ludove Noviny*” és a „*Cirkevne Listy*”) szememre hányván a „tévedést, „meggondolatlanságot”, a viszonyoknak ki nem elégitő ismeretét”, „megvesziesztettséget”, „árulást”, „hamisítást” stb., ahelyett, hogy az uszításra uszítással felelnék, megírtam ezt a munkát. Remélem, hogy az elfogulatlan olvasó úgy veszi mint „okosságot” amelyet vásáron „árulok”, de nem azért, mert én adom el, hanem azért, mert egy többszázados fejlődés, a tényleges szükséglet és viszonyok eredménye.

Szememre hányják, hogy úgy bánok a tót nyelv szavaival, mint a mineralógus a köveivel, vagyis, hogy nincsen bennem szeretet a tót nyelv iránt. Az igaz, hogy nem használom munkáimban a frázisokat: „az én drága, legdrágább anyanyelvem” — „a mi drága szeretett tót nyelvünk” stb. és az is igaz hogy a tót nyelvet sohasem neveztem kocsinnyelvnek, drótsnyelvnek, — tutaj osnyelvnek, — pálinkások dialektusának, amint ezt tették és mostan is teszik a cseh nyelvnek hívei nálunk, tagadván azt, mintha a tót nyelv nem tudná kielégíteni a tótok irodalmi szükségleteit.” — *Czambel* hivatkozik arra, hogy némely tót újság hirdette, hogy nevét gyászbetűkkel fogják beírni a tót történelembe, amire azzal az önértetes felelettel választott, hogy részére lelkiismerete mérvadó és hogy kötelességét teljesíti.

Meg van győződve arról, hogy a jövő nevét rehabilitálni fogja.

„Tapasztalom, hogy igen sok író és újságíró van, akinek nem tetszem és akik engem meg akarnak alázni, (Például a „*Ceskoslovenskije Vzájemnosii*” 1903, 66. sz.). Ezeknek válaszolom: senki senkit nem alázhat meg, ha csak meg nem alázkodik. Engem sem tud senki sem megalázni, amikor hirdeti, hogy én ma „a tótok között az egyetlen szakember és tudós vagyok” és így „vakok között az egyszemű király”, — ha ebben valaki meg van alázva, úgy ez semmi más, mint a tót irodalom és a tót írók egész testülete.”

Czambel a támadásokra kijelentette, hogy még serényebben és odaadóbban fogja munkáját végezni. „Én — folytatja — nem keresem a tót íróknál és újságíróknál a szimpátiákat és azt sem akarom, hogy higgyenek nekem, Én megengedem, — nagyon merev vagyok és lehetséges, hogy személyi indító okokból írok. Azonban minden szeriozus ember, mielőtt ebben a kérdésben döntene, köteles mindazt egybehasonlítani, amit a tót irodalmi nyelv önállósítására vonatkozó ezen munkámban összehordtam, azzal, amit ebben a kérdésben a tót grammatikusok, Bernolák, Stúr, Hodza mondtak és megvalósítottak. És köteles meggyőződni arról, vajjon tényleg igaz-e az,

amire én támaszkodom, hogy a tót nyelv már a XV. századtól kezdve, felszínre törekszik és igazát követeli. Én nem keresem szimpátiátokat, — tót írók és újságírók, akiket illet — és nem sürgetem, hogy higgyetek nekem. Ha azt hiszitek, hogy nagy hibát követtem el, és hogy meggondolatlanságból követelem a tót irodalmi nyelv teljes önállóságát, utasítsátok el, amit írtam, de őrizzétek meg azt, amit ebben a kérdésben a tót nyelv grammatikusai: Bernolák, Stúr és Hodza megírtak.”

A tót népnyelv bevezetése az irodalomba.

⁵ Czambel már 1901-ben úgy a fővárosi sajtóban, mint felvidéki magyar lapokban is szóvá tette, hogy a tót irodalmi nyelv helyébe a tót népi nyelvet kell bevezetni. „Tény az, — írja — hogy a. mostani irodalmi tót nyelv örökség révén a csehektől jutott a tótok használatába s tagadhatatlan az, hogy e tót irodalmi nyelv egész valójában a cseh nyelv bélyegét viseli magán. Ez a tény és semmi más táplálja azt a felfogást, hogy a tót nyelv és a cseh nyelv lényegileg egy és ugyanazon nyelv s hogy a csehek és tótok egy egységes nemzetet képeznek.”

„Az irodalmi tót nyelv elcsehesedése az oka annak, hogy újra és újra kiújul a cseh-tót nemzeti egységre irányuló törekvés s részben gondot okoz a számító és előrelátó politikusoknak.”

„Ha tehát igaz az, amit magam is állítok s amiről én meg vagyok győződve, hogy t. i. az irodalmi tót nyelv nem a tót népnyelv keretein belül alakult meg, hanem a tótság melegházában sok tekintetben mesterségesen fenntartott és ápolt idegenszerű növény az, s ha igaz az, hogy a magyarországi tót nép az irodalmi tót nyelvet nem is igen érti külön megtanulása, illetve sok évi olvasása nélkül, úgy másképp az is igaz, hogy a tót népnyelv sajtóságainak felkutatása, összegyűjtése és rendszeres feldolgozása politikai szempontból is kívánatos, amint azt már egyszer a „*Budapesti Hírlap*” is mondotta.”

„Minden kaputos ember a felvidéken, mondjuk minden műveltebb városi ember, amennyiben tótul beszél, öntudatlanul már az elcsehesedett irodalmi tót nyelv felé hajlik. Ezt tartják az „úri” és „szép” nyelvnek s megvetik a falusit, a paraszt-tót nyelvi eredetiségével. A legkifogástalanabb magyar hazafias szellemű írók is meg vannak métélyezve a magasabb tót stílussal s hiába erőlködnek úgy írni, hogy őket a magyarországi nép megértse.”

„Az irodalmi tót nyelv, úgy amint van, nem felel meg kulturális feladatának s — reformra szorul. Az írott tót nyelvnek csak az a feladata lehet, hogy a tót néppel való érintkezést lehetővé tegye a mai felvilágosodottság, az írás-olvasás korában, de e feladatának csak úgy felel meg, ha akként alakul át, hogy azt a tót nép megérti. Itt az ideje tehát, hogy a tót nép jól felfogott érdekekben, mely ez esetben összevág a magyar állameszme érdekével, — önállósítsuk a tót nép nyelvét s hogy ezáltal kiragadjuk a tót nép nyelvét a cseh nemzeti géniusz gyámkodó hatalma alól. Ha tétlenül, összetett kezekkel fogjuk továbbra is nézni az idők folyását, úgy az elcsehesedett irodalmi tót nyelv végre befejezésre juttatja a megkezdett mű-

vet s a felvidéken olyan néprajzi viszonyok keletkeznek, amelyekben öröme telhetik majd — Prágának, a csehek fővárosának,”

„A tót népnyelv sajátosságainak nyelvtani és szótári feldolgozása nagyon fontos dolog. Magától értetődik, hogy a népnyelvet előbb a helyszínen kell alaposan átkutatni s csak azután lehet majd részére a tót íróknál az elismerést reklamálni,”

Czambel S.: „A tót nép nyelve.” — F, H, 1901, 24. sz.

A felvidéki magyarság és a tót nyelv.

⁶ Az 5. jegyzetben idézett cikkével kapcsolatban kifejlődött vita során Czambel még a következőket írta:

„A felvidéken a viszonyok odafejlődtek, hogy az, aki a magyar párt-hoz húz, a világról rá nem vetné a szemét a tót betűre.

Nem mindig volt ez ám úgy. Volt idő, amikor a magyar nem restelte a tót szót, leszállt a nép közé s ennek anyanyelvén csepegette tót lelkébe a magyar hazafiasságot. Volt idő, és pedig nem is nagyon régen, amikor a tót felvidéki magyar családok éppúgy forgatták a tót tollat, mint a magyar s röpdülő iratokban és könyvekben terjesztették a tótul olvasók között a magyar hazafiasságot,,”

„Az akkor volt, amikor még a tót Felvidékennem volt „pánszlávizmus”, hátha éppen azért nem volt pánszlávizmus, mert a felvidéki magyarság közvetlen befolyást gyakorolt a tótul olvasók olvasmányaira.”

„Az én szerény véleményem az, hogy a tót Felvidék magyarsága nem kellőképp méltányolja a Felvidék tényleges viszonyait, Tessék körüljárni a felvidéki megyéket és megfigyelni, hogy a hazafiasság fogalma mivé zsugorodott össze? Aki a saját családjá, vagy a legközelebbi társaság körében csak magyarul beszél, az már teljes mértékben kiérdemelte magának a „hazafi” jelzőt. Megengedem, hogy e ténnyel további képességei híjján minden kötelességét kimeríthette a párt alsó rétege, a vezetett elem, — de hát a vezető elem?

Hát a felvidéki vezető férfiaknak kimeríti az ambícióját az, hogy ők maguk jó magyarok és hazafiak?

A tót Felvidék magyar előkelőségei között alig van férfiú, aki a Felvidék tényleges viszonyait ismeri, A Felvidéken van akárhány magasabb rangú közíg, tisztviselő, aki név szerint nem tudja megkülönböztetni a túlzó nemzetiségi tót sajtó közlönyeit a hazafias tót sajtó közléseitől s nem egy esetben tudatlanságában, — mert másnak azt nem lehet betudni, — akadályozza a hazafias tót sajtó terjesztését,”

„A felvidéki magyar tényezőknak kötelessége volna a felvidéki tót sajtó viszonyait alaposan megismerni, sőt kötelessége volna a tót sajtó életét minden mozzanatában figyelemmel kísérni, De még többet mondok: kötelessége volna befolytania abba, ami időről-időre a tótul olvasó közönség elé tót olvasmány gyanánt kerül,”

„Azt mondtam, hogy a felvidéki magyarság nem kellőképp méltányolja a Felvidék tényleges viszonyait, E tényleges viszonyok azt mutatják, hogy a

tót Felvidéken a tótok nem fogynak és a tót hírlapok és könyvek szaporodnak. Helyes-e tehát, tudva ezt, ha a felvidéki magyarság abban találja feladatát, hogy kizárólag magára gondol és figyelemre sem méltatja azt a mozgalmat, amely a tót sajtóban vagy irodalomban, vagy a tót sajtóról vagy irodalomról észlelhető? Helyes-e az, hogy negatív álláspontra helyezkedik mindennel szemben, ami tót, a turóc-szentmártoni „*Národnie Noviny*”-a\ szemben? Helyes-e az, ha a közömböst játssza, amikor arról van szó, hogy a tót nyelv és irodalom, illetőleg hírlapi irodaiam így alakul-e vagy amúgy?

Grünwald Béla, vagy *Jeszenszky Sándor*, az egykori nemzetiségi osztály főnöke, bárkivel is kiállják a versenyt még a magyar sovinizmus körén belül is s ezek a politikusok nem átkodtak német cikkeket írni, p. o. a Pester Lloyd-ban. Volt-e rá példa, hogy valamelyik magyar felvidéki politikus kezébe vette volna a tollat, hogy p. o. a budapesti „*Slov. Noviny*”-ban fejtegetse elveit a tótul olvasó közönségnek?”

Czambel S.: „*A felvidéki magyarság és a tót nyelv.* — F. H. 1901. 27. szám.

Czambelnek szemrehányásaira a F, H, részletesen válaszolt. Hangoztatta, hogy a panasz, mintha a Felvidék vezető férfiai nem ismerik az ottani viszonyokat és nem fordítanak kellő gondot a nép hazafias olvasmányaira; ez talán mégis csak elveti a sulykot. Az irodalmi viszonyok alakulását sehol és soha sem intézték a politikai vezető tényezők, ez oly férfiak hivatása, mint maga a tudós Czambel Samu dr. és kartársai, akik bizony nem panaszkozhatnak az irányadó körök részvétlenségéről.

„Igaz ugyan, hogy a felvidéki vezető tényezők nagyobb befolyást gyakorolhatnak a tót irodalomra, mint azt Czambel Samu dr. kifejti, csakhogy azt elsősorban a hazafias tót sajtó vezérférfiai tehetnék legnagyobb sikerrel, — útját állván a csehesítő és elidegenítő mozgalomnak a tót irodalom terén.

Abban is igaza van t, barátunknak, hogy vannak vezérlő emberek, itt a Felvidéken, akik a hazafias tót sajtót még névről sem tudják megkülönböztetni az izgató lapoktól. De vigasztalódjék azzal, hogy ezek az urak a magyar sajtót sem ismerik jobban és éppenséggel nem tudják méltányolni a missiót, melyet egy-egy magyar hazafias lap, vagy önfeláldozó író itt a Felvidéken teljesítenek.”

„Ám maga a felvidéki magyarság nem közömbös a tót nyelv irodalmi alakulása iránt és biztosíthatjuk Czambel dr. urat, hogy többször idézett jun. 16-i cikkelye nagy rokonszenvvel találkozott mindenfelé és azzal az elismeréssel, hogy azt a töről metszett tót nyelvet kell szembe állítani a csehesítő s izgató sajtóval s akkor a tót nép nem fogja vásárolni a cseh sajtótermékeket.”

„Annál fontosabb feladatunknak ismerjük azonban azt, hogy minden erőnkben részt veszünk és ajánljuk azt a hazafias igyekezetet és célt, mely benne oly hívatott szószólóra akadt. A felvidéki magyarság egyesítése, társadalmi erőinek tömörítése, az ellene irányuló gyűlöletes vagy settenkedő rosszakarat lefegyverzése s a magyar kultúra terjesztésével a magyar nemzeti géniusz évezredes fölényének ápolása és érvényesítése;

„Végezetül hagytuk ama panasz szellőztetését, mintha a felvidéki ma-

gyarságnak a tót nyelv és irodalom iránt tanúsított részvétlensége előmozdította volna az úgynevezett pánszlávizmust. Jól tudjuk azonban, hogy azt a mozgalmat, melyet ez az utóbbi név i jelez, a magyarelles reakció plántálta Magyarországra és ugyancsak ellenséges hatalmak használták fel nemzetünk szabadsága és államiságunk megszilárdulása ellen. Azóta nem sikerült ezt a mozgalmat végképpen megszüntetni, de veszedelmességét mégis elenyészette egyfelől a magyar alkotmányos szabadság üdvös befolyása, mely az egyedül jogosult művelődési tere szorította, másfelől a felvidéki magyarság térfoglalása, amely társadalmilag határozottan uralkodó állást foglal el a felvidéki városok legnagyobb részében, ahol azelőtt pánszláv vagy német volt a közzellem.”

„Ne féltse Czambel dr, ezt a magyarságot, mely évről-évre szaporodik, de ne is kívánjon tőle tót nyelvet és tót irodalmat. A társadalmi és közéleti érintkezés, valamint a magyar és tót ifjúság iskoláztatása, nemkülönben közös gazdasági és szociális érdekeink mindinkább hozzá fognak járulni ahhoz, hogy a tót nép ama része is felismerje s megbecsülje a magyar államiság évezredes áldásait, amely hajlandó volna a pánszláv ábrándok után bomlani és az izgatók önző törekvéseit támogatni.”

„A felvidéki magyarság és a tót nyelv. — F, H, 1901, 29, sz.

„Adalékok a tót nyelv történetéhez”.

⁷ A munka címe: „Príspevky k dejinám jazyka slovenského” — Budapest 1887. — 131, 1.

Perinka Fr, V. „Pravidlá slovenského pravopisu” című tanulmányában („Prúdy” 1931 8—9. sz.) Czambelnek ezen munkájáról a következőket írja:

„Az irodalmi nyelv romlott leginkább, az ortográfiai helyesség károsodott, azonban a nyelv szelleme továbbra is népi maradt, mert minden író úgy írt, amint a saját vidékén beszélni tanult, ámbár a szóképzés majdnem mindegyik írónál egyforma volt. Ennek nemcsak az irodalmi nyelv szókincsére volt befolyása, hanem belecsúsztak még mindenféle biform és triform képzések, amint ez a vidéki színezet és az irodalmi munkások születési helyei szerint adódott. Nem volt egyesítő törvény, mert nem voltak iskolák. Helyesírási bizonytalanság keletkezett, amely annál” nagyobb lett, minél jobban kevesbedett a szlavisztika tudományos tanulmányozására fordított nyelvészeti erudíció. Nem volt ez még zavar, csupán bizonytalanság, azonban csodál¹ köznünk kell, hogy a helyzet nem volt még rosszabb. A nyelv melletti kitartást csupán a tót népnek saját anyanyelve iránti nagy szeretete védelmezte. Ebbe a bizonytalanságba került a garammenti Czambel Samu dr., a pesti minisztérium tisztviselője és a magyar corpus juris tót kiadásának szerkesztője. 1887-ben kiadta Budapesten „Adalékok a tót nyelv történetéhez” című munkáját, amelyben főként arra mutat rá, hogy a cseh nyelv, de még inkább az orosz nyelv rossz befolyással van a tót nyelvre. A könyvet Szlovenskón nem nagy tetszéssel fogadták. Vajansky (akire az oroszosiásra vonatkozó szemelvények szintén vonatkoztak) megírta, hogy a szerző a tót

fcyelvet szükkeblü, provinciális módon fogja fel és mala fide rossz író (Hlozánsky) idéz. *Skultéty* úgy nyilatkozott, hogy Czambel sokban eléggé igazsótalan és valóságos háborút indít a Turócszentmártonban kiadott folyóiratok és könyvek ellen, mert oroszosítják a tót nyelvet.”

A turócszentmártoni tót irodalmi és politikai centrum vezetői nem fogadták szívesen. *Skultéty* kritikájában Czambelről következőket írta: „Értjük a „Prispevkov” szerzőjét: lakóhelyének nyomása alatt áll és ezért nem dobunk reá követ. Ezen nyomásnak azonban saját nevének írásmódjában nem kellett volna mutatkoznia. A könyvet szülei emlékének szentelte és az atyja nevét Czambelnek írja, anyjának családi nevét Szikorának, Mindig a tót helyesírás szabályait keresi, mindenkor bánkódik romlásán, amikor mindez még annyit sem ér előtte, hogy nevünket a helyesírás szerint írjuk, Czambel úr nevét e sorokban említvén, tót lelkiismeretem nem engedte, hogy ezt máskép, mint tótul, tegyem. Kérdés, vajjon mint tót filológus és irodalomtörténész tárgya iránt csak annyi szeretetet mutat, mint a mineralógus kövei iránt? — Ezt nem hisszük.” —

Prank A. dr. szerint („*Jozef Skultéty*” — 81-82. 1.) *Skultéty* annak ellenére, hogy a russzizmusok iránt hajlandóságot mutatott, a cseh nyelvhez való rokonságot nem tagadta meg: „*Skultéty* a Czambel-féle „*Adalékok a tót nyelv történetéhez*” című kötetre vonatkozó referátumában mentegette ezen eszme iránti rokonszenvét, hogy a tót nyelvbe russzizmusok bevezetettek, azonban tagadta, mintha ez nemzeti kötelesség lenne: a cseh nyelv és mi a cseh nyelvhez közel maradunk és akármiképpen közelednénk az orosz nyelvhez, mi itt a cseh nyelvhez legközelebb állunk, és ha egy egészségesebb nedveket fogadunk magunkba, ebből semmilyen tekintettel nem fog reá nézve kár háramolhatni.”

A tótok russzofilsége,

⁸ A tót politikai és társadalmi élet oroszbarát beállítását és csehellenességét *Stefanek Antal* következőképen jellemzi: („*Masaryk a Slovensko*” Bratislava 1920, — 5—6, és 10—11, 1.) „És így éltek a világtól elkülönülten nemzetünk vezetői legnagyobbbrészt hegyi falvakban, elfelejtve, egy örömtelen szürke, egyhangú és szegény életet. Éltek, szakmunkásságuknak szenteltek magukat, méhészkedtek, halásztak, vagy verseket írtak, olvasták a *Národníe Noviny*”-t és a „*Hlasnik*”-ot. Az asszonyok lapozgatták a „*Gartenlaube*”-t, privát zsurakra jártak, sakkoztak vagy kártyáztak, néha pletykálgodtak, a rossz világot szidták, — sutyomban a magyarokat is — és Isten házában kiöntötték fájalmukat az emberiség gonoszsága, az ellen^{se}á igazságtalansága és a tót nép mozdulatlansága miatt. Egynémelyik nemzeti vezetőnk saját kezdeményezéséből szociális munkába fogott. Egyesületeket is alapítottak, a többség a családi életnek szentelte magát. Sokan az orosz cárra ^{Var}ar^{Car}ar^{ról} a lehető összes cikket áttanulmányozták, némelykor a modern vi^aásfa raisonnírozta, amelyik romlik, Istenbe vetett hitét elveszíti és oda-

adja magát a darvinizmusnak, szocializmusnak, A „Niva”-nak és az orosz könyveknek volt egynéhány olvasója is, Stúr és a német romanticizmus szellemi tőkéjéből éltek. Sok tehetség így senyvedt a falvakban. Elbeszéléseket írtak, költeményeket és anekdotákat. Ünnepi hangulatban időnként ügyvédi házakban és lelkészlakokban találkozásra gyűltek össze. Ekkor virágozott a retorika, szlávságról, testvéreinkről szónokoltak, akik nem engedik meg, hogy bennünket a mongol faj megfojtson, a fantázia buján terebélyesedett. S eközben az ellenség Isten fájdalomra — elárasztotta földünket. Nemcsak hogy a megyei, de a községi igazgatást is megmagyarosította, mindig újabb magyarosító törvényt hozott és az 1868-iki nemzetiségi törvény egyik paragrafusát a másik után megsemmisítette, úgy hogy az egész törvényből egy foszlány sem maradt meg, stb.”

„Néhány évig tartott, amíg felfogtam bécsi diákjaink csehellenes érthetetlen averziójának háttérét. Gyakran feltettem magamnak a kérdést, hogy a cseh nemzet mindezen arisztokraták ellen — az Istenért — mit is vétett? A történelemben kutattam bizonyítékok után és szorgalmasan olvastam a „Národnie Noviny” régi évfolyamait, azonban semmit sem tudtam megérteni. De maguk a mártoniak sem tudták álláspontjukat részletesen és logikusan alátámasztani. Beszédeikben és fejtegetéseikben valamilyen tudatos félelmet és ellenállást éreztem az ellen, hogy a cseh irodalom és a cseh nyelv esetleg a tót nyelv exisztenciáját veszélyeztetheti, ha a cseh könyv, a cseh írott szó Szlovenszón elterjedne. És csak később értettem meg, hogy a csehek és a tótok közötti ellentétnek mélyebb kulturális és szociális jelentősége van. Hogy itten tulajdonképpen nem annyira két nyelvről, hanem két kultúrvilágról van szó. A mi tót diákjaink nem is tudták, hogy ők egy bizonyos etikai magyarizmus és arisztokratizmus hatása alatt állnak. Nem voltak tudatában annak, hogy élnek és gondolkodnak, mint a földesurak, hogy elegáns külsejüket, gondolkozásukat, nem őszinte felfogásukat az egyháztól és vallásról egyenesen átvették a magyar intelligenciától. Nekünk, a nyugati terület paraszt és iparos családjaiból származó diákoknak érthetetlenek voltak a Középtóltságból származó orvosi, lelkészi és ügyvédi családok fiainak bizonyos szokásai és hajlamai. És így veszekedtünk, vitatkoztunk a cseh barátság és orosz barátság miatt, *Masaryk és Hurban-Vajansky* felett.”

A tót russzofiltség találó jellemzését *dr. Zdenek Tobolka* is adja („*Politické dejiny ceskoslovenského národa od. r. 1848. ax do dnesni doby — Dil III. 1879—1914.*” — (346—7, 1.):

„Mindkét politikus, *Mudron* és *Vajansky*, nehezen érezték a magyarosítás súlyos kezét Magyarországon, segítséget kerestek ellene. Amikor nem bízhattak a cseh hivatalos politikában, a tótok politikai föltámadását a nagy és egységes Szláviában, Európa legnagyobb nemzetében látták. *Vajansky* már 1868-ban áltatta magát ezzel a felfogással és meg volt győződve, hogy nem lehet másképpen a magyar állameszmével szembeszállni, mint a szláv eszme segítségével. Ezért a magyarországi nem magyar nemzetek (tótok, szerbek és románok) szolidaritását hangoztatta és erősen russzofil volt. Ugyanez áll *Mudroifra* nézve is. Sem *Vajansky*, sem *Mudron* nem voltak programjukban eredetiek. Eszmei örökösei voltak annak a

generációnak, amelyet Vajansky atyja és *Stúr Lajos* vezettek. Miként Stúr élete végén a szláv törzseknek Oroszországhoz való belső közeledésére törekedett, hirdette az Oroszország iránti szeretetet, a magyarok ellen fordítván ezt és felhívta szláv küldetésére, éppen úgy cselekedett Vajansky és Mudron is. Miként Stúr, úgy ők is a hivatalos Oroszországban látták a tótok megváltóját, hitték, hogy Oroszország lesz az, amely magyar elnyomók ellen a tótoknak segíteni fog. Sem Vajansky, sem Mudron nem veszítették el nemzetük felszabadítására vonatkozó reményeiket, nem voltak abban az irányban pesszimisták, azonban reményeik teljesítését nem várták a Habsburg monarchiától, hanem a hivatalos Oroszország katasztrofális beavatkozásától. Ebben az irányban intézték politikai lépéseiket. Szimpatizáltak Oroszország külpolitikájával, melléje álltak a Balkánon lefolyt afférajánál, dicsérték az orosz szlavofileket, *Aksakov-ot*, *Lamansky-t*, *Petrov-ot* és másokat, egész lényükkel a pétervári „Szláv jótékonyági egyesület”-nek nyilatkozatai mellett foglaltak állást. Amikor 1881-ben Oroszország külügyminisztere *Nikolaj Pavlovié Ignáiev* lett, a „*Národnie Noviny*” következőképpen köszöntötte őt: „Sok helyen dühösködnek, mi örülünk! Minek ezt titkolni! Akár eláruljuk, akár nem áruljuk el szláv gondolkozásunkat, ez a mi helyzetünkön nem változtat, A vérünket nem nyomhatjuk el és amíg ez a vér ereinkben buzog, ha jéggel is vennők körül ereinket, és ha szívünk minden dobbanását erőszakkal ellenőriznök: nem tehetünk elismerésre szert.”

„Nem is tagadták ruszofiltségüket, Vajansky költőként kiáltotta *HL Sándor*, orosz cár halálakor: „Meghaltál Cár, nem szabadok felszabadítója, még sokan vagyunk rabok.” Tüntetően játszották Turócszentmártonban az orosz himnuszot nemcsak társadalmi összejöveteleken, hanem az evangélikus templomban is. Demonstrációik hozzájárultak a magyar uszítóknak a tót nép elleni munkájához, mint oly nép ellen, mely tehát Oroszország és a pánszlávizmus híve.”

⁹ A turócszentmártoniak tüntető ruszofiltségét és a magyar érzékenységet természetesen kihasználták a csehek, akik beható részletességgel foglalkoztak a tótságban észlelhető oroszbarát iránnyal.

A tót nyelv oroszításáról.

¹⁰ Czambel ezen első könyve a következő fejezeteket foglalja magában:

1, A cseh nyelv és a csehtót nyelv Magyarországon a XVI, sz. középig,

2, Milyen nyelven írt *Pauliny-Tóth Vilmos*.

3, Orosz befolyások a tót irodalmi nyelvben,

4, Lexicográfiai apróságok,

5, Zárszó,

Czambel részletesen foglalkozik a *Hattala-féle* nyelvtannal az 1850, évből. Azt írja, hogy ez csak elvben egyesítette a tótokat és pedig: A Bernolákistákat, a Stúristákat és az ótótokat, amit Stúr 1851-ben a részletes fel-

dolgozaskor szemére hányt, amikor kritikailag kifejtette, hogy igen sok tekintetben nem felel meg a középtót nyelvnek, amelyre tulajdonképpen támaszkodott. Kritikai tanulmányában azokat a főbb dolgokat említette, amelyekben Hattala a tényleges középtót nyelvtől eltért, azonban szem előtt tartva a nehezen elért nyelvi egységet ezzel az életbeléptetéssel egyszerűen megelégedett. Nem így az élet, amely minden természetes dolgot jogaihoz segít. Az élet elfogadta azokat az alapelveket, de nem azokat az eltéréseket az élő középtót nyelvtől és általában a tót nyelvtől, amelyeket a Hattala-féle nyelvtan tartalmazott. A tót írók kezdettől fogva kisebb nagyobb mértékben kezdték a megállapított mesterséges szabályokat elhagyni és az élő tót nyelvhez tartották magukat, illetőleg a középtót dialektushoz. Már kezdettől fogva kezdtek érvényesülni a mesterséges nyelvtani (Hattala-féle) szóképzések ellen az élő tiszta tót alakzatok és ezzel a tót irodalmi nyelvben a következetlenségnek és a zavarnak alapjai rakódtak le.

A Hattala nyelvtan utáni korszak tipikus tót irodalmi nyelvi példáját *Pauliny Tóth Vilmos* tót költő és író stílusában mutatta be Czambel, aki reámutatott arra, hogy „csak kevés olyan író volt, aki a mesterséges szabályokhoz szigorúan alkalmazkodott volna és azt Hattala maga is jól tudta,,”

„Azok a következetlenségek, egyenetlenségek és majdnem helytelenségek, amelyekkel Pauliny nyelvezetében találkozunk, azokban a viszonyokban lelik eredetüket, amelyekben Pauliny élt. Ennek a kornak írói állandóan ingadoztak a tót nyelvtan és a tót élőnyelv, illetve a középtót nyelv kiegyenlítése tekintetében. Az egyik oldalon megkötötte és lefogta őket a tudományos auktoritás, a másik oldalon csábította őket az élő és használatos nyelvben érvényesülő rendszer,”

„A mi irodalmi nyelvünk kifejlődött a csehől és nyelvtanaink szintén a cseh nyelvre való kellő figyelemmel készültek el, sőt helyesírásunk főbb tekintetekben cseh; mindamelllett tapasztalni lehet, hogy íróink akár eredetiség utáni vágyból, vagy más okokból letérnek arról az útról, amelyet a tót irodalmi nyelv részére a történelem kiszabott.”

Az orosz nyelvi befolyásról többek között ezt említi Czambel:

„A 40-es évek tót nemzeti tényezői különös felfogással bírtak az orosz nyelvnek a szláv nyelvek körében való hivatásáról és többé kevésbé ápolták az orosz nyelv ismeretét. *M. M. Hodza*, az ő „*Vetin*” című munkájában egyenesen a tót művelt ember kötelességévé teszi, hogy annyira, amennyire tanulja meg az orosz nyelvet, *Hodza M. M*” *Stúr Lajos, Hurban József, Gerometta, Dohnany* orosz könyvek olvasásával foglalkoztak s bizonyos mértékben elsajátították az orosz nyelv ismeretét és ezzel önkénytelenül is annak a jellegzetes áramlatnak kezdetei teremtődtek meg, amelyet oroszosításnak lehet nevezni és amely ma úgyszólván a tót irodalmi nyelvet befolyásolja. Az orosz nyelvet ismerő írók tudatosan vagy öntudatlanul munkáikban russizmusokat kezdtek bevezetni. Már a régi „*Slov. Pohl'ady*” -ban 1846, 1847, 1851, találkozunk orosz szavakkal.”

„Az orosz nyelvnek, vagyis a nagyorosz nyelvnek befolyását vehetjük észre a helyesírásban, orosz mintára képzett szavakban és különösen a

szóanyagban. A helyesírásban és az orosz mintára képzett szavak tekintében nem mentünk olyan messzire, azonban annál gyakrabban vezetjük be az orosz szavakat és legnagyobbbrészt minden indok, minden szükség nélkül, tehát az irodalmi nyelv érthető hátrányára.”

Czambelnek az orosz nyelvi befolyások elleni állásfoglalásáról I, *M. Weingart* „*Úvahy k Hodzovym pracím o spisovné slovenstine a kulturní jednote ceskoslovenské.*” — „*Milan Hodza publicista, politik, vedecky pracovník*” című emlékkönyvben, 545-6. l. — Czambel már könyvének megjelenése előtt régebben szóvá tette a tót irodalmi nyelvben uralkodó kaotikus viszonyokat. *Pramknak Skultétyról* írt tanulmányában említi (54, L), hogy — „amikor *Thurzo L.* kiadta 1868-ban *Chalupka S.* munkáit, az ő egyéni helyesírásával, évek múlva a tót ifjúság almanachában *Stransky János* (Czambel Samu) megírta, hogy a közönség részére Chalupka művei kedvesebbek lettek volna a használatos helyesírási formában, Chalupka ugyan a használatos helyesírástól csak kevés tekintetben tért el, de már ez is olyan különbséget eredményezett a normális helyesírással szemben, hogy egy másik nyelv hatását keltette. Ha minden író ilyen változásokat akarna az irodalmi nyelvbe bevezetni, úgy csakhamar egy nyelvi káosz keletkezne. Azért mindenki beszéljen, ahogyan akar, az irodalmi nyelvben azonban nem szabad experimentálni provincializmusokkal! Nem szabad az egyik szót i'antázia alapján írni, a másikat fonetikusán, a harmadikat etimologikusán, — a használatos írásnyelvnek normálul kell szolgálnia. Czambelnek ezen felfogását vallotta tehát Skultéty is.”

„*Adalékok a tót nyelv történetéhez*” című munkájában a következőket is írja Czambel: „Az irodalmi tót nyelv évszázadokon át a csehből fejlődött s nagy emberek nagy elhatározására volt szükség, hogy a tótok megállapítva az önálló irodalmi nyelvei, a csehektől irodalmilag elszakadjanak. Egy fél évszázadon át tartott a küzdelem az iránt, vajjon a tótok irodalmi nyelve megmaradjon-e tótnak, vagy pedig irodalmilag valamely más szláv nyelvnek rendeltessék-e alá. *Bernoláktól* kezdve egészen a hatvanas évekig a tehetséges faktorok következetesen arra törekedtek, hogy az irodalmi tót nyelvet a tót ember is megértse. Sokan közülük gúnynak, megvetésnek és gyanúsításnak voltak kitéve, de ez nem ingatta meg őket meggyőződésükben, hogy a tót népet csak az érthető tót nyelven lehet kiművelni. Az irodalmi tót nyelv arra való, hogy a tót olvasó megértse azt, ami valamely könyvben vagy lapban foglaltatik. Hát a jelen tót írók csak önmaguknak írnak-e? S okos dolog-e az irodalmi tót nyelvet orosz nyelvtanítóul használni?”

Könyvének hatása félreismerhetetlen volt. „skultéty József úr, doronggal a kezében — írta később Czambel — bírálta meg könyvem, tagadta, hogy nekem jogom volna a tót irodalmi nyelv dolgában szót emelni,” és ráadásul azon nézetének adott kifejezést, hogy a könyvet a magyar kormány rendeletére írtam.”

Czambel arra is hivatkozott később, hogy könyvéből tudták meg először Csehországban is, hogy a tót írók rendszeresen oroszosítják a tót irodalmi nyelvet s könyve említett részét Csehországban annak idején az iro-

dalmi körökben mint „érdekes” leleplezést sokáig emlegették. A csehek ugyanis addig szlovakizmusnak tartották az orosz szavakat és kifejezéseket, illetve azt hitték, hogy az illető szavak nemcsak az orosz népnek, hanem a tót népnek is tulajdonát képezik.

Czambel 1902-ben, amikor a csehesítés és oroszosítás táborai egymásra támadtak, reámutatott arra, hogy oroszosításról már nem lehet szó és hogy ez az ő munkásságának érdeme is. Szerinte: „Az irodalomtörténész s mindenki, aki fáradtságot vesz magának és a tói irodalom megfelelő éveinek termékeit nyelvi szempontból egybeveti, könnyű szerrel megállapíthatja, hogy a kilencvenes évek elején megszűnt a tót irodalmi nyelvnek rendszeres oroszosítása. Nem akarom e részben magamnak vindikálni az érdemet, mert az érdem minden esetre azoké, akik oroszosítottak és az oroszosítással felhagytak. De ki kellett emelnem a tényt azért, hogy kitűnjék amaz állításnak a helytelensége, amely szerint az oroszosítás: az utolsó tíz év óta tart. Nem kérem alázattal, A rendszeres oroszosítás az utolsó tíz évvel megszűnt s erről könnyen meggyőződhetik mindenki, aki a *Prispevky-ben* kimutatott orosz szavakat és kifejezéseket, amelyektől hemzsegnék a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas évi tót irodalmi termékek, a kilencvenes évektől kezdve az irodalmi tót termékekben próbálja keresni, Az akkor használt orosz szavaknak 10 százalékával se találkozunk már a jelen irodalmi termékekben s az oroszosítás többé nem elfogadott elv, hanem egy-két tót írónak, aki kiválóan sokat olvas oroszul, egyéni gyengesége. — *Czambel S. dr.: „A tótok elcsehesítése vagy eloroszosítása.”* F. H. 1902. 2. sz.

Oroszosítás vagy csehesítés.

³¹ Tudományos és publicisztikai tevékenységének ezen vezető eszméjét Czambel később 1901-2-ben részletesen megmagyarázta, amikor a Felvidéken ismét az oroszosítás kérdését feszegették cseh ármányos kezdeményezésre. Különösen *Masaryk* havilapja a „*Nase Doba*” foglalkozott a turócszentmártoniak orosz szimpátiájával. A prágaiak azt kiáltották, hogy a tót nemzeti párt orosz politikát csinál, viszont ez a csehtót nemzetegyesítő politikai mozgalom részleteit tette szóvá. Czambel figyelmeztette a magyar közvéleményt, hogy ne vegye készpénznek, amit Csehországból küldözgetnek Magyarországba, mert a csehek nagyon is érdekelve voltak az irodalmi tót nyelv ügyében s 1—2 év óta a prágai „*Cas*” és „*Nase Doba*” kigyói-békát kiáltott azokra a tótokra, akiket számba vett, hogy készek eset' leg a tót irodalmi nyelv megreformálásába belemenni a magyarországi tótok élő nyelve alapján, —

„Nem szabad szem előtt téveszteni, — írja Czambel — hogy amit a csehek az irodalmi tót nyelv kérdésében tesznek, az mind jól megfontolt és ravasul kiszámított okokból történik. Ők nemcsak dicsérettel halmozzák el a cseh nyelv érdekei szolgálatában álló tótokat s lapjaikat — hanem broszúrákat és cikkeket is íratnak azon tót nemzetiségi faktorok ellen, akik haboznak s bizonyos önállóságuk folytán nem fogadják el rögtönösen a csehek nyelvi diktátumait. A csehek tudják, hogy a rendszeres oroszosítás ellen 10-14 év

előtt erélyes felszólalások történtek a legkiválóbb nemzetiségi emberek részéről is, ők tudják, hogy az oroszosítás népszerűtlen volt a tót nemzetiségi pártnál, ők, a csehek ezt jól tudják s ez okból éppen a népszerűtlen oroszosítással is kezdik megvádolni azokat a tótokat, akiket diszkreditálni szeretnének a nemzetiségi tót közönség előtt a cseh-barát (*Salva, Blaho*) — irány érdekében,” — „Az az irány, amely a tótokat a tót irodalmi nyelv rendszeres oroszosításával akarta közelebb hozni a nagy orosz nemzethez, körülbelül tíz évvel ezelőtt megbukott.”

Az az irány azonban, amely hivatkozva a cseh-tót irodalmi egységnek félezredévi történeti tenyérére, vissza akarja állítani a cseh-tót irodalmi egységet s egyúttal, magától értetődik, a cseh-tót nemzetegység, nemcsak hogy nem bukott meg, hanem az utolsó években nagyon is megizmosodott. — A csehesítő irány annyira megizmosodott, hogy a magyar tótságon külön lapokat tart fenn, amelyeknek az a célja, hogy a cseh nyelvnek propagandát csináljanak a tótok között.”

„Egészen más lapra esik az, hogy az újabb tót szépirodalom egészen orosz mintára készül és *Dostojevsky, Puskin, Tolstoj* s más orosz íróknak nem éppen sikerült másolásából áll.”

„De e jelenség nem nyelvi jelenség, a tót nyelv oroszosításával csak annyiban van némi kapcsolatban, amennyiben a tapasztalatlanabb fordítók öntudatlanul is orosz szavakat és kifejezéseket csúsztatnak be a tót szövegbe.”

„Azon, hogy az újabb tót irodalom „egészen orosz mintára készül” nem igen lehet segíteni. Szépirodalomról van szó, valóságos írókról, ezeket alig lehet befolyásolni.”

„Ismerjük meg jól a helyzetet: a rendszeres oroszosítás megszűnt, a rendszeres csehesítés csillagzatába jutottunk.”

„...magyar állami szempontból is kívánatos, hogy a tótok maradjanak meg tótoknak s irodalmi nyelvük maradjon meg tótnak s legyen a tótoknak külön s önálló irodalmuk, mely független a többi szláv irodalmtól”.

„Az irodalmi tót nyelv kérdését nem szabad a közművelődési kérdések köréből kivenni. Csakis így remélhetjük sikeres elintézését. Minden tót íróhoz, ameddig tényleg tót s nem cseh vagy orosz renegát, okvetlenül nagyon közel kell hogy álljon a tót nép, de miután a tót nép mivolta tót nyelvben nyilatkozik, a tót íróknak okvetlenül meg kell szívelnie a tót nép sajátos nyelvét is.”

„Be kell bizonyítani a tót íróknak, hogy a tót nép nem úgy beszél, ahogy ők írnak, s hogy ők maguk és az intelligensebb tótok csak azért értik meg a tót irodalmi nyelvet, mert azt gyakorlatilag megtanulták, be kell bizonyítani, hogy a tót nép zömét csakis a saját népnyelve alapján lehet kiművelni, mindezt szolidan, adatokkal kell bebizonyítani.”

E meggyőződésnek azonban, hogy t. i. a tót nyelv reformjának szüksége szolid alapokon bebizonyítható, egyelőre csak elvi jelentősége van. Sok nehézséget okoz az, hogy a magyarországi tót nép nyelve nincsen kellőképpen átkutatva, feldolgozva és megismertetve.”

„A csehek tesznek kutatásokat a tót nyelv tárgyában, de csak azt teszik közzé, ami a cseh-tót nemzetegység hipotézisének kedvez. A cseh akadémia megbízásából éveken át vizsgálta *Pastrnek dr.* prágai egyetemi professzor a tót népnyelvet, De munkája eredményeit nem fogja kiadni Dr. Pastrnek, a prágai „*Cseh-tót egység*” elnöke, a cseh-tót nyelvi egység híve. Ki mondhatja azt meg, nem-e azért nem adta ki sok évi fáradalmai gyümölcsét, mert maga is belátta, hogy tanulmányainak eredménye nem a cseh-tót nyelvi egységnek kedvez, hanem éppen ellenkezőleg a tót nyelv önállóságát támogatja.”

„A magyarországi tót nép nyelvét teljesen elhanyagolták a honi tudósok s ha ma a cseh akadémia kijelenti, hogy a tótok nyelve a cseh irodalmi nyelvhez legközelebb áll a „cseh nyelvjárások” közül, (hanem éppen ellenkezőleg) hát Magyarországon ezt szó nélkül elhiszik és elfogadják.

Legújában is az „*Etnographia*” a csehekét és tótokat egy törzsnek vette s e néptörzs számát kilenc millióra teszi („*Etnographia*” 1901. 166. lap.) De a magyar etnographus nem is járhatott el másképp, mert a csehek-ről és tótokról csak a cseh tudósok kegyelméből tudunk valamit.

A magyar közoktatási kormány figyelme — magától értetődik — nem terjedhet ki olyan alárendelt kérdésekre, mint amilyen a tót nyelvnek a felkutatása és feldolgozása, különösen, ha nem is figyelmeztetik, a magyar tudományos akadémianak pedig nem telik — a tót tudományra. Mi következik ebből? Intézzék a tótok sorsát — a csehek. „*Czambel S, dr.: „A tótok elcsehesítése vagy eloroszosítása.*” — F, H. 1902. 4. sz.

A tót helyesírási kézikönyv és a tót-magyar szótár szüksége.

¹² *Perinka i.* tanulmányában ezen kisebb munkáiról következőket olvassuk: „1890-ben kiadta Budapesten „*Slovensky pravopis. Historicko-Kritický náskres.*” című tanulmányát. *Skultéty* bizonyos tekintetben nem értett egyet a szerzővel, mégis véleményét kedvezően fogadta: „az egész könyv tőzsgyökeres nyelven van megírva, A „*Prispevky*” munkában a szerzőnek nyelvezete még nehéz, itt már könnyű és érthető. A filológusok tudják ugyan a nyelv szabályait meghatározni, maguk sokan azonban már akkor vétkeznek ellene, amikor a szabályokat kodifikálják. Czambel korrekt és szép nyelven igyekszik írni.”

Czambel nem hagyta *Skultéty* bírálatát visszhang nélkül, 1891-ben kiadta Budapesten „*K reci o slovenskom pravopise*”-t, — erre az írásra *Skultéty* mérséklettel válaszolt, mert nem akart polémiába kezdeni. *Skultéty* Czambelnek ajánlotta, hogy kétséges vagy vitás esetekben az orosz nyelvhez forduljon, amely nyelv iránt Czambel már 1887-ben első könyvében, bizonyos visszautasítást mutatott.”

„Abban az időben sürgős szükségnek mutatkozott a tót helyesírást tudományos rendszerben kodifikálni és ezt a nemzeti nyelvi egység felbonthatása nélkül kellett megcsinálni. És ha már a tót nyelv területén kívül első segítség után kellett nézni, úgy az csakis a cseh nyelvnek kellett volna len-

nie. Turócszentmártonban ebben az időben úgy *Vajansky mint Skultéty* a tót nyelv eloroszosításának tényleges képviselői voltak, Czambel azonban olyan természetű ember volt, aki nem tudott és nem is akart Szlovenszkóból — akár keletre, akár nyugatra — ebben a tekintetben segítség után nézni.

Még egy dolog feküdt Czambelnek szívében. A tót-magyar szótár. 1891-ben kiadta Budapesten tanulmányát: „*Egy új tót-magyar szótár szüksége.*” Azt mondta, hogy az eddigi szótárak elavultak, nem elégítenek ki és ezért új szótárra van szükségünk. Ő maga szándékozott egy ilyen szótárt kiadni. Irodalmi hagyatékában talált jegyzeteiből látjuk, hogy a tót nyelvnek ez a szótára nem lett volna tudományos szótár, hanem a praktikus szükségleteket kellett volna kielégítenie.

Skultéty értékes kiegészítéseket nyújtott a Czambel-féle helyesírási tanulmányhoz kritikájában. Ezeknek a kiegészítéseknek egy része közhasználatba is került. A Czambel-féle tót helyesírási kézikönyv készítésébe Skultéty jelentősen befolyt és ennek második kiadását Skultéty rendezte sajtó alá 1919-ben.”

A tót-magyar szótárra vonatkozó nézeteit Czambel „*Potreba nového siovnika slover,ského a mad'arského*” címmel 1891-ben adta ki Budapesten. Ebben a tanulmányában kritika alá vette, mint a fenti idézetben is olvassuk, *Bernolák Antal, Jancovic István és Loos József* tót szótárait. Amíg az első csupán a nyugati tót dialektust tartotta szem előtt, addig a második csak a középtót nyelvből merítette anyagát, A Loos szótárnak viszont szemére vetette, hogy egyharmadát cseh szó alkotja. Czambel szótárkészítési tervét következőkben foglalta össze:

- A) Tót (népi) szóanyag, mely tót népmesékből és népdalokból gyűjtendő össze, szem előtt tartva a Bernolák és Jancovic-féle szótárakat is. A keleti tót dialektusi szavakat össze lehet szedni iskolai könyvekből, amelyeket a magyar minisztérium a szepesi és sárosi iskolák részére kiadott, azonkívül az eperjesi és amerikai tót lapokból és kalendáriumokból, amelyek majdnem mind sárosi dialektusban adatnak ki.
- B) Terminológia, amely a következőket tartalmazza: a) politikai és gazdasági élet, b) kereskedelmi és ipari fejezetek, c) mezőgazdasági fejezetek, d) a vasúti szolgálatot, e) tudományos fejezetek, amennyire ezek az iskolai könyvekben képviseltetnek. Források: az utolsó két évtized irodalmi nyelve a szükséges kritikával.
- C) Topográfiai nevek,
- D) Amennyiben az evangélikus egyházban a cseh nyelv még használatos és az egyházi iskolákban még tanítatják, e szükséglet követelményét is ki kell elégíteni. — Elegendő volna a szótárban a cseh evangélikus egyházi nyelvnek csak bizonyos részét felvenni.
- E) Frazeológia, Ennek fontosságát kiemelve, az „ist” igének 19. konstrukcióját hozza fel, különféle magyar jelentésekkel és ebben a tekintetben Jancovicnak és Bernoláknak hiányokat vet a szemére, az utóbbinak helytelenségeket is, és pedig joggal.

Czambel felfogását a frazeológiára nézve meg lehet ismerni hagyatékából is. Minderre a munkára Czambelnek minimálisan hét évre lett volna szüksége, feltételezvé, hogy a szakkifejezésekre megbízható munkatársakra tett volna szert, — 1. *Milos Weingart: „Prispevky k studiu slovenstiny!”* — Bratislava 1923. — 84-87, I, — Czambel irodalmi és tudományos hagyatékában jelentős szótári anyag találtatott. — Ami a magyar-tót frazeológiát illeti, 1900-ban ismét felhívta a magyar közvélemény figyelmét erre a kérdésre: „*Kell-e magyar frazeológia?*” címmel cikket írt a „Felvidéki Híradó”-ban (1900, 47, sz.). Ismertette Simonyi Zsigmond 1896-ban kiadott „*Német és magyar szólások*” című munkáját és kérdi: „De aki nem az anyatejjel szívta magába a magyar nyelv sajátosságait? Akinek nincs módjában 8-12 évet magyar iskolában magyarul tanulni? Akinek nincs megfigyelő tehetsége s az ilyen nyelvi sajátosságokat 8-12 év alatt sem sajátítja el elég eredményesen?”

Ezeknek valók a kétnyelvű frazeológiák. S azt hiszem, ezeket kellene kiadni hézagosan is, egy akadémiai magyar frazeológia megszületése előtt is; tisztán gyakorlati célokra.”

„Hasonló szolgálatot tesz a frazeológia tót-magyar része annak, akinek nem volt módjában a magyar nyelvet kifogástalanul megtanulni. A tót ember, amíg a magyar nyelvet teljesen jól nem bírja s magát a tót nyelv örökös hatása alól, (a tót felvidékről szól az ének), nem emancipálja, folytonosan a tót mondat szerkezet alapjain mozog. Nem sok fáradságba kerül ilyeneket és hasonlókat hallani: nevet abból, nekem adná a leányát stb, — ezek helyett: nevetett azon, hozzám adná a leányát stb. Kell-e hát magyar és tót frazeológia?”

Cseh irodalomtörténet Czambeltől.

¹³ *Dr. Jan Jakubec und Dr. Arne Novak: „Geschichte der czechischen Literatur.”* — Leipzig 1913. — 443. 1.; „Während der erste Gesichtschreiber der slovakischen Literatur, der Prager Professor *Jaroslaii Vlcek* den ersten Anschluss an das cechische Gedankenleben nachdrücklich empfohlen hat, stellte der beste slovakische Sprachforscher *Samo Czambel* (1856—1910) in seinen geistreichen Untersuchungen den Versuch an, den slovakischen Sprachstamm von den Cechen schlechtweg loszutrennen und in die unmittelbare Nähe der Südslaven zu rücken. Dagegen protestierte sehr eifrig die jüngere slovakische Intelligenz, in Prag unter *Masaryks* Einfluss gebildet.”

A „Hlas” és a „Ceskoslovenska Jednota”.

¹⁴ A „Hlas” c, folyóirat körüli tót politikai erők mozgalmáról részleteket *Steier L.:* „A tót kérdés.” — Liptószentmiklós, 1912. — 148—157. 1. — A „Hlas” politikai működésével párhuzamosan dolgozott a „*Öeskoslovenská Jednota*” egyesület, melynek élén *Pastrnek F.* dr, prágai egyetemi tanár állt, aki „*Slovenstina*” című tanulmányának mottójául a következő mon-

datot írta: „A betű öl, a szellem azonban élte.” Ebben a tanulmányában a neves cseh szlavista kifejti, hogy a magyarországi tótoknak a cseh nemzethez való tartozandósága a legkomolyabb és legfontosabb tudományos és társadalmi kérdésük, — „Hlas” — 1901, — 275, 1, — Az egyesület működéséről részletes beszámoló jelentést olvashatunk u. o. — 361, 1, — E beszámoló szerint az egyesület vagyona mindössze 4590.20 Kr. volt és ez 1901, évre szóló költségvetés 12,429 koronát irányozott elő. Ebből az összegből 23 tót diákot látott el ösztöndíjjal 3420 K, összegben. Az anyagiakat pénzügyektől, magánemberektől és városoktól kapták (Prága 600 Kor,}, Propaganda és agitációs tekintetben nagy támogatásban részesült az egyesület a „Národní Listy”, „Národní Politika”, „Hlas Národa”, „Cas”, „Kuryr”, „Katolické Listy”, „Radikálné Listy”, „Pražské Noviny”, „Hlas”, stb, lapok részéről. Ügyforgalma 3458 elintézett levelet foglalt magában. Az ösztöndíjas tót diákokat magyar nyelvre is taníttatták. Iparosnanc akciót is folytattak, Szlovenszón folyóiratokat és könyveket osztogattak, (1900-ban 750 kötetet). Ezenkívül négy folyóiratot ingyen küldtek szét Szlovenszón, Ugyanakkor tót költők kötetét osztogatták szét a prágai cseh középiskolákban. Tehát kis anyagi eszközökkel intenzív munkát végzett. Propagandájának jelszavaitól csakhamar visszhangzott az egész cseh sajtó. Éppen az a magyar hetilap, melyben Czambel felülnésteltő és az egyesület elleni támadását közölte, indokoltan hangoztatta, hogy egy megindított nyílt harccal áll szemben Magyarország. Ez pedig a legélesebb óvatosságra int mindennel szemben, a mi cseh, vagy morva eredetű, de tudva a csehmorva tőke befektetésének célzatát, kötelesség azzal szemben a hazai érdekeknek legmesszebbmenő megóvása. „Az sem mindennapi dolog — írta — és a közfigyelmet vonja magára, hogy a szóban lévő egyesületnek alapszabályait nem régen jóváhagyta a morvaországi helytartóság. Azokat az alapszabályokat, amelyekben nyíltan bennfoglaltatik, hogy a magyarországi tótságot, tehát a Felvidéket kívánják cseh szövetkezetekkel és iparvállalatokkal behálózni. Teljesen érthetetlen előttünk ez a vakmerőség, amellyel egy teljesen független, más állam közgazdasági politikájába való beavatkozásra egy másik állam hatósága engedélyt ad, A cseh-tót nemzetegység kérdése tehát már a gyakorlatban kezdi éreztetni romboló hatását, amely ellen óvakodnunk kell és védekeznünk elsődrendű kötelességünk. Nem ideális törekvés ez többé, hanem nyíltan bevallott harc kulturális, közgazdasági életünk ellen, amelyet szó nélkül el nem hallgathatunk.” — „Cseh-tót invázió” ~ F, H. 1902, 47, sz.

Ez a nyíltan megízent cseh kampány bírta reá Czambelt, hogy ezeket a terveket a magyar közvélemény előtt leleplezze. Fentemlített és híressé vált cikksorozatának első közleményében éppen ezt a „*Öeskoslovanská Jednota*” c. egyesületet és annak működését ismertette:

„Prágában nemrég egy közművelődési egyesület alakult „Cesko-Slovanská jednota” („Cseh-Szláv egység”) címmel. Ez egyesület elnöke: *Pastrnek Ferenc*, a prágai cseh egyetem tanára, a tót nyelv egyik kiváló tudományos művelője, aki a tótságot többszörösen beutazta s ott személyes érintkezései folytán sok barátot és tisztelőt szerzett. Az egyesület nyílt

kártyákkal játszik és mindnyájunknak módunkban van belátni az egyesületi helyiség falai közé. Évről-évre beszámol működéséről és a magyar sajtó mindannyiszor tudomást vett arról. Cseh könyveket terjeszt a magyar tótságon, segíti a tót gimnazistákat és egyetemi hallgatókat a cseh iskolákon, elhelyezi a tót ipartanulókat a cseh mestereknél és — ápolja az úgynevezett cseh-tót kölcsönösséget (Cesko-slovenská vzájemnost'.) Ez utóbbit tagjai különféle módon értelmezik, *Káral* morvaországi tanító, 1901. évi december havában felolvasást tartott Prágában a „*Őesko-Slovanská Jednota*” egyesületében s itt a következőképpen határozta meg az egyesület teendőit:

„Szükséges, hogy a cseh-szláv nemzet tót részét befogadjuk a cseh hazafiság programjába és pedig iskolai nevelésünk első alapjaitól kezdve.

A népiskolai könyvekbe a középiskolai irodalomba, az egyetemi tananyagok közé be kell fogadni a néptant.

A cseh sajtó foglalkozzék többet a magyarországi tót néppel, hogy a cseh jól ismerje a tótot.

Kívánatos, hogy a csehek sokat utazzanak a magyarországi tótságon, s hogy érintkezésbe lépjenek a tót emberekkel. Az így szerzett tapasztalatok alapján állapítandók meg a további teendők.

Káral a cseh-tót kölcsönösséget „gazdasági tέρre” is kívánja kiterjeszteni. Ezt mondta ugyanis:

Kétféle módon vihetjük be a tótok közé a cseh kultúrát: a szellemi művelés alapján és nemzetgazdaságilag. Ami az elsőt illeti, — lépjük el a magyarországi tótságot cseh újságokkal, könyvekkel és naptárakkal. Szükséges, hogy a magyarországi tótságon cseh könyvkereskedés alapításának, amelynek az lenne a feladata, hogy a tót olvasókat cseh könyvekkel lássa el, „mert a tót könyv kevés, nem elégíti ki a keresletet.” Kívánatos, hogy a tótok közé intelligens cseh emberek települjenek, mégpedig orvosok, ügyvédek lelkészek, tanítók.”

„Sőt, *Káral* még tovább megy, kijelenti, hogy a tótságon cseh színelőadásokat, cseh felolvasásokat s cseh koncerteket kell bevezetni, A cseh kultúrának azonban a leghatalmasabb támasza, szerinte, az volna, ha a magyarországi tótságon egy jól szerkesztett cseh nyelvű újság alapítatnék. A csehek nemzetgazdasági feladatát pedig így írja körül:

„A tótságot járják be, mint vándortanítók, a cseh gazdasági tanintézetek igazgatói. A kivándorló cseh parasztok és iparosok telepedjenek le a tótok között. A cseh gyárosok értékesítsék tőkéjüket a magyarországi tótságon.”

„Magától értetik, hogy itt a főkérdés az, vajjon a cseh nemzet vezérei egyetértének-e a „Cesko-Slovanská Jednota” kitűzött céljaival s vajjon *Káral* úr programja komolyan vehető-e.”

„Ez év elején a „Cesko-Slovanská Jednota” a prágai főiskola hallgatói részére diák alosztályt alakított, A prágai „*Cas*” (I/21.) a cseh realista közlönye a következő sorokkal kísérte e hírt: „A diákok nagyon érdeklődnek az ügy iránt s reméljük, hogy a cseh nyilvánosság is őszinte szimpátiával fogja üdvözölni e diák alosztályt a Cesko-Slovanská Jedno-

tának, amelynek főleg az a célja, hogy az Alsó-Ausztriában és a magyarországi tótságon lakó népünk szellemi életét fejlessze.”

„Még világosabban nyilatkozik a fentnevezett lap („Cas” VI/20) azon alkalommal, amikor *Wlassics* közoktatási miniszter visszautasította a tót nemzetiségi képviselőknek egy tót gimnázium iránt benyújtott határozati javaslatát, szemükre vetve a csehekkel való barátkozást. Akkor írta a „Cas”: „Wlassics kifogásolja, hogy a „Cesko-Slovanská Jednota” egyesülete azon az állásponton áll, hogy a tótok és csehek egy és ugyanazon nemzet fajilag .nyelvileg és kultúráilag, mi kijelentjük, hogy az egész cseh nemzet azon az állásponton áll!”

„A dolog tehát világos: A csehek a tótokkal való nemzetegységre törekednek s maga dr. Rieger László Ferenc is, 1900. évi dec. 15-én felolvasást tartván a prágai „Szláv klub”-ban, a „*Szláv eszméről*”, a többi közt ezt mondta a cseh-tót viszonyról:

„Safarik és Kollár lelkesedtek a cseh-tót egységért s ez egység a csehek és tótok rokonságában találta természetes alapját, mert hiszen a csehek és tótok valóban egy nemzetet képeznek, csak szó járási eltérésről lehet szó.”

„A cseh-tót nemzetegységnek igenis vannak hívei a tótok között s egyre szaporodnak azon fiatal tótok apostolkodása révén, akik a szakolczai „*Hlas*” című haviszemle körül csoportosulnak s akik nagyrészt csehországi és morvaországi iskolákból kerültek ki. De vannak hívei az öregebb tótok között is, s kiváltképpen a lutheránusok között. A többi között kiválik *Salva Károly* nyomdatulajdonos, könyvkiadó, író és szónok, rendkívül agilis ember, aki testestül-lelkestül híve a cseh-tót nemzetegységnek, s aki, nem törődve nagyszámú tót kiadványai sorsával, bármely alkalmas pillanatban kész volna elfogadni a cseh irodalmi nyelvet és a cseh irodalmat. 1901. évi május hó 12-én Prossnitzban, Morvaországban felolvasást tartott a tótok nemzetiségi viszonyairól és pedig a „Cesko-Slovanská Jednota” „tót estéjén”. Elpanaszolta, hogy a tót intelligencia „pusztul és elmagyarosodik” s ez alkalmából a következő kijelentést tette:

„Ez okból arról vagyok meggyőződve, hogy mi, akik a Csehországban, Morvaországban és Sziléziában lakó szlávokkal együtt egy egyetlen cseh-tót nemzetet képezünk, hogy mi magyarországi tótok, miután Magyarországon az önálló fejlődésre nem számíthatunk, nemzeti jellegünket csakis a cseh-tót kulturális egységben őrizhetjük meg.”

Habár a „Cesko-Slovanská Jednota” működése újkeletű, *Káral* a cseh-tót nemzetegységre irányuló mozgalom egyik vezérembere a f. évi februáriusi „*Slovansky Prehled*”-fon már következő módon számolhatott be a működés eredményeiről:

1. A cseh könyvek és hírlapok folyton nagyobb számmal vándorolnak a tótságra, Folyton érkeznek levelek a tótoktól, amelyekben cseh könyveket és hírlapokat kérnek. A tótságra irányuló cseh kultúra folyton növekszik.

2. Jelenleg a magyar tótságon a következő tót lapok propagálják a cseh-tót kölcsönösséget:

„Hlas” a fiatal tótok haviszemléje Szokolczán,
 „L udové Noviny” Túrócz-Szent-Mártonban,
 „Dennica” Tiszolczon;
 „Cirkevné Listy” Liptó-Szent-Miklóson.

Ezen adatok eléggé bizonyítják, hogy a cseh-tót nemzetegység eszméje kibontakozott már az embrióból s elég életerőről tesz tanúságot. Ép azért érdemes, hogy vele tüzetesen foglalkozunk.”

¹⁵ „Budapesti Hírlap” és „Felvidéki Híradó”.

Szemelvények Czambel „A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője” című tanulmányából. — Czambel és Skultéty a huszita korszakui.

¹⁶ A cikksorozat címe: „A cseh-tót nemzetegység” és megjelent a F. H., 1902. évfolyamában. A cikksorozatot füzet alakjában is kiadta Czambel „A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője — közművelődési és politikai tanulmány” cím alatt 1902-ben Túróczszenmártonban. — Mint már említettem, cseh nyelvre fordította Guller Eduard 1904-ben. A tanulmányban Czambel témáját három részre bontotta könnyebb áttekintés céljából:

1. A cseh-tót nemzetegység múltja és jelene általában, 2. A cseh-tót nemzetegység közművelődési és politikai szempontból. 3. A cseh-tót nemzetegység ellenszerei.

Minthogy Czambel eszméinek és felfogásának ismerete nemzetünk és hazánk mai helyzete miatt is célszerű, tanulmányának fontosabb részleteit itt közreadom:

„A cseh-tót nemzetegység kérdését főleg két szempontból tekintik a gyakorlati emberek, Közművelődési és politikai szempontból. Azonkívül a tudomány emberei nyelvtudományi szempontból,

A csehek és a cseh-barát férfiak úgyszólván kizárólag politikai szempontból tárgyalják, A prágai „Cseh Múzeum Társaság” kiadott 1846, egy művet „Hlasové o potrebe jednoty spisowného jazyka pro Czechy Moravy a Slowaky” címmel. Magyarul: „Vélemények arról, hogy a cseheknek, morváknak és tótoknak egy egységes irodalmi nyelvre van szükségük.” E mű egybefoglalta a cseh-tót közös irodalmi nyelv mellett felhozható összes okokat, de ezek közt egy sincs, amely legalább közvetve politikai nem volna. Lássuk a cseh-tót nemzetegység bajnokainak véleményeit:

Palacky Ferenc, korának legnagyobb cseh történetírója: Mielőtt a magyarok a kilencedik században a mostani Magyarországra bejöttek, a csehek, morvák és tótok egy egységes nemzet voltak, mind nyelvük, mind országos kormányuk tekintetében, A nagy *Szvatopluk* birodalma mindnyájakat egyesítette. („Hlasové” 25 1.) A cseh irodalom legrégibb emlékei világosan mutatják, hogy egykor közelebb állott egymáshoz a csehek és tótok nyelve „, Hogy a csehek azóta más irányban művelték és csiszolták nyelvüket, az nem teszi őket más nemzeté éppúgy, amint a kettejüknél előforduló néhány eltérő szó nem jelenti a szó járások különféleségét, (u. o.

26. I.) . . . Az irodalmi nyelv már most a csehknél és morváknál sem egyezik a falusi ház köznyelvével, sőt, megfordítva, éppúgy helyezkedett följe, amint a tótok nyelve fölött van,

Safarik József Pál, korának legtekintélyesebb szlavistája: Nekem erős meggyőződésem volt s most is az, hogy az Érchegeységtől Homonnáig és Bártfáig... azaz Csehországban, Morvaországban és a magyarországi tótságon egy és ugyanazon szláv nyelvet beszélnek, eredetileg s történetünk elején alapjában egy, most pedig különféle körülmények befolyásánál fogva két fő szó járásra szakadva: a csehre és a tótra. Legbiztosabb bizonyítéka ennek az, hogy a Csehországban, Morvaországban és a magyarországi tótságon beszélt nyelvet a nép kölcsönösen megérti, A nyelvlényeg ezen tagadhatatlan egyformaságából joggal lehet következtetni arra, hogy a Csehországban, Morvaországban és a magyarországi tótságon élő nép egy eredeti és ebből magyarazzuk a nevezett nép ama szoros politikai egységét, amelyben történetünk elején találjuk őket, Morvaország és a magyarországi tótság a kilencedik század egész folyama alatt s kétségtelenül előbb is, egy közös fejedelmű ország kormánya alá tartoztak, („*Hlasové*” 69.)

A tótok külön irodalmi törekvéseiről szólva, *Safarik* így nyilatkozik:

„Természetellenes a tótok törekvése, mert nem az értelmi műveltség s a tótok lelki kiművelésének kifolyása, mint a művelődés további vitele, és új, magasabb foka; hanem csakis teoretikus és spekulatív elvek szüleménye . . . E törekvés nem pozitív, történeti alapra támaszkodik, hanem eszményi, önkényesen kigondolt alapra fektetik; nem köti össze a jövőt a múlttal, hanem megszakítja azt, nem halad előre nyugodt, megfontolt lépésben, hanem sutba dobva minden eddigi fáradságosan szerzett eredményt, visszaveti az irodalmat kezdetének a lelegejére, visszamegy az Iliásztól az ábécés könyvhöz.”

Tablic Bohuszláv, a magyarországi cseh irodalom legjobb ismerője: „Svatopluk királyságának gyászos bukása után a (Magyarországban élő) tótok kiléptek ugyan a morva és cseh honpolgárság kötelékéből s honpolgári tekintetben a magyar királyság tagjaivá lettek ugyan, de szokásaik és nyelvük tekintetében régi társaikkal örökké egyek maradtak, épúgy, mint jelenleg (1846-ban!) az oláhok, németek, lengyelek, akik ugyan különféle fejedelmeknek voltak alávetve, de nyelvük egységével mégis erősen össze vannak kapcsolva, („*Hlasové*” 12, I.)

Kollár János, tót költő az irodalmi pánszlávizmus szószólója, a csehtót nyelvegység fāradhatatlan bajnoka: „Mí tótok, csehek, morvák és szilēziai szlávok, amióta élünk, anyagilag és szellemileg, nemzetileg és nyelvi- leg sokfélekēpp voltunk összekapcsolva, A cseh nyelv, amint azt a nyelvemlékekből tudjuk (!) a tótból fejlődött, ennek: leánya, mert a csehek és tótok a szláv családfának egy ágához tartoznak. A múlt évszázadokban, *Erzsébet királynétől* kezdve, sokan telepedtek le a tótok között Cseh- és Morvaországban, A cseh nyelv mint kicsiszolt művelt leány tért vissza az őregedő, szomszédaitól lenyomott és megvetett anyókához: a cseh nyelv a tót anyókát felfrissítette, megtanította írni, olvasni, a cseh nyelv tehát

nem valami idegen elem a tótok között, hanem édes honi hajtás. („*Hlasové*” 124/125.)

A cseh múzeum által összegyűjtött és kiadott „*Vélemények*” közül még többet is be lehetne mutatni, mert hiszen e vélemények 240 oldalnyi könyvet töltenek be, de az teljesen felesleges munka volna, mert az összes „vélemények” egy és ugyanazon alapon mozognak. Azt a nótát fűjják szüntelenül, hogy a tótok 1000 évvel ezelőtt közös politikai háztartásban, évszázadok óta irodalmi közösségekben éltek a csehekkel és morvákkal.”

„Mi, t. i. azok, akik a külön tót nyelv jogait hangoztatjuk, a cseh-tót közös irodalmi nyelvvel szemben nem tagadjuk a cseh-tót történeti viszonyt, de azok után, amit a tót népnyelvnek a cseh nyelvhez való viszonyáról fent mondtunk, feleslegesnek tartjuk a kérdést erről az oldalról vitatni,

A történeti viszonyok véletlen történeti eseményeken alapulnak s kérdésünk tudományos elbírálásánál nem ezen külsőségek jöhetnek szóba, hanem a cseh-tót viszony — lényege.”

„Kiemelem újra, hogy a csehek főleg politikai szempontból tárgyalják a cseh-tót nemzetegység kérdését s amennyiben a kérdéshez közművelődési szempontból szólnak hozzá, itt is a politikai mozzanat vezérli őket.

Őszintén megmondotta ezt p. o. *Holecek József*, egy Prágában megjelent (1880-ban) brosrájában. Címe: „*Podejme ruku Slovákum*” — „*Nyújtsunk kezét a tótoknak.*” Ő, a cseh-tót irodalmi egység megújítása mellett kardoskodva, a többi közt ezt a nyilatkozatot is tette:

„Vetkőzzünk ki a semmi jóra nem vezető önhittségből s valljuk meg magunknak az igazat, hogy egymás nélkül nem élhetünk meg, hogy a cseh nép a tót nép nélkül épp oly semmi, mint amilyen semmi a tót nép a cseh nép nélkül. És ha mi csehek százsorta erélyesebben védekezniék a német nyelv terjedése és befolyása ellen, végre is beadnók a derekunkat. Tartalékra van szükségünk, amelyből folyton új erőt meritünk. Ilyen tartalékunk csak a magyarországi tótság lehet.” (8. 1.)

„*Kálal*, a nevezett egyesület buzgó titkára, tanulmányt írva a tótokról, az „*Osveta*” című prágai haviszemlében, abban a prágai „*Cas*” (1901. 130. sz.) szerint a cseh-tót viszonyról következőkép nyilatkozik:

„Az világos dolog, hogy a tótok magukban véve nem eléggé erősek arra, hogy külön művelődjenek. És ha volnának a tótoknak is középiskoláik, ha volna is egyetemük, ha volnának tót püspökeik, papjaik, tanítóik, stb” akkor se bírnák el a külön kultúrával járó terheket. Nem tarthatnának fel nagy napilapokat, képes hetilapokat, tudományos szemléket, tudományos akadémiát, nemzeti színházat stb. Ők, a tótok, arra vannak utalva, hogy valamely más kultúrában keressenek támaszt. A lengyel, orosz, szerb kultúrához nem csatlakozhatnak. Csak két út áll előttük: Vagy elfogadják a magyar kultúrát, amely felépítette hozzájuk a hidat, — vagy pedig a cseh kultúrát fogadják el. A helyzet világos: Vagy elmagyarosodnak, mert a kultúra a legbiztosabb módon nyeli el a népeket, vagy pedig továbbra is a cseh nemzettestben maradnak meg. A tótok egyedül úgy bol-

dogulhatnak, ha a cseh kultúrát karolják fel, ha kulturális téren a csehekkel egyesülnek,

A „*Národnie Noviny*” 1884. évi 31. számában egy látszólag színtelen cikkelyt közölt ilyen cím alatt: „*Jogosultak-e a kis irodalmak?*” A cikkben olyan tótfajta kis irodalmakról van szó, azért jogosan vélünk eljární, ha a cikkelyben kifejtett nézetet úgy fogjuk fel, mint a lapnak a külön tót irodalomról táplált nézetét. A cikknek lényege az:

„Könnyen az a kérdés merülhet fel, vájjon a kis irodalmak jogosultak-e s nem az alkotó és fogyasztó erők káros szétforgácsolását jelentik-e? Mi azt hisszük, hogy éppen úgy van lét joguk a nagy irodalmak mellett, miként létjoga van a virágos tarka fünek a tölgyfaerdő mellett. „A világ-irodalmak nyelvei, dacára minden fejlettségüknek, nem hatolhatnak be a nép életének apró titkaiba,”

„A tót nyelv önállósításáról is nyilatkozott egyszer a *Nár. Nov.*

A tót helyesírás rendszeréről irt s Budapesten 1890-ben „*Slovensky Pravopis*” cím alatt megjelent művem bírálatában ugyanis így nyilatkozott *Hurbán Svefozár*, a turóc-szent-márton „*Národ. Noviny*”-ben (1890, 131 l.):

„Végre is az irodalmi nyelv legfőbb célja az, hogy ne csak a tudományak szolgáljon, hanem legyen szép és lehetőleg könnyen érthető és hozzáférhető. Ilyen szellemben vannak megírva a 75-79. lapok. Ilyen szellem hatja át az egész művet, hogy eszes és megfelelő módon alakuljon ki a külön tót irodalmi nyelv helyesírása, Vájjon jogosult-e az ilyen cél? Bármiképpen törjük rajta a fejünket, nincs más kibúvó. Inter paranthesem megjegyzem: nekünk nem marad egyéb hátra, mint valamely szomszéd nyelvet p, o, csehet, lengyel, (orosz), vagy orosz nyelvet úgy fogadni el, amint van, mindenestül., vagy a tót nyelvet fokozatosan mesterségesen változtatni s közelebb hozni ama három szláv nyelv egyikéhez „„, vagy pedig a középtót nyelvet a lehető legnagyobb tökélyre és önállóságra kifejleszteni, az összes szláv idiómákkal tartva fenn a szellemi egységet, Ha ezt a harmadik módot választjuk, amire a gyakorlati élet utal bennünket, úgy a tót helyesírásnak és nyelvnek a Czambel könyve szellemében való szabályozása és rendszerbefoglalása elkerülhetetlen, sőt manapság már nagyon égető kérdés,”

Habár a nyilatkozat nem foglal határozottan állást a tót nyelv önállósítása mellett, mert nagyon óvatosan azt mondja: „Ha ezt a harmadik módot választjuk ...” s habár a *N. N.* de facto nem szűnt meg a cseh tót irodalmi kölcsönösség alapján állani, amely a másik módot, a cseh nyelvhez való mesterséges közeledés elvét vallja, — a csehek s kivált tótsági előcsatározók, az ifjú tótok, mégis arra a meggyőződésre jutottak, az utolsó évek folyamán, hogy a turóc-szentmártoni tót nemzetiségi vezető politikusok nem eléggé megbízható elemek a cseh nyelvi érdek megvédelmzése tekintetében, S ez okból meg is indult ellenük a hajsza, Csehországban különösen a prágai „*Cas*”-han s Magyarországon a szakolczai „*Hlas*”-ban.

Az ifjú tótok és a hátuk mögött álló cseh érdekelték ellenséges viszonyát a turóc-szeni-mártoni „*Národnie Noviny*”-hoz legjobban jellemzi *Mea-*

kulpinskynak többszörösen említett füzete és *Pastrnek Ferencnek*, a prágai cseh-szláv egység egyesületi elnökének a „*Slovensko*” című könyvben megjelent támadása. Mindkét támadás a múlt év folyamán történt.” „Amikor a turócz-szent-mártoni vezető lapok feljajdultak és erőlesen tiltakoztak az ellen, hogy *Pastrnekék* a tótok belügyeibe avatkozzanak, a prágai „*Hlas Národa*” (1901, III, 28.), *dr. Rieger* közlönye, következőleg válaszolt a turócz-szent-mártoniaknak: „A turócz-szent-mártoniak sértésnek veszik azt, ami a *Pastrnek-féle* „*Slovensko*”-ban róluk van írva. Különösen a *Pastrnek* cikke bántja őket s nyugodt bírálatát és véleményét megszólásnak és befeketítésnek nevezik. Régen tudjuk, hogy a turócz-szent-mártoniak érzékenyek s hogy a legártalmatlanabb és jóakarató ellenvélemény is felizgatja őket, de hát, éppen azért, mert a tótságon kevés a bíráló s kevés az alkalom is a bírálatra, mások vannak hivatva feltárni a helyzetet a tót népnek s figyelmeztetni őt, hogy állnak a dolgai,”

„*Pastrnek* „*Slovensko*”-ja a tótok nemzetiségi és nyelvi önállósága ellen irányul.”

„E cseh-tót vizzálykodást annakidején behatóan és tárgyilagosan ismertette a „*Budapesti Hírlap*” (1901, 89.) tudósítója.

„Ha egybevetjük a mondottakat, azt találjuk, hogy az egységre törekedő mozgalom eme stádiumban van:

A higgadt tényezők úgy a cseheknél, mint a tótoknál a cseh-tót kölcsönösség alapján állanak. Hogy ez micsoda, azt láttuk fent. Emellett azonban vannak most is egyes írók, akik emellett erőnek erejével vissza szeretnék hozni a tótokhoz a cseh irodalmi nyelvet.

A csehek a legújabb korig is a nemzeti erő szempontjából erőszakolják az egységet, A tót írók zöme ellenben ösztönszerűleg ragaszkodik a külön tót nyelvhez, s bizonyára még jobban ragaszkodnék hozzá, ha az irodalmi tót nyelv maga is meggyőző bizonyosságot tenne róla, hogy a tót nyelv nem cseh szójárás és a tót nép néptanilag nem része a cseh nemzetnek.”

„Itt a türelmetlenség célhoz nem vezet. A cseh-tót nemzetegység eszméje ugyanis olyan természetű, hogy azt rendszabályokkal megszüntetni nem lehet.

E kérdést évszázadok fejlődési folyamata hozta létre, nem az újabban szereplő nemzetiségi faktorok szeszélye. Ez okból e kérdést csak alapos intézkedéssel, az irodalmi tót nyelv megreformálásával, illetve a cseh befolyás megszüntetésével lehet végleges és kielégítő módon megoldani.”

„A „*Cesko-Slovanská Jednota*” egyesületét Prágában és a cseh-tót ügyben buzgólkodó egyes írókat mindenestre el lehet időre-óra hallgattatni, de ez célra nem vezet, mert hasonló egyesületek és buzgó cseh-tót agitátorok évtizedről évtizedre feltűnnek és letűnnek a szükség szerint, hogy a megváltozott viszonyokhoz képest életre képesebbeknek engedjék át a helyüket. A hetvenes években p. o. a prágai „*Cesky Klub*” látta el ösztöndíjjal a cseh iskolákon tanuló ifjakat. Évenként 10 ösztöndíjat osztott lei a szegénysorsú tót tanulók között, amire a klub titkári hivatala mindenkor nyilvános pályázatot hirdetett volt. A „*Cesky Klub*” még be sem szüntette ebbeli működését, már „*Radhost*” néven egy cseh egyesület alakult a

Prágában tanuló morva, sziléziai és tót tanulók segélyezésére stb., stb., Egy szóval a prágai „Cesko-Slovanská Jednota” csak egy tünete a cseh-tót egységre törekvő áramlatnak, amelynek gyökere mélyen a két nép közös kultúrájában gyökereznek. Ez okból a prágai „Cesko-Slovanská Jednota” működése ellen irányuló közigazgatási, vagy rendőrségi intézkedéseknek ép4 pen semmi kihatásuk nincs a cseh-tót egységre törekvő áramlatnak a megtörésére, S amennyiben az említett egyesületet egyes rendőri közbelépésekkel arra kényszerítjük, hogy évi jelentéseit pártfoglaltjai érdekében elhallgassa, illetve eltitkolja, amint azt legújában már megcselekedte, azzal kétes értékű szolgálatot teszünk a magyar politikusoknak. Ezzel célt nem érünk ugyanis s nem fogják továbbra is figyelemmel kísérhetni a nevezett egyesület működését.”

„A cseh-tót nemzetegységre törekvő irány átment már a felsőmagyarországi tót lakosság vérébe s épp ezért itt nem segít az, ha a tüneteket szüntetjük be, itt határozott, mélyrehatóbb közbelépésre van szükség.”

„Azt mondtam, hogy a cseh-tót nemzetegységre törekvő irány már átment a felsőmagyarországi lakosság vérébe. Ez korántsem üres beszéd s bebizonyítom ezt, mielőtt tovább mennénk. A szakolczai „Hlas” valamelyik munkatársa kiszámította, hogy legalább 300.000 azok száma a tót felvidéken, akik már „otthonosak” az elcsehesedett irodalmi tót nyelvben. Ezek már mindannyian önkénytelenül előharcosai a cseh kultúrának. Ezeknek mindegy akár azt írom és mondom, hogy „snadno a rychle to vykoná pilny hospodár” akár pedig „lahko a skoro tu urobi usiiovnj gazda”. Ezeknek már nincs szükségük se a prágai „Öesko-Slovanská Jednota”-ra, se a cseh nyelvű iskolákra. Mert ezek lényegileg máris cseh nyelvet beszélnek — totós kiejtéssel. Ezek azok, akik öntudatlanul félrevezetik a szláv filológusokat és etnográfusokat, azt a hitet keltve, hogy a tótok cseh szójárást beszélnek s hogy a tót népnyelv sajátosságai csak a tót népnyelv elmagyarosodottságára vezetendők vissza. A tény tehát az, hogy a felvidéki városok s a műveltebb községek tót lakói, tekintet nélkül a társadalmi állásra és politikai meggyőződésre, értik s nagyrészen a saját szó járásukhoz alkalmazkodva a kiejtésükben, beszélnek is az elcsehesített irodalmi tót nyelvet,

Igen, a cseh-tót nemzetegységre törekvő irány már átment a felsőmagyarországi tót lakosság vérébe. A tót nép öntudatlanul, minden agitáció nélkül csehesedik, mégpedig az egész vonalon. Ezt a laikus ember is megfigyelheti ott, ahol a csehesedés még csak a hangátváltoztatásnál tart, azaz, ahol a csehesedés még csak a kezdet stádiumában van, A laikus is megfigyelheti ama különös jelenséget, hogy az egyszerű emberek, sőt, egész vidékek és falvak lakói, megvetve a saját hanglejtésüket, „urí” tót hangokat majmolnak.”

A cseh nyelvnek Felsőmagyarországon való elterjedésének és meggyökeresedésének folyamatát Czambel következőképpen magyarázza:

„A szláv nyelvészek és etnográfusok álláspontja ismeretes. Ők azt mondják, hogy a tót nép a cseh nemzet alkotórésze s hogy a tót nyelv cseh szójárás.

Tagadhatatlan, hogy a tótok irodalmi nyelve, (a tudósok pedig a tó-

tok nyelvét csak az irodalmi termékekből ismerik) azt a hitet kelti, hogy cseh szó járás. — Igen, ez tagadhatatlan. A tudományos felfogás tehát bizonyos alapokra támaszkodik. Hanem ez az alap nem helyes.

Valamely népnek az etnográfiai jellegét ugyanis nem az irodalmi nyelv adja meg, mint azt ez esetben a szláv nyelvészek és etnográfusok tévesen hiszik, hanem az illető népnek a saját anyanyelve. Hát latinok voltak-e talán a magyarok azokban a régi időkben., mikor a magyar értelmiség latinul beszélt és latinul levelezett? Ki mondhatná ezt? Hát a bolgárok, szerbek és oláhok egy nemzetet alkottak-e akkor az oroszokkal, amíg egymásközt az oroszok által használt irodalmi nyelven, az ó-szlóven nyelven írtak vagy leveleztek, illetve, amíg kibontakozva az egyházi szláv nyelv bilincseiből a saját anyanyelvüket emelték irodalmi nyelvvé?

Egészen hasonló tünettel van dolgunk a tótoknál.”

„Amikor a *huszitákat* otthonukban üldözni kezdték, sokan közülük kisebb-nagyobb csoportokban kimenekültek az országból és igen számosan közülük Magyarországon találtak menedékhelyei., Ilyen módon már 1440 előtt sok cseh huszita telepedett meg hazánkban, különösen a tótok között s midőn 1440-ben *Albert* király özvegye, *Erzsébet királyné* Magyarországra hívta *brandisi Giskra Jánost*, a cseh telepesek nemcsak erkölcsileg erősödtek, hanem anyagilag is, A királyné Giskrának birtokába adta Zólyom városát s úgyszólván az egész Felsőmagyarországot helyezte az ő igazgatása s parancsnoksága alá s ilyen módon a cseh jövevények Magyarországnak éppen azt a részét ejtették hatalmukba, amelynek lakossága szláv nyelven beszélt.”

„E történeti események nagy hatással voltak a tótok nemzetiségi viszonyaira, A huszita telepeseket ugyanis erős nemzeti érzés hatotta át, mert *Húsz* nem csupán vallásreformátor volt, hanem egyszersmind buzgó nemzeti agitátor is s maga az egész huszita egyházi mozgalom is a legfőbb mértékben nemzeti jellegű volt. (*Sole: „Národnosť a její vyznam”* V. Praz 1881., 29, §.) mely szorosan egybe volt kapcsolva a cseh nyelv művelésével és a cseh irodalom ápolásával, A huszita telepesek tehát erős nemzeti érzést és öntudatot hoztak magukkal a tótok közé s mihelyt Magyarország északi részeiben elfoglalták helyeiket, új otthonukban rögtön a saját benső világuknak megfelelően kezdtek elrendezkedni. Hatalmuknál fogva a Felvidék közéletébe a saját cseh nyelvüket hozták be. Nem érték be azzal, hogy nyelvüket önmaguk között szabadon használják, hanem a honi lakossággal szemben is azt használták. („Giskra és alvezérei Magyarország tót lakosaival szemben saját cseh és morva nyelvükkel léptek fel és éltek mindenben.” „*Történelmi tár*”, 1879, 620. 1.) Sőt a honi hatóságokkal való érintkezésükben is a cseh nyelvet használták, amiről a felvidéki városok levéltárai máig tanúságot tesznek, A cseh nyelv ilyképen helyet küzdött ki magának a Felvidék közéletében s a fajilag rokon tótokra az esemény nem maradhatott következmények nélkül.

A történetből még azt is tudjuk, hogy a huszita menekülők, mihelyt letelepedtek, azonnal megkezdték a huszizmus terjesztését a tótok között. Nem elégedtek meg azzal, hogy a saját maguk részére alapítsanak egy-

házközségeket, hanem, — amint azt p. o. *Fessleről* tudjuk — jószerével, tanítás révén, s ha ez nem segített, erőszakkal is arra törekedtek, hogy a honi lakosság is felvegye a huszita vallást, A történetírók tudják, hogy a huszita telepések, ha az érdekükben volt, elkergették a katolikus lelkészeket, s huszita érzelműeket ültettek helyükbe, úgyhogy egyes felsőmagyarországi megyékben rövid idő alatt sok huszita egyházközség keletkezett.”

„Arról, hogy a cseh nyelv miképpen terjedt el a tótok között, részletesen beszámoltam egy nyelvtörténeti értekezésemben (*Príspevky k dejinám slovenského jazyka*). — V Budapesti 1887, 1-32.) Ha valaki a részletek iránt is érdeklődik, az üsse fel ott a megfelelő lapokat. Itt elég, ha a következőt tudjuk: A XV, század vége felé már sok nyomtatott cseh könyv csinált a cseh nyelvnek propagandát a tótok között, A cseh nyelv akkor már olyannyira elterjedt, hogy amint azt egyes nyelv emlékek bizonyítják, a katolikus papok is cseh nyelven szóltak templomaikban a tót hívőkhöz.”

„A fennmaradt nyelvemlékek arról tanúskodnak, hogy a cseh nyelv a Felvidéken a XVI. század közepéig a latin és részben a magyar nyelv mellett nagyon elhatalmasodott, Nemcsak az autonóm községeknek volt tárgyalási nyelve, hanem egymásközt is azon a nyelven leveleztek az autonóm községek. Sőt mint arról a levéltárak is tanúskodnak, a megyei hivatalnokok sem idegenkedtek a cseh nyelv használatától hivatalos eljárásukban.”

„Hogy a cseh nyelv Magyarország felső részeiben Giskra letűnése után is tovább fejlődött, azt a körülmények hozták úgy magukkal. Egyáltalában tagadhatatlan az, hogy a cseh nyelvnek Magyarország közművelődési történetében jelentős szerepe volt. *Mátyás király* tudvalevőleg kegyébe fogadta Giskrái és embereit, mint saját szolgáit meghagyta a felvidéki várak élén. Így a cseh nyelv propagatorai továbbra is a megkezdett irányban működhettek, A cseh nyelvnek, akkor lehet, az is kedvezett, hogy Mátyás király, Csehországban nevelkedvén, maga is tudott csehül. Utána // *Venczel* következett a trónon, aki cseh király létére aligha gátolta Magyarországon a cseh nyelv terjesztését. De főleg a *vallás reformáció* erősítette a cseh nyelv pozícióját a tót felvidéken, A lutheránus mozgalom szorosan egybe van kapcsolva a cseh nyelvvel és a cseh egyházirodalommal. A lutheránus egyház valóságos melegágya lett a cseh nyelvnek s a cseh bibliát és cseh. énekeskönyvet egyformán nagyra becsülte a Felvidéken a lutheránus tót paraszt ember és a lutheránus magyar nemes ember. A felvidéki lutheránus főúri családok levéltárai tanúságot tehetnek róla, hogy a cseh nyelv őket is meghódította, s hogy a lutheránus főurak minden magyarságuk mellett is az akkori szokás szerint a cseh bibliák első lapjaira csehül jegyezték fel esetről-esetre a család újszülötteit...”

„Így hatalmasodott el Magyarországon a cseh nyelv a XVI. és XVII. század folyamán. Ezeket a dolgokat nekünk tudnunk kell, ha meg akarjuk érteni a cseh-tót nemzetiségi viszonyokat.

Miről tesznek tanúságot? Arról, hogy a cseh nyelvet a cseh telepések hozták a tótok közé a XV, században.;

hogy a cseh nyelv sajátos körülmények közreműködése folytán a tótok irodalmi nyelve lett; és végül:

hogy a szláv tudósok és etnográfusok a tótok cseh, illetve irodalmi nyelve alapján határozzák meg a tótok etnográfiai jellegét,”

Skultéty nem tulajdonított a huszita uralomnak olyan mélyen ható csehesítő következményeket, mint Czambel:

„Általában azt állítják, hogy a cseh irodalmi nyelvet Giskra cseh hadai és oltalmuk alatt egyes tót vidékeken letelepült husziták hozták a tótokhoz. De ez be nem bizonyított állítás. Igaz ugyan, hogy Giskráék minden városban, amelyet a tót területen elfoglaltak, a közigazgatásba a cseh nyelvet hozták be; de ily módon ama néhány év alatt a cseh nyelv mégsem verhetett volna gyökeret a tótok irodalmában. Meddig is tartott *Giskra* uralma Felsőmagyarországon? 1440 után kezdtek bejönni és 1462, évben Giskra már teljesen kiegyezett Mátyás királlyal és elvonult a tót vidékről. Azonkívül meg kell fontolni, hogy a cseh hadak a tót terület csak egyes pontjain tartózkodtak s ott nem lehetett nagy vonzerejük a helyi lakosságra, mert főleg prédából éltek, A XV, században a katonaság élelmezése még ama elven alapult, hogy minden, amit megkaphat, joggal a győzöt illeti, és *Palacky* éppen Giskráról mondja: „Neki tulajdonítják azt a boldogtalan szabályt, hogy a győzedelmes katonaság sohasem szenved hiányt, mert kardja után megél mindenütt.” A katonanép, mely főleg a megszállt vidék rovására él, mint tanító a szellemi dolgokban nem érhet el sokat, inkább idegenkedést kelt.”

„Általában a *huszitáknak* a tótokra gyakorolt hatásáról szóló hagyományt kétkedéssel kell fogadni. A telepések, akik Csehországból Giskra szárnyai alatt jöttek ide, sem lehettek annyian, amint azt előbb vélték.”

„Egyébként a cseh nyelv, amely több körülménynél fogva lett a tótoknál irodalmi nyelvvé, már a XVI, század végével tünedezni kezdett a hazai nyelv mellett. A hazai tót nyelv túlnőtte és elfojtotta az átültetett cseh nyelvet. Látjuk ezt a kéziratokból, amelyek nem jutottak sajtó alá, meg a nyomtatott könyvekből is, (*Katechismus Daniela Pribisa, Leuoca 1634.*) A tót nyelv utat tört magának az irodalmi nyelvbe: nemcsak tót szavakat és alakokat használtak, de tótosodott a mondattan is.

Ezt az irányt azonban megszakították azon események, melyek Csehországban és Morvaországban az 1620, évi fehérhegyi ütközet után következtek. A cseh és morva száműzöttek jelentékeny számban a tótokhoz menekültek és elhozták könyveiket is, A tót esperességi kerületekben a száműzött papok hivatalokat is nyertek. Az úgynevezett „*cseh testvérek*”-nek, akik kiténtek a cseh nyelv ápolásában, saját egyházközségeik is voltak Szokolczán, Puchón és Ledniczen, Trencsénben 1632, évben a cseh száműzöttek nyomdát alapítottak s később befolyásuk volt a puchói, zsolnai, lőcsei és más nyomdákra is, 1636, évben megjelent Lőcsén Tranovsky György, liptószentmiklósi lelkész énekeskönyve, *Cithara sanctorum*. Tranovsky szintén száműzött volt,; született Sziléziában, mint tanító Prágában is működött: magával hozta tehát hozzánk a cseh irodalmi nyelv megfelelő ismeretét. De főként költő is volt. Az énekeskönyv 413 ének tartalmazott, részben régi

latin himnuszokból és német reformációs énekekből fordított vagy a cseh testvéreknek a tótoknál már előbb használt énekes könyveiből átvett éneket, részben olyanokat, melyeket maga Tranovsky s a tót evangélikus egyház más buzgó férfiai szerettek, mint pld. *Láni Illés* szuperintendens és *Thurzó György nádor* udvari papja. Az énekeskönyv nemcsak a tótoknál hódított tért, de Morva- és Csehországban is, sőt Sziléziában a lengyel egyházaközségek is elfogadták. Még nem volt könyv, melynek a tótoknál olyan hatása lett volna az életre.”

„Így a cseh-morva száműzöttek s főleg ezen énekeskönyv behatása következtében, melyet Tranovsky korrekt irodalmi cseh nyelven állított ki, történt, hogy a XVII. században megszakadt az irodalmi nyelv tótosodásának folyamata és a cseh nyelv hosszú időre újból megszilárdult a tótoknál. Tranoscíus nyelve szabályul szolgált mindazoknak, kik írni akartak; a nyomdákknak olyan korrektorai voltak, akik a tót alakokat, szavakat, és mondatszerkezetet üldözték.”

„Az irodalmi nyelv cseheseése annyira győzedelmeskedett, hogy a katolikus tótok is, akik úgyszólván elvből ellenezték, kezdték magukat megadni.” *Skultóty József dr.*: „*A tótok irodalma.*” — *Heinrich G.*: Egyetemes irodalomtörténet — 621-24, 1.

A tót helyesírási kézikönyv.

¹⁸ Czambel tót helyesírási kézikönyvét a turócszentmártoni részvénynyomda adta ki 1902-ben, tehát ugyanabban az esztendőben, amikor a szerző a cseh-tót nemzetegység elleni támadásait megkezdte a felvidéki centrum másik pólusának lapjában, a magyar „Felvidéki Híradó”-ban, A kézikönyv címe: „*Rukováť spisovnej reci slovenskej.*” — *Perinka Fr. V. i. m.* szerint: „1902-ben kiadta a Turócszentmártoni Könyvnyomda Rt. Czambel fontos könyvét. „*Az irodalmi tót nyelv kézikönyve*” tartalmazott hangtant és morfológiát, szintaxist és ortográfiai szabályokat, hangzatossági szabályokat és betűrendes helyesírási mutatót. Észlelhető volt ismét a szerzőnek a cseh nyelvtől való eltávolodása, hacsak nem animozítása és averziója. Ez szintén megfelelt *Skultóty* lelki beállítottságának: „Az irodalmi tót nyelvnek, amelyik a cseh nyelvhez hangtanilag, nyelvtanilag és szótanilag alkalmazkodik, sokkal kevesebb jelentősége, sokkal kevesebb indokoltága és sokkal kevesebb létjogosultsága van, mint a tősgyökeres tót nyelvnek, amelyik az írásba bevezette hangzatosságát, összetételeit, szavait, eddig rejtett tulajdonságait a világ elé tárván. Hogyha így igyekezünk a tót nyelvnek jellegét megőrizni, még nem jelenti, hogy a cseh testvérektől akarunk eltávolodni.”

„A könyv 1915-ben a második, 1919-ben a harmadik kiadását érte meg, természetesen nem Czambel által, mert ez 1909. dec. 18-ikán a Buda melletti Csillaghegyen halt meg, ahol saját villája volt, alig 53 éves korában, Már a második kiadásnak ortográfiai tekintetben jelentős és számos eltérései vannak a Czambel-féle első kiadástól. Szerzőjük *Skultóty*, akinek állítólag erre

a szerzőtől felhatalmazása volt. A cseh nyelvtől való további eltérést Skultéty a második kiadás bevezetésében indokolja meg. A harmadik kiadás is ugyanazt tartalmazta mint a második, azonban a betürendes mutatóhoz csatoltatott egy útmutatás, hogy milyen barbarizmusokat kell kerülni szóban és írásban „. . .”

„fölsőleges reámutatni, hogy a Czambel-féle kézikönyv kiadása után, (mi minden fejlődött ki időközben!) a kiváló cseh szlavista *Pastrnek Ferenc* dr. írta, hogy „általánosságban nem hagyta el a cseh helyesírás szabályait.”

Weingart M. ár. véleménye Czambellel szemben közismerten elfogult, mert hiszen őt is a cseh nemzeti szempontok befolyásolják. Azt mondja (*Sto hnuh slavistovych*” — Bratislava 1929. — 24, 1.):

„Mindenesetre, amíg nincsenek tudományos tót nyelvtanaink, nem fogadjuk el Czambel kézikönyvét a tót irodalmi nyelvről, sem formális, sem tárgyi tekintetben, sem magyarázataiban, sem összetételeiben, különösen nem nyelvtani taglalásában, mert kevesett törődött a szláv nyelvtudománnyal való összefüggéssel.”

Florinskij Timofej a tót nyelvről.

¹⁹ *Florinskij Timofej* „*Lekcii po slavianskomu jazykoznaniju*” c. munkája második részében (Kiev 1897) a tót nyelvet nemcsak hogy önálló tót nyelvnek ismerte el, hanem az ősi szláv nyelv közvetlen leszármazottjának tekintette, mely éppen úgy különbözik a cseh-morva, szerb-horvát, mint a lengyel-orosz nyelvtől, A cseh-tót nyelvi vonatkozást kulturális és tradíciós okokkal magyarázta és tulajdonképpen a Stúr-féle nyelvi elméletnek adott igazat. L. *Czambel*: „Slováci a ich rec” — 247-9. 1. — *Czambel*: „A cseh-tót nemzetegység.” — F. H. 1902. — 38. sz.

Florinskij nézeteit Szlovenszkon azok a tót körök, melyek a cseh-tót nemzetegység mozgalmát nem szívesen látták, lelkesedéssel fogadták. A „*Národnie Noviny*”-ban szívesen fogadta Skultéty ezt az elméletet.

²⁰ *Vondrák* cseh tanár (a Jagic-féle Archiv XX. 357—88) *Florinskij* elméletére a következőképen reflektált: „. . .” es ist wahr, die unglücklichen Slovaken erfreuten sich stets der Sympathie bei den übrigen Slaven, aber es wird ihnen gewiß kein guter Dienst erwiesen, wenn man sie noch in der Anschauung zu bestärken trachtet, daß ihr Dialekt eine selbstständige Sprache sei. Die kleineren Nationen sind ja bekanntlich für solche Komplimente äußerst empfänglich und wir begreifen es, daß man sich damit beieilt, *Florinskij's* Ansichten in den slovakischen Blättern zu reproduzieren. So brachten zum Beispiel die „*Národnie Noviny*” v, 19, Januar 1898 eine Uebersetzung der wichtigsten diesbezüglichen Stellen aus *Florinskij's* Buche und selbstverständlich wurde der Schlusspassus, „slovensky jazyk je par excellence bezprostredny zivy potomok slovanského prajazyka” auch schon dunh den Druck besonders hervorgehoben. Der Slavist kann als Vertreter seiner Wissenschaft den Slovaken nur sagen: „Eure Sprache ist nur ein

Dialekt des Böhmischen, der allerdings vielfach auf einer älteren Stufe der Entwicklung steht, als die meisten anderen Dialekte des Böhmischen und wenn man auch sonst vielleicht streiten kann, ob ein Dialekt, ob eine Sprache vorliegt, so kann hier darüber kein Zweifel bestehen. Als Mensch, als Slave wird er noch hinzufügen müssen: Trachtet wieder die alten Bande, die euch an die böhmische Schriftsprache knüpfen, um jeden Preis zu erneuern; euren Dialekte, den ihr auch weiter lieb haben und pflegen könnet, bleibt immer noch ein weiteres Gebiet offen, das man reservieren kann, Ihr seid jetzt ein Volk, das man bedauert; ihr sollt eine stolze Nation sein, die man respektiert.”

Czabel *Vondrák* ezen fenti megállapításaira vonatkozóan kijelentette, hogy ezek csupán politikai frázisok és nem bizonyítékai a cseh-tót etnográfiai egységnek, L. *Czabel: Slováci a ich rec — 247-49. l. Ugyanitt Pastrnek* véleménye is.

Figyelemre méltó az, hogy Florinskij a tót nyelv átkutatására nézve azonos felfogást vallott, mint Czabel: „El kell ismernünk, hogy a tót nyelv nincs eléggé átkutatva, pedig figyelemreméltó nemcsak hangtani és alaktani sajátosságainál fogva, hanem szójárási különféleségeinél s a többi szláv nyelvekhez való viszonyánál fogva. E nyelvről sokkal kevesebbet tudunk a tudományban, mint más kisebb szláv nyelvekről, p, o, a szlovénról, vagy a lauziczi szerbről. Nemcsak, hogy a tót nyelvnek múltját nem ismerjük hanem a jelene is nagyon kevésbé van megvilágítva s ezen okból az olyan általános kérdéseket is nyílt kérdésnek kell tekintenünk, mint amilyen az a kérdés, hogy a tót nyelv milyen helyet foglal el a többi szláv nyelv családjában”. (*Skultéty*, „*Slov. Pohl*” 1898. — 118-119, 1.)

Florinskij nézetét *Skultéty* is osztotta, különösen, ami az ősi eredetre és a cseh viszonylatban való kulturális, tradicionális, de nem természetes kölcsönhatásokra vonatkozik, *Skultéty* 1902-ben a Czabel-féle helyesírási kézikönyv ismertetésénél [„*Národnie Noviny*” 1902, márc, 22.) kifejtette ismét nézetét a cseh nyelvnek Felsőmagyarországon való meghonosodására nézve. Szerinte: „Szellemileg a tótok hamar a latin nyelv uralma alá jutottak, mert a Cyril és Method alapította szláv egyház és irodalom csak rövid életű volt náluk, A XIV, századtól kezdve pedig, t. í, IV. Károly uralkodása és a prágai egyetem megalapítása óta, a nyugati szlávságnál általában terjedni kezdett a cseh nyelv, A tótoknál a latin nyelv, mint az egyház, egyházi iskolai és a politikai közigazgatás nyelve mellett irodalmi nyelvvé lett, A hazai, tulajdonképpeni tót nyelvnek nem jutott hely, nem művelődhetett.” (i. m, 620, 1.)

Cseh támadások Czabel és a czabelizmus ellen.

²¹ A *Czabel-Florinskij* elméletek, valamint az ezek iránt jóakarátú turóczszentmártoni cikkek miatt csakhamar megkezdődött a cseh ellentámadás. *Meakulpinsky (Smetanay dr.)* könyvének címe: „*Co háti Síváký?*” Hodonin 1901, — Másik füzete „*Slovincina, — úvaha o spisovnom jazyk'x slovenskom.*” Lipt. Sv, Mikulás 1904. — Czabel fejtegetéseiben Smetanay

dr. következő két megállapítására vonatkozik: „A származás és a vér azonos-sága ősidóktól kezdve egy egyetlen etnográfiai egységbe kötötte össze a cseheket és tótokat. Tekintve azt, hogy a csehek évszázadok óta bevándoroltak a tótságra (p. o. már csak a tatárjárás után is a kivesszett tótok helyére nagyon sok cseh jött be) az a kérdés is helyén van, vajjon a tótok többsége eredetére nézve nem vérbeli csehek (morvák vagy sziléziai szlávok-e?) Az bizonyos, hogy az, amit „tót kultúrának” nevezünk, kilentized részben közvetlenül vagy közvetve cseh eredetű. Az is bizonyos, hogy a tótok a csehekkel való irodalmi egység nélkül soha nemzetiségileg a műveltség egyidejű nivójára nem emelkedhetnek s annak következtében az államban vagy a történelemben soha kellő súlyt és érvényesülést nem szerezhettek, sőt, még a társadalomban se, S ha szerencsénk lesz, ha t, i, nem veszítik el nemzetiségüket, — amit maguk segítenek elő, az egész vonalon izolálva magukat, — a külön tót nyelv a tudomány, művészet stb mezején, akkor sem állít magának örökkévaló emléket, hanem legfeljebb szegénységi bizonyítványt állít ki magának!! (101-3, 1.)

„A tót irodalom sajnos nem kimeríthetetlen (neni hlubinou). Az olvasó nem válogathat. Akik csak a tót könyvpiacra vannak utalva, azok szellemileg nyomorognak, éhen halnak. Kevés a középosztály és a köznép részére kiadott jó tót könyv s ami kevés van is, az a könyvesboltból elfogyott. A könyvesboltokban oly kevés az üzletember, az iparos, a kézműves, a paraszt és munkás kezébe való jó tót könyv, hogy az alig elég 1-2 évre a szorgalmasabb olvasónak, S azután mit olvasson? A népet könyvtárakkal kell művelni, A könyvtárakban kell, hogy elegendő ezer és ezer kötetig menő jó és érdekes olvasmány legyen. De hol szedjük össze a közép műveltségű olvasó részére legalább is 100 jó érdekes tót könyvet? Cseh könyv nélkül egy falusi könyvtárt sem lehet egybeállítani.” (121, 1.)

„Két milliányi tót s öt és fél milliányi cseh együtt egy hét és fél milliányi törzset képez. Ez se sok egy önálló irodalom fenntartásához, de mindezenetre több, mint a kétmilliányi csöppség.” (135, 1.)

Meakulpinsky a helyesírási káoszra vonatkozó Czambel-féle nézettől foglalkozik a 9-10, és 127-8, lapon, „Slovenscina” című brosúrájában élesen személyeskedő tónusban ír Czambelről és a „czambelistákról”, akiket a turóczszenmártoni táborban látott, (2, és 5. 1.) A „Slovenscina” támadásaira Skultéty hosszabban felelt („*Slovenské Pohl'ady* 1904. — 10 f.) és reflektált a huszita korra vonatkozó téves felfogásra: „Bujkáló emberek, akik bizonyos tót kiadványokkal operálnak, semmitől sem riadnak vissza, — hiszen a tenger csak térdükig ér. Ellenünk még *Giskrát* is kijátszák. Metodusuk, az ördög tudja miért, — befeketíteni, leköpni, bepizskítani mindent, ami tót. Azért tehát *Giskra*, hogy alakja alapos árnyékot vessen a tótokra, „*Jirasek*, így írja a „*Elás*” névtelenje, nálunk talált témát, azonban amivel imponál, az cseh, — a szellem, az alak, a *Giskráék* jelleme”. Amint szokásos mindezeknél az anonyimoknál és pseudonymusoknál, ez is görbe és hamis, *Giskra* bizonyára erős egyéniség volt, amilyent mi mindig szívesen látunk. Én *Jirasek* „*Bratrstvo*” regényében egy nagyarányú keretben olvasom, könnyekkel a szememben, amelyek csak akkor jelentkeznek, amikor

egy nagy érzés vesz erőt rajtam, — Giskrának losonci győzelmét *Hunyady* felett. Hát hogy ne lehessen egy erős egyéniséget, nagyszerű tulajdonságokat szeretni! Amikor azonban nemzeti érdekekről, nemzeti ideálokról van szó, nem tudnék hivatkozni sem *Giskrára*, sem *Axamitra*, sem *Talafusra*, Harcoltak-e ezek nemzetük ügyéért? Giskra egy condottiere, idegen király zsoldosa (mert Magyarországon *Posthumus László* Giskra részére idegen király volt), pietással hordta nyakán a rézérmekeket, melyeket a király gyermekkorában neki adott, — ami őt boldoggá tette. A huszita mozgalmat a cseh nyelv iránti szeretet jellemezte; ezt megőrizték az idegenben szolgáló huszita katonák. Ezek minden városban, amelyet nálunk elfoglaltak, bevezették az igazgatásba a cseh nyelvet. De ez minden is volt, amivel a cseh nyelvhez való tartozandóságukat megmutatták. Máskülönből nem törődtek sorsával, jövőjével. Az utolsó cseh falu is odahaza többet jelentett a cseh nemzet tekintetében abban az időben, mint Giskrának összes győzelmei, amelyek után a világon szétszóródtak.”

Czambel ellen legtöbbször a „*Blas*” c. folyóirat intézett támadást, *Srobár Lőrinc dr.* Czambel tanulmányait a „*Hlas*” 1903. V. kötetében (53. 1.) ismertette, („*Ceskoslovenská Národní Jednota.*”) Található még *Dr. Vavro Srobár*: „*Boj o nový život.*” — Ruzomberok 1920 — 399. I.)

„Sok ember Szlovenszón Czambel dr. úr iránt tisztelettel viseltetik, csodálja nyelvudományi munkásságát és a tót ügy őszinte, azonban hivatali állása miatt óvatos barátjának tartják. Sokan mondják, hogy Czambel dr. úr nagy nyelvutatói kész anyaggal rendelkezik és éppen ezzel a brosrájával akarja a kormányt megnyerni, hogy ezen terjedelmes művét saját kiadásában kiadhassa. Ezen okból Czambel urat a jelen brosrúra tekintetében is mentegetik, Czambel dr. úr azonban ezen botrányos brosrúja miatt semmiféle kíméletet nem érdemel, mert hiszen munkájának alap gondolata ez: miután a tótok a cseh kultúra és kölcsönösség következtében még állandóan fenntartják magukat és a magyarosítás támadását elhárítják, a kormány lépjen fél energikusan mindaz ellen, ami a cseh-tót egységre emlékeztet és irtsa ki az évszázadokon át megszilárdult nemzeti egységnek utolsó maradványait is; ha a cseh-tót kötelék megsemmisül, megsemmisülnek a tótok is a mindent megfojtó magyarosítás nyomása alatt, Czambel dr. úr tudja, hogy hol van a mi erőnk és hol vannak gyengéink és fölbátorítja ellenségünket, hogy bátran hajtsa végre a tót nemzetiség elleni erőszakot. Ezt eddig még egy tót renegát sem cselekedte És milyen célból teszi ezt: hogy hát a kormány adja ki az ő munkáját, így mentegetik őt embereink, sőt mitöbb — a tót garasokkal alapított Könyvkiadó Rt. kiadta az ő tót-nyelvű kézikönyvét, amelyben Czambel dr. a 82. lapon ezeket írja: „azok, akik vagy a szószéken, vagy az iskolában, vagy a tót lapok hasábjain használják a tót nyelvet és ettől a pillanattól kezdve nem akarnak a csehítésnek szolgáltatást tenni, tehát a magyar nyelv tanulását megakasztani, hasznos útbaigazítást találnak a tót irodalmi nyelvre vonatkozó kézikönyvben.”

„Tehát nincsen magasabb cél mint a magyarosítást előmozdítani, — ezt akarja könyvével Czambel dr. elérni.” — „Czambel dr. egész könyve,

ahogyan van, szellemével, tendenciájával, eszközeivel az írói demoralizáció szomorú bizonyítéka. A pesti tisztességtelen, erkölcstelen és pletykás zsurnalisztikai légkör terméke, A tótokra nézve a mai politikai és társadalmi körülmények között veszély, mert a tiszta tudományos kérdést a napi, nagyszájú, sovíniszta politika bagnarjába sodorja és a tót írók és újságírók üldözéséhez az első kiadott jelszó, A szerző ezen munkáját a parlament épületében legnagyobb ellenségünknek sietett kiosztani. Az abból összeállított adatokat már felhasználták interpellációra.”

Enyhébben, természetesen már az idők távlatából, bírálja meg Czambel *Hudek Fedor* („*Vznik hranic Slovenska*” — Bratislava 1931, — 76-77, 1.): „A cseh-tót egységesítési tevékenységre a magyar közvélemény korán lett figyelmes, miután a magyar politikának koncepcióját keresztelte. Különösen Czambel Samu dr. politikai brosrúrája, „A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője,” — melyet a turócszentmártoni magyar nyomda 1502-ben adott ki, keltett jelentős figyelmet a magyarok, tótok és csehek között. Czambel arra törekedett, hogy bebizonyítsa, miszerint a tót nyelv önálló nyelv, hangoztatta, hogy az irodalmi tót és a cseh nyelv között a különbséget ki kell mélyíteni és hogy a cseh-tót nemzeti egységről szó se lehessen, azzal érvelt — azonban sikertelenül — hogy a tótok a délszlávokhoz tartoznak, nem pedig a nyugati szlávokhoz, Czambel írásai a magyar politika intenciójának jellegével bírnak, azonban a felfogások arra nézve, vajjon ez meggyőződését képezte-e vagy pedig ezzel a tót népnyelvre vonatkozó filológiai tanulmányait leplezte és eltakarta-e, ez titok. A Czambel könyvéből eredő argumentációval operáltak az összes magyar politikusok és publicisták, akik a cseh-tót kérdérről írtak, vagy beszéltek, nem vévén figyelembe a sok ellenérvt, amelyet ezen idő óta tudós kutatók összehordtak. A Czambel-féle brosrúra által figyelmeztetve a cseh-tót vonatkozások fejlődését részletesen és elég tárgyilagosan áttanulmányozta és fejtegette Steier publicista: „*A tót kérdés. A nemzetiségi mozgalom fejlődésének története.*” Benne hangoztatja, ha a magyar politika a cseh-tót vonatkozásokot meg akarja bontani, akkor eddigi politikáját mérsékelnie kell. Steier könyvéből a magyar propaganda állandóan merít a cseh-tót egység ellen, éppenúgy, mint Czambel könyvéből.”

Czambelnek a cseh-tót nemzetegység elleni fellépése éveiben Prága és Turócszentmárton között a legádázabb harc folyt. Ott *Masaryk* lapja a „*Cas*”, emitt pedig *Hurban-Vajansky* lapja a „*Národnie Noviny*” vezette a frontot. A közöttük uralkodó hangnemre jellemző a következő idézet, mely a „*Národnie Noviny*”-nak egyik cikkéből emeltetett ki: „A lap [*Cas*]” fecsegéseire éveken keresztül nem reagálunk, a rút gonoszság és a folytonos mérgelődés derogál nekünk és a tisztességes ember nem szívesen babráll a kloakában. Most azonban a tisztességes emberek által visszautasításban részesülő csehországi „orgánum” olyan alacsony hazugságokat, rágalmkat írt össze, hogy meg kell emlékeznünk róluk”.

A „*Národnie Noviny*” cikkírója ezután elsorolja a „*Cas*”-nak a tót nemzeti párt elleni információit és mondja: „Gondoljuk, hogy olvasóink részére elégséges ez a kivonat és a tótok között nincsen olyan alacsony gondolko-

zású ember, sőt ellenségeink és gyalázóink között sem, aki ezeknél a szavaknál nem mondaná: köszönjük e hazugok és gonosztevők ilyen szeretetét, akik mindaz ellen támadást intéznek, aminek köszönhető, hogy még tartjuk magunkat! így rúgnak „humanistáink” belénk, akik a földön fekszünk, fojtogatva, leszegényítve, üldözötve! Reméljük, hogy a cseh nemzetnek jelentékeny, nagy és becsületes része elfordul ezektől a testvérgyilkos gonosz és a tót nemzet ellen intézett támadásoktól. Régóta élünk, átéltünk már nem egy támadást, de ilyen diabolikusan orvul, ilyen aljas hazug módon eddig egyetlen ellenség és gonosztevő sem támadt reánk. Ezt a gonoszságot, amely bormirt hülyeséggel egyesült, csakis egy Istentől és a becületlőtől elrugaskodott legény követhette el. Szomorú lenne, ha Csehországban nem találna ez az orv gonosztevő rendreutasításra. Ennyivel tartoznak a tisztességes csehek a tót nemzetnek.” — „*Hlas*” 1901. — 44-5. 1.

Czambel a magyar nemzet segítségét kéri a cseh expanzió ellen.

²² „Engemet eredetileg a tudományos szempont vezérelt a tót népnyelv átkutatásánál, most azonban tudom, hogy a dolog közművelődési és politikai szempontból egyaránt nagyon fontos. A közművelődési szempontot figyelmebe ajánlom a tót nép összes barátainak pártpolitikai és nemzeti-ségi különbség nélkül. A kérdés politikai méltatását és kiaknázását különösen a hivatalos politikusokra és a publicistákra bízom.

Nem tudom, hogy szerény soraim milyen fogadásra találnak, A tót nép az utolsó időben sok galibát csinált, még Amerikában is. Nyelve pedig közéletünkben, — mi türés tagadás — semmiféle alakjában sem népszerű, S én mégis síkra szállok a magyar közvélemény előtt a magyarországi tótok nyelve érdekében, ezt kiáltva: „Fogadjuk védelmébe a tótok nyelvét a cseh nyelv hóditó akciójával szemben, mert különben szemünk láttára végleg átevez a 2 milliónyi honpolgárság egy olyan kultúra medrébe, amelynek szelleme nem egyez a magyar honpolgárság szellemi világával. Lépjünk közbe, amíg nem késő és biztosítsuk a tót népnyelv önállóságát.”

„A csehek természetesen a saját hasznukat hajszolják. A tótok kétfelé szakadtak. Egyik részük, a fiatal tótok, a régiebb cseh álláspontot követi, a másik részük legjobban esetben az úgynevezett cseh-tót irodalmi kölcsönösség alapján áll s a cseh nyelvhez való közeledés elvét vallja.” „A tót nép érdekét e harcban helyes módon ezidőszerint tehát senki, de senkisé nem képviseli.”

„Ilyen viszonyok közt szerény véleményem szerint a gyámoltalan tót nép érdekének képviselőjéül legalkalmasabb volna a magyar kormány.”

„Amint védelmébe fogadta a közigazdaság terén a rutén népet, fogadja védelmébe a kultúra terén a tót népet.”

„Kutattassa át a magas kormány a tót nép nyelvét s dolgoztassa azt fel úgy, hogy a szláv tudósok és etnográfusok végre valahára belássák, hogy a tót nyelv nem a cseh nyelv szójárása és a tót nép nem a cseh nemzet alkotórésze.”

„A statisztikai adatok arról tanúskodnak, hogy a tótok számra nézve tagadhatatlan magyarosodásuk és kivándorlásuk mellett is, — nemcsak hogy nem fogynak, hanem évtizedről évtizedre szaporodnak.

Ezeknek a tótoknak, akiknek a számát az utóbbi népszámlálás 2 millióra teszi, hírlapokat és könyveket írnak a kormánytól és a felvidéki magyar párttól független emberek. Eddig sem okos szó, sem fogság nem fogott rajtuk, hogy ezt ne tegyék.”

„Ha figyelembe vesszük, hogy ez emberek működése pillanatnyi szélsőre nem vezethető vissza, hogy az — amint arról irodalmi történetek és bibliográfiák tanúskodnak, — természetes folyománya egy évszázadok óta gyökeret vert kulturális iránynak, úgy lehetetlen, hogy fel ne tegyünk magunknak ezt a kérdést:

Nem áll-e érdekében a magyar kormánynak s a magyar államnak, hogy e kulturális irányra végre valahára, évszázadok lezajlása után, hatatosan maga is befolyjon?

A nemzetiségi kérdés nagyon könnyen idegessé tesz bennünket. De e címen nem vonhatjuk ki magunkat a hideg mérlegelés kötelezettsége alól. Szem előtt tartva ezt, én tehát újra kegyes figyelmébe ajánlom a magas kormánynak, hogy a tót népnyelv önállósítására tegye meg maga a kellő intézkedéseket. S ezzel a felvidéken a nemzetiségi kérdés egy sarkalatos pontja jön végre megoldásra.

Ha valaki politikai szempontból, mégis rosszat látna a gyámoltalan tót nép nyelve felsegítésében, ne mulassza el e rosszat egybevetni azzal a rosszal, mely abból származhatik, ha a tótok végre elcsehesednek s a cseh kultúra befolyása alatt belső világukban önkénytelenül ellenkezésbe jutnak a magyar hazafiság szellemi világával.

Az illető vesse egybe a két rosszat s mint gyakorlati politikus válassza a két rossz közül a kisebbiket,” — F. H., — 1902. — 38. sz.

Masaryk lapja, a „Cas”, Czambelről.

²³ A csehek beavatkozása a tót kérdésbe éppen Czambel fellépésével kapcsolatban vált intenzívebbé. A *Masaryk* által irányított „*Cas*” című prágai napilap felfogását veszedelmesnek, őt magát pedig a legfőbb mértékben veszedelmes ellenségnek hirdette, akinek tanulmányáról többek között a következőket írta: „Ő a legnagyobb filológusok egyike, aki eddig is több értékes tanulmányt írt a cseh-tót nemzetegység múltjáról, jelenéről és jövőjéről a magyar közönség részére és felhívja azt, hogy alaposan megfigyelje a magyarországi tótság kulturális irányát és gátolja meg a tótoknak a cseh nemzetbe való beolvadását.”

„A mai napon azt akarjuk kimutatni, hogy Czambel úr tendenciózusan ír s hogy céljai összeférhetetlenek az oly férfiú céljaival, aki szíven viseli nemzetisége érdekeit.

Ismételjük meg egynéhány szóval a füzet lényegét: Magyarországot nagy veszély fenyegeti az által, hogy a tót területen terjed a cseh kultúra és a cseh nyelv. Miután ez az epidémia már a széles tömegeket is meg-

lepte és ezek önvédelme nem elégséges, hogy kellőképp közbelépjen, amíg a tót nemzetiség egy oly dolgot juttat kifejezésre, amely felér hazaáru-lással.”

„Lehetséges-e, hogy a tót ember, aki a szívéen viseli nemzetisége jövő-jét, oly hazard politikát kövessen s hogy oly könnyelműen experimentál-jon a tűzzel, amikor köröskörül robbanóanyag van felhalmozódva? Bor-zasztó dolog az? Nem, azt a füzetet nem tót ember írta, hanem a kormány hivatalnoka, fizetett individum. Nem azon emberek közé tartozunk, akik mindig készek a reájuk kényelmetlen embereket kidobni, illetve kizárni a nemzettestből s mi nem is zárjuk ki Czambel urat; ő maga zárta ki magát. Az a mód, amellyel ráijeszt a kormányra, azok az eszközök, amelyeket a kormánynak ajánl s főleg a megokolásuk eléggé bizonyítják, hogy csak a tényt konstatáljuk.”

„A magyar kormány bizonyára nagy örömmel fogadja az új harcot, amint azt p. o. a „Budapesti Hírlap” is megcselekedte, amely egekig di-csérte Czambelnek, — a miniszteri titkárnak, politikai fejtegetéseit, meg a hazafiságát. Sok szerencsét Czambel úr az új karrierhez!”

Érthető volt, hogy veszélyeztetve látván terveiket, a legsandább mód-szerhez folyamodtak és Czambelt, aki nemzetét a csehek ellen meg akarta védeni és apátiájából fel akarta rázni, nemzetárulónak hirdették, aki a tótságot nyelvtől akarta megfosztani!

A cseh-tót nemzetegységésítés a cseh erőgyarapítás problémája.

²⁴ Czambel több ízben reámutatott arra, hogy a csehekre nézve a csehtót irodalmi nyelvkérdés az erőgyarapítás problémáját foglalja magá-ban, így a cseh önzésre vonatkozólag kifejti, hogy „a tótok művelődésével nem törődik a cseh álláspont harcosa, ő nem törődik azzal, vájjon a tótok megértik-e a cseh nyelvet, de kívánja a cseh-tót irodalmi egységet mégis, mert a cseh nemzetnek tartalékra van szüksége.”

Pokorny Rudolf cseh költő és szerkesztő mondta: „A tót testvéreink-vel való irodalmi egység kérdése többé nem létkérdésünk, hanem hála az Istennek, már csak erőnk kérdése.” Akár létkérdés, akár pedig erőkérdés a cseh nemzetre nézve a tótokkal való nyelvi összetartozóság, az az egy bizonyos, hogy e kérdésben a csehek kiválóan politikai kérdést látnak”. Czambel hangoztatta továbbá, hogy a cseh-tót nemzetegység kérdésében eddig csakis a csehek jártak el öntudatosan, csakis ők voltak minden ed-digi cselekedetükben következetesek, csakis ők törtek állhatatosan a kitű-zött cél felé, A tót írók inkább ösztönszerűleg, mintsem meggyőződésből védelmezték a tót nyelvet s különállóságát a cseh nyelvvel szemben.

„Itt már csak egy segítség van: a tót népnyelv alapos átkutatása, nyelvtani és szótári feldolgozása, a tót írók által való elfogadtatása s a cseh könyvnyagnak mielőbbi tót könyvnyaggal való ellensúlyozása, illetve helyettesítése. Egyúttal szükséges, hogy a cseh nyelv a magyar-orosz ev, tót egyházközségekből kiküszöböltessék és helyébe egyelőre az irodalmi tót nyelv, s mihelyt lehet, a tót népnyelv bevezetessék.”

„Az írott tót nyelvnek a tót népnyelv alapján való átalakítása csak fél rendszabály a cseh nyelvnek az ev, tót egyházközönségből való kiküszöbölése nélkül éppúgy, mint fél rendszabály a cseh könyveknek üldözése a jó tót könyvnyagnak egyidejű előteremtése nélkül. A nép t, í, keresi az olvasmányt s ott veszi, ahol kapja.” — F, H, — 1902. — 35-44, sz.

A cseh és tót nyelv a tót evangélikus egyházban.

²⁵ A cseh nyelvnek a tót evangélikus egyházból való kiszorításának szükségét következőképpen („*Slováci a ich rec*”, 255-8. 1.) indokolta meg:

„A tót nemzetiségi emberek, akik e tárgyban véleményt mondtak, a cseh nyelv javára döntöttek. Az önálló tót nyelv barátait ez azonban nem riaszthatja vissza.”

„Meglepőbb az, hogy a felvidéki ev, egyház magyar tagjai is bizonyos pietással tekintenek a cseh oltári nyelvre, szentnek tekintik azt s hiszik, hogy a tót nép kész volna lázadást ütni, ha valaki e szent nyelvet bántalmazni merné.”

„Hiszen senki sem bántalmazza Giskra és népe nyelvét... Szerény véleményem szerint azonban az egyházi nyelv csak eszköze a szent igék hirdetésének s ez eszköz változik, ez eszköznek változnia kell a körülmények szerint. A protestáns egyház elvei szerint is csak eszköz az egyházi nyelv.” „Tehát a cseh nyelv se szent, hanem csak a szent igék hirdetésének eszköze, A tót nép pedig elég okos, hogy ezt megértse.”

„Az ev, tótok egyházi nyelve s a modern cseh nyelv mindössze abban különbözik egymástól, hogy a tótoknál használt könyvek még az úgynevezett „svabach” írással s a hozzáfűződött elavult helyesírással vannak megírva, míglen Cseh- és Morvaországban már az egész vonalon, — tehát az egyházi könyvekben is, — a latin rendszerű írás s a hozzáfűződő modern helyesírás győzedelmeskedik. De grammatikailag vagy szótárilag, illetve lényegileg nincsen különbség az ev. tótok egyházi nyelve és a csehországi modern cseh nyelv között.

Az ev. tótok egyházaiban használt összes szertartási könyvek ezen a cseh nyelven vannak megírva, A biblia mellett legnagyobb jelentősége van az énekeskönyvnek, A legrégebb a „*Tranoscius*”, a legújabb a „*Zpewnik*”, Hogy e legújabb ev. tót énekeskönyv se tért el a cseh tradícióktól, arról a „*Zpewnik*” szerkesztő-kiadói maguk tanúskodnak a műhöz írt előszóban ezt írván:

„(a mű megszerkesztésénél) a bibliát s főleg az evangélikus tanítást tartottuk szemünk előtt úgy a tartalom, mint a nyelv tekintetében. Aki tud tótul és csehül, aki ismeri a két nyelv fejlődését, az tisztán látja a helyzetet. Az egy percig sem lehet kétségben aziránt, hogy az ev, tótok egyházi nyelve missziót végez a cseh-tót nemzetegység javára. Az ev- tót nép az ev. egyházi nyelv révén elsajátítja a cseh szavakat és kifejezéseket. Az egyházi nyelv tehát hathatósan előmozdítja a tót nép elcsehesedését.”

„Talán nem lesz érdektelen, ha a *Zpewnik* előszavából ideiktatom a következőt is:

„A néppel és a vallással őszintén gondolkodó összes papoknak és tanítóknak még egy fontos tanácsot kötünk a szívére, t. i. azt, hogy a „Zpewnik” végén levő „szómagyarázó”-ban levő szókat az ifjúsággal az iskolában könyv nélkül megtanultassák s így e „Zpewnik” eredményes használhatóságát előkészítsék.

Ugyanezt kell tenni a *Luther-féle* káté és az egész szent biblia tanításánál. Az okos és lelkiismeretes tanító szedje ki a (tót) közéletben elő nem forduló szavakat, lássa el őket magyarázatokkal s tanultassa be azokat a tanulókkal.”

„E gondoskodás mindenesetre helyén van. De önkénytelenül is az ft kérdés merül fel, hát mire valók az ev, tót egyházközségek? Arra-e, hogy a cseh nyelvet tanítsák, vagy arra, hogy a vallás igéit hirdessék?”

„A lelkészek legnagyobb részt az úgynevezett irodalmi tót nyelv szóanyagának és szókötésének a felhasználásával (elcsehesedett tót nyelven) papolnak. A világiak, amennyiben egyházi dolgokról írnak, most már kizárólag irod. tót nyelvet használnak.”

„Az az erősödés tehát, amelyben az irodalmi tót nyelv a cseh nyelvnek az ev. tót egyházakból való kiküszöbölése folytán részesülne, gyakorlatilag vajmi csekély jelentőségű volna. Nyerne egy tót bibliát, tót énekeskönyveket, tót imakönyveket és katekizmusokat. Ezek sehol a világon irodalmat nem jelentenek, ezek a könyvek a tótoknál éppen csak arra valók volnának, hogy a tót népet meggyőzzék, hogy ő nem része a cseh nemzetnek s hogy semmi köze a cseh nyelvhez.”

„S a fenti nyelvcsereből kifolyólag a magyar nyelv érvényesülési törekvése elé se gördülne több akadály, mint amennyit az ev. tót egyházközségek tót nemzetiségi tagjai eddig szoktak gördíteni,

A cseh nyelvnek az ev. tót egyházakból való kiküszöbölése mindössze csak ezt eredményezné:

1. A tót nép kezdene különbséget tenni a tót könyv és a cseh könyv között, még pedig az önálló tót nyelv javára.

2. Megtörnék a cseh nyelvnek varázshatása, amely a tótok nyelvének csehesedésében nyer kifejezést.

3. Feleslegessé válnék az ev. tótok egyházközségeiben az a gondoskodás, hogy a híveket előbb a cseh nyelvre, mint hitoktató eszközre s csak azután a hit tantételeire oktassák.

A fenti gyakorlati eredményekhez sorakoznék az a nagyjelentőségű «Ivi nyereség, hogy lebontatnék végre ama hidak utolsója is, amelyeken évszázadok óta a cseh-tót közös kulturális élet közlekedett. Ez pedig fontos dolog. Ez utolsó híd lebontása végre kiábrándítaná a cseheket abból a reményből, amelyet mindeddig hozzáfűznek.”

„Az írott tót nyelvnek népies tót alapon való átalakításához okvetlenül meg kell nyerni a független tót írók zömét. Ez azt jelenti, hogy a mozgalmat olyan mederben kell tartani, amely alkalmas arra, hogy azt véglegesen céljához elvezesse.

A tót népnyelv átkutatását és gyakorlati célokra való felhasználását, — azt állítjuk, — a tót nép közművelődése kívánja. A kérdés egész tar-

íama alatt, tehát felvetésétől a befejezéséig, mint közművelődési kérdés volna tárgyalandó. Ez által semmit sem vesztené a nyelvtudós a tudomány, s a politikus a politika szempontjából.”

A magyar nyelv elterjedése a tótság között.

²⁰ A problémának a magyar nyelvnek a lót nép közötti elterjedésére vonatkozó részleteiről Czambel következőket mondja:

„Közművelődési céljainkkal megnyerhetjük a független tót írók zömét is, mindazok, akik a tót nép igaz barátai s akiket nem a cseh-tót nemzetegység nagyzási hőbortja ösztökél.”

„Már maga az a tény is sokat lendítene a magyar nyelv felvidéki érdekén, ha megszűnnék a tótoknál a cseh és az elcseheseedett irodalmi tót nyelv elsajátítására fordított munka. A tótok agya felszabadulna egy néhez tehát s miután a tótok szeretnek tanulni, tudásvágyuk egy más irányban keresne kielégítést. Alig lehet kételkedni, hogy a fennálló közművelődési és politikai viszonyok között a tót ember ambíciója csakhamar a magyar nyelv megtanulásában keresne kielégítést.”

„De másképp is fontos a tót népnyelv. Sok tekintetben megkönnyíti a -magyar nyelv tanulását.

A tót népnyelv belső szerkezetén s a szókincsén is észrevehető, hogy évszázadok hosszú sora óta szoros szomszédságban volt a magyar nyelvvel. A cseh befolyás nem volt képes a magyar szomszédság e hatását paralizálni.” „így p. o. a tót népnyelvnek a szókötése sok tekintetben megegyez a magyar nyelv szókötésével.

De különösen az segiténé elő a magyar nyelv érdekét hazánk tót felvidékén, hogy egy hathatós új eszközt nyernénk, egy olyan tót nyelvet, amelynek alapján könnyű és biztos szerrel lehetne megkedveltetni a magyar nyelv megtanulására szolgáló segédkönyveket, mert érthetően magyaráznák a magyar nyelvet.”

„A magyar nyelv terjesztési eszközei valóban hatalmas eszközzel szaporodnának. Jelenleg alig van gondoskodva e részben a magyar nyelv érdekéről. Hogy mennyire szükséges a felsőmagyarországi megyékben p. o. a jóra való magyar-tót szótár, azt legjobban bizonyítja a magyar nyelv népiskolai tanításának az eredménytelensége. A tót ifjúság, ha egyszer kilép az iskolából, s körülményei folytán magyar vidékre nem kerül s közszolgálatban alkalmazást nem nyer, nem képezheti ki magát tovább a magyar nyelvben s az iskolában szerzett magyar nyelvi ismereteit nem gyümölcsöztetheti. Hiába alapítunk részére magyar könyvtárakat, magyar könyvet vagy hírlapot kezébe nem vehet, mert az iskolában annyit meg nem tanul, hogy azokat kellőképpen megértse s szótára nincs, amely őt a magyar nyelv további tanulásánál támogatná. — Instruktorra, társalgóra, élő tanítóra neki nem telik. Szótár híjján, akarva, nem akarva, kénytelen lemondani arról, hogy magyar könyvet vagy hírlapot olvasson s magát a magyar nyelvben tovább képezze.

Lassan aztán elpárolog a fejből az a kis magyar nyelvi tudomány is,

amelyet fáradtságosan szerzett az iskolában s 20 éves korában már talán ott tart, hogy mohón falja a cseh könyvekből a cseh nyelv szavait és kifejezéseit, hogy ismerősei körében ez úton biztosítsa magának a műveltség látszatát.”

Czambel a felsőmagyarországi sajtóviszonyokról és a magyarosításról.

²⁷ Amikor Czambel 1901-ben beutazta Felsőmagyarországot és a tót népi nyelvet tanulmányozta, félévig tartó tanulmány útjának végén gúnyos túlzással cikket írt a felsőmagyarországi magyar sajtóviszonyokról és a magyar közönségnek szerinte alacsony és kis terjedelmű szellemi igényeiről. Azt ajánlotta, hogy Türocszentmártonban adassék ki egy magyar napilap, melynek általános és egybefoglaló felsőmagyarországi jellege lenne és a tót kérdésnek különös figyelmet szentelne. Czambel, mint minden reformer, a túlzó színeket szerette. Ez lelki struktúrájából következett. A felsőmagyarországi átlagos magyar család intenzív szellemi életet élt és ebben a tekintetben messze felülmúlta az alföldi vagy dunántúli családot. Czambel egy magabamélyedt és „weltfremd” tudós volt, kis emberismerettel. A vendéglőben, korcsmában, kávéházban heverő újságokból nem lehetett akkor még az ottani magyar családok szellemi színvonalára következtetni, mert hiszen erre nézve megbízható adatokat csakis a sajtótermékek postastatisztikai adatai adnak megbízható információt. Abban az időben minden család járatott lapot, Czambelnek eszméje az ilyen központi fekvésű felsőmagyarországi magyar napilap kiadására vonatkozólag, — nem volt időszerű. Felsőmagyarországnak sokkal nagyobb szüksége volt egy friss, eleven, tartalmas tót napilapra, mely Felsőmagyarország központjában jelent volna meg. Szüksége volt egy jól vezetett és nagyobb szerű tót könyvkiadóvállalatra, egy jó magyar és tót sajtótudósító irodára, tót Urániára, egyetemi tót tanszékre, a Matica feltámasztására stb. Czambel reformterveinek alapházisa a nyelvészet volt. *Sajnos, amikor egy évtizeddel később erre nézve a magyar kormányoknak javaslatokat tettem, nem találtam megfelelő visszhangra!*

Czambel 1903 végén egy igen bölcs karácsonyi cikkben sürgette a magyar-tót irodalmi kölcsönösséget, melynek alapján a tót nemzetiségi kérdés megoldódnék,

„Ma vagy holnap kiderülhet, — írta — hogy a nyelvi megmagyarosodás nem válik be abban az értelemben, amint azt a 30 év előtti politikai tényezők várták s lehet, hogy gyökeret ver az a meggyőződés, hogy Magyarország állami s magyar nemzeti érdekei már az által is eléggé biztosítva vannak, ha a tömören lakó nemzetiségek szellemileg, kultúráilag a magyarsághoz simulnak, ha a tót nemzetiség intelligens elemei kifogástalanul elsajátítva az állam hivatalos nyelvét, azt nemzetiségi nyelvük mellé második kedves nyelvükké fogadják s ennek révén a magyarsággal s a magyar haza nemzetiségeivel állandó szellemi s kulturális kapcsolatba lépnek.

Ez alapon — szerény véleményem szerint — meg lehetne oldani a tót nemzetiségi kérdést.”

„Tót és magyar részről egyformán el van már ismerve, hogy a tótok zömével még most is csak tót nyelven lehet érintkezni. A tótok eddig nem csehesedtek el, de eddig el sem magyarosodtak. Nem lehetne-e a tót nemzetiségekkel a tót köznép érdeke alapján kiegyezni? A tót nemzetiségek felhagynának az úgynevezett cseh-tót irodalmi és nyelvi közösséggel, s a tótok művelődését egy politikailag megfelelőbb irányba terelnék — a tót nép művelődése és így anyagi boldogulása érdekében. A tót intelligencia számot vetve a tót nép etnográfiai erejével és tényleges politikai viszonyokkal, a tót irodalmi munkásságot olyan irányba terelné és olyan keretekbe szorítaná, hogy az mindenekelőtt a magyarországi tót nép szellemi szükségleteit kielégítse. Ellátná a tót népirodalom szükségleteit s maga ott, ahol a tót népirodalom szerény méretei folytán elégtelen, elsősorban a magyar irodalom termékeihez nyúlna, hogy irodalmi szükségleteit kielégítse. Ez annyit jelent, hogy a cseh-tót irodalmi kölcsönösség helyébe elfogadná a magyar-tót irodalmi kölcsönösséget, A felvidéki magyar párt viszont, amely a tót nép részére különben maga is kiad tót könyveket, hírlapokat, naptárakat s ezzel tényleg elismeri a tót népirodalom szükségét, a maga részéről fokozottabb mértékben támogatná a tót népirodalmat. Az említett magyar-tót irodalmi kölcsönösségnek az volna tehát a lényege, hogy a tót nemzetiségek, ott, ahol a tót irodalom szegény és hézagos, ezentúl irodalmi szükségleteiket nem cseh, hanem elsősorban magyar könyvekkel, folyóiratokkal és hírlapokkal fedeznék. S ha a tót nép művelődési és anyagi érdeke valóban egyesítené a két ellenséges tábor, a tót Felvidék intelligens elemei semmit sem vesztenének az eddigi nyelvgyakorlat tekintetében, A magyar párt tagjai u, i, a tót néppel tótul beszélnek s a tót nemzetiségek mindeütt rászorulnak a magyar nyelvre. A novum tehát csak az volna, hogy a jövőben a két párt egyformán megbecsülné szeretete legfőbb és legjobban féltett tárgyát; a tótok tót anyanyelvük mellé testvéryelvül fogadnák a magyar nyelvet s a magyar pártiak a saját nyelvük mellett megbecsülnék népük nyelvét is.”

„Veszítene-e a tót nemzetiség a dolgok ilyen kialakulásával? Azt hiszem, nem. Csak a cseh nemzet vesztené csatát Magyarország északi részében s a cseh könyvpiac vesztené egy területet, amely egyelőre sem volt Kánaánja. Ellenben a tót népnek lenne egy magához való saját irodalma, amelynek szellemét a Felvidék testvérsült intelligenciája közösen vezérelné. Az országnak volna egy nemzetiségi vidéke, ahol a nemzetiségi viszály nem dúl, mert a faktorok közeledése folytán ez megszűnnék.”

„A dolog magától értetik, nem olyan könnyen menne, amint azt itt leírtam. Ha az eszme életrevaló, teremtsük meg az előfeltételeket.”

Czambel: „*A tót nemzetiségi kérdés megoldásáról.*” — F. H. 1903, 52, sz. A cikkben foglalt javaslat bár helyes, de hiányos politikai taktikával volt feltárlva, Czambel nem volt gyakorlati ember.

»A tótok és nyelvük» című munkáról.

²⁸ A nyilatkozatot a „*Slovenské Pohľady*” Czambel nevében adta ki [1903. 4. f.):

„... rövid idő múlva Czambel Samu dr, egy munkát ír és kiad, amelyben összefogja mindazt, ami a tótok eredetére, nyelvére és a cseh-tót nyelvi és irodalmi viszonylatra vonatkozik, és amely megvilágítja a tót irodalmi nyelv mostani állapotát, E munkával kapcsolatban részletesen válaszol az önálló tót irodalmi nyelv ellen intézett összes támadásra, valamint azokra is, amelyek „*A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője*” című magyar brosúrájával kapcsolatban történtek. Munkájában reflektálni fog mindazon tárgyi kifogásokra, amelyek április végéig tudomására hoztak, A szerző eredetileg polemikusán akart írni, azonban hosszabb mérlegelés után elhatározta, hogy a tót és cseh közvéleménynek adatokkal megvilágított objektív képet ad arról, hogy a tót irodalmi nyelvnek kérdése régtől kezdve a mai napig miként bontakozott ki és milyen rendezést követel ez a történelmi fejlődés, A szerző kéri a lapokat, hogy hagyjanak föl magyar brosúrájával kapcsolatban a közvélemény izgatásával, amíg munkája „*A tótok és nyelvük*” meg nem jelenik.”

²⁹ A könyv címe: „*Slováci a ich rec*” — (V, Budapesti 1903, — 269. l.) — A munka következő fejezeteket tartalmazza: I, Mikor foglalták el a tótok mostani lakóhelyeiket, II, Hol voltak a tótok lakóhelyei: A tótok a Dunántúl, A tótok Morvaországban. A tótok Magyarországon, III, Mit tudunk a tótok nyelvéről, IV, Milyen körülmények között fejlődött a tótok nyelve, V, Az irodalmi tót nyelv kezdetei, VI, Az irodalmi tót nyelv önállósításának történetéből: A *Bernolák-féle* kísérlet, A *Stúr-féle* kísérlet. Az irodalmi tót nyelv önállósításának ellenzői, A *Hodza-Hattala-féle* nyelvreformok. Újabb kísérlet a cseh nyelvvel. Javaslat a kétnyelvűségről és a cseh-tót irodalmi kölcsönösség, VII. A mostani irodalmi tót nyelv jellege. VIII, A tót népi nyelv átkutatásának szükséges volta, IX, Befejezésül: Politikai momentumok a cseh-tót nyelvkérdésben. Egyházi momentumok a cseh-tót nyelvkérdésben, A tót irodalmi nyelv teljes önállósításának kulturális következményei.

Nagy és komoly tanulmányának befejező fejezetében reflektált az ellene intézett támadásokra: „Magyar brosúrámat, — „*A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője*” megírtam és kiadtam a magyar közönség részére, hogy figyelmeztessen a tót művelődési viszonyok tarthatatlanságára. Nem titkolom, hogy ez a brosúra tendenciózus volt, de ez a tendencia becsületes. Az utolsó időben a tótok két táborra szakadnak. Az egyik oldalon gondolják, hogy szükséges, miszerint a tótokat cseh könyvekkel művelik, vagyis követelik, hogy mi olvadjunk a cseh irodalomba. Mások viszont akarják, hogy a tótok részére írjunk tótul. Azok, akik be akarják vezetni a cseh nyelvet, a cseh könyveket Felsőmagyarország tót vidékeire, azzal érvelnek, hogy a tótok száz és száz év óta a cseh kultúra alá tartoztak és hogy akkor jól ment soruk. Ezek az urak elfelejtik, hogy

a cseh nyelv és a cseh könyvek nálunk kezdettől fogva a legújabb időkig csak passzív feladattal bírtak. A tótok, minthogy nem voltak saját könyveik, olvasták a legközelebbieket, — a cseh könyveket. Hogyha a véletlen úgy akarta volna, olvasták volna a lengyeleket is.”

„Magyar brosúrámban arra kértem a magyar közvéleményt, hogy vegye pártfogása alá a tótokat a saját nyelvükért és nyelvük önállóságáért folytatott harcban, rámutatván arra, hogy a tót irodalmi nyelv önállósítása semmiben sincsen ellentétben a kormány politikájával, felhívtam a kormányt, hogy ő maga tegye lehetővé és támogassa a tót népnyelv átkutatót, amely a tót irodalmi nyelv önállósításán alapulna. Azzal, hogy a magyar kormányhoz fordultam, a tót közvélemény egy része fölháborodott és felgerjedt. Ennél a résznél egyszerre elvesztettem az összes elismerést, amelyet úgy, ahogy, keservesen, nehezen kivívtam magamnak magányos nyelvudományi munkáimban. Egyesek szerint elárultam a tótokat, nem vettem tekintetbe a tót nyelv érdekeit, hanem csak a karriert (!), mások szerint pedig a jó útról letértem és egy „tévedés” vagy „meggondolatlanság” áldozata lettem stb. Nincs okom egyetlen egy betűt is visszavonni, abból, amit magyar brosúrámban megírtam. Ezt azonban csak helyesen kell értelmezni és nem szabad beléje olyan célzatokat magyarázni, amelyek nincsenek benne. Kezdetben a tót irodalmi nyelv kérdését én is kizárólag nyelvudományi szempontból vizsgáltam. Később azonban rájöttem, hogy ebben a kérdésben különféle érdekről van szó. Észleltem például azt, hogy a csehek kizárólag politikai szempontból érdeklődnek a tótok irodalmi nyelve iránt. Ezt én tőlük rossz néven nem veszem, de öneik sincs joguk tőlem rossz néven venni, ha én is ezt a kérdést politikai szempontból világítom meg és ha a magyar politikai körök a tót irodalmi nyelv önállósítása érdekében angazsálnak akarom. A tótok irodalmi nyelvének kérdése a csehek és a magyarok részére csupán politikai kérdés, a tótok részére azonban elsősorban kulturális kérdés. Ennek adtam kifejezést magyar brosúrámban alap gondolatában és így értelmezték ezt a dolgot mindazok a tót tényezők, amennyiben iránta érdeklődtek. Én tehát tulajdonképpen semmi újat nem írtam, csupán azt, hogy a tót intelligenciának egyik része és pedig az, amely legtöbbször vitatkozik, beismerte, hogy semmit sem tud mindarról, ami a tótoknál végbemegy és nem ismeri az alapelveket, amelyek a művelődés a tótoknál kifejlődik.”

Czambel még megemlíti, hogy a tót nyelvnek az evangélikus egyházba való bevezetését javasolta, majd következőképpen folytatja: „Ezek az én bűneim, amelyeket a magyar brosúrámban elkövettem. Nincs okom, hogy eszményeimet eltitkoljam, meggyőződésemet és lépéseimet a tót közvélemény előtt. Minthogy tulajdonképeni irodalmi tevékenységem kezdetén állok, akarom, hogy a tót közvélemény tudja, hogy amit csinállok, azt alapos mérlegelés után, az összes adatok és jelenségek értékelése után és ami a fődolog, a tót nyelvi és irodalmi fejlődéssel való teljes egyetértésben, csinálom.”

A „Cas”-ban ismét *Srobár* írt a könyvről (1903. — 245. 1.). — Többek között írja: „Ma már annyira függünk a cseh-tót kulturális köteléktől,

hogy ha el akarnók szakítani, úgy tudatosan tennők tönkre saját fejlődésünket, saját további kulturális kibontakozásunkat. Meg vagyunk győződve, hogy ettől a kultúrától való függőségünk minél tovább tart, annál mélyebb és annál erősebb is lesz kulturális intézményeinknek a magyar kormány részéről való kíméletlen elnyomatása következtében, úgy a múltban, mint a jelenben. Ha a magyar kormányok nem engedik meg, hogy mi magasabb kulturális tót intézeteket alapítsunk, nem marad számunkra egyéb hátra, mint odacsatlakozni, ahol tárt karokkal várnak, hacsak nem akarunk szellemileg és lelkileg elcsenevészedni.” — „És így a cseh kultúra nekünk drága és eddig kulturális szomjunk kielégítésére az egyedül egészséges forrás.” — „Ismételve mindezt, a következő eredményre jutunk: a szerző nem bizonyította be délszláv teóriáját. Nem bizonyította be, hogy a tót a csehet meg nem érti („az ellenkezőjét gyorsan be lehet bizonyítani!”) és hogy a cseh nyelvnek Szlovenszkből semmilyen nyoma sincsen. Egyetértünk azzal a követeléssel, hogy a tót nyelvet az idegen szavaktól és frázisoktól meg kell tisztítani a nyelv mostani fejlődésének szellemében, Czambel dr. úr könyvét egy fagyos szkepticizmus lengi át és nemzeti jövőnkre vonatkozólag reménytelenség: látja, hogy bennünket megfojt a magyar kultúra és ezt inkább kívánja, mint a cseh kultúrát.”

Stefanek Antal Czambel fellépésének reakcióját abban látja, hogy ez a csehbarát tót elemet intenzívebb munkára ösztökélte: „Meg kell említeni, hogy az új század első évtizedében jelentékenyen nyugtalanították a közvéleményt Czambel könyvei, aki a tótok délszláv eredetére vonatkozó teóriáját gondolta ki és ezzel halálos csapást akart mérni a cseh-tót eszmékre. Ez a magyar intrika semmilyen eredménnyel nem járt, bennünket azonban intenzívebb munkára ösztökélt. A „*Óesko Slovenská Jednota*” Prágában, a luhacovicei összejövetelek, a pesti „*Slov. Tyzdennik*” és a „*Slovensky Dennik*”, végül befejezték a munkát, amelyet zseniális elnökünk külföldön tető alá hozott. Régi ellenfeleink közül utolsónak maradt *Skultéy József*, de ő is mint becsületes tót nemzeti személyiség, átorientálódott, amikor nemzeti felszabadításunk adventje bekövetkezett.”

A délszlávokhoz való tartozás kérdése és a csehoofil tótok támadásai.

³⁰ Czambel saját felfogását és tudományos ítéletét behatóan megindokolta a „*Slovenská rec a jej miesto v rodine slovenskych jazykov*” c. munkájában (163, stb. 1.), Itt válaszolt *Pastrnek dr.*, prágai egyetemi tanár ellenvéleményére.

Ugyanitt reámutat ismételten arra, hogy 1, a tót nyelv a nyugati szláv nyelvektől különbözik az *r* hiánya révén, a régebbi *lo* csoporttal az újabb *dlo* helyett [*saló sadlo* helyett), 2, a tót nyelv egyezik a délszláv nyelvekkel, különösen a szerb-horvát és szlovén nyelvvel a *nesiem, pijem, dobró diet'a, starô vino* alakban és az *á* epenthézissel, például a szavakban: *sestár, maták*, a *topli* szóval, mely régi helyrajzi nevekben maradt fenn, a *grm* szóval, például *Hrmovo*, vagy *grmán, grman*, a *grič* szóval, például *Hričov* a *zaobalít' sa* szóval, (i. m. 177. 1.)

³¹ A délszláv elméletről *Dr. Th. G. Locher* („*Die nationale Differenzierung und Integrierung der Slovaken und Tschechen in ihrem geschichtlichen Verlauf bis 1848.* — Haarlem, 1931. — 42. lapon.) következöket mondja:

„Die Konstatierung, daß es innerhalb der westslavischen Sprachengruppe ein tschechoslovakisches Gebiet gibt, gilt zunächst für das Heute. Es ist damit noch nicht gesagt worden, daß die Verhältnisse immer so waren. Es ließe sich doch denken, daß, trotz der politischen Scheidung, der tschechische Kultureinfluß auf die Slovaken durch die Immigration und andere Ursachen so groß gewesen wäre, daß die Sprache der letzteren im Laufe der Zeiten gewissermassen tschechisiert worden wäre, während ihr ursprünglicher Charakter anders war. Tatsächlich ist eine derartige Ansicht verfochten worden, und zwar von S. Czambel, einem Slovaken in ungarischem Staatsdienst. Er stelle in den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts die These auf, daß die Slovaken der Abstammung nach Südslaven seien, welche von den Magyaren um das Jahr 900 von ihren Stammesgenossen getrennt und in die nördlichen Karpathen zurückgedrängt wurden. Zwar hätten sie später — im fünfzehnten und sechzehnten Jahrhundert — die tschechische Schriftsprache angenommen und es wäre dadurch auch die Umgangssprache der slovakischen Bürger gewissermassen tschechisiert worden, aber das sei gleichsam nur eine aufgelegte Schminke gewesen, welche den ursprünglichen Charakter verbarg. Eine gründliche Untersuchung der von der Tschechisierung am wenigsten berührten Volkssprache würde, meinte er, ohne Zweifel herausbringen, daß die tschecho-slovakische Sprachähnlichkeit nicht existiere, und daß das Slovakische im Grunde noch jetzt zu der südslavischen Gruppe gehören, Czambel hat diesen Beweis aber⁵ nicht gebracht. Er konstatierte in einigen Punkten Übereinstimmung des Slovakischen mit den südslavischen Sprachen, aber es ist höchst unwahrscheinlich, daß er, wenn ihm ein längeres Leben beschieden gewesen wäre, eine genügende Zahl überzeugender Belege für seine These gefunden hätte. Das Ergebnis der späteren Forschungen hat seine Hypothese keineswegs bestätigt und sie gilt heute in wissenschaftlichen Kreisen, — auch bei den Slovaken, als abgetan.”

Ez azonban még mindig nem cáfolat és konkrét ellenbizonyíték, — *Travnicek F. dr.* brünni cseh egyetemi tanár, „*Prispevky k dejinám českého jazyka*” — című 1927-ben kiadott munkájában, valamint 1930-ban megjelent másik könyvében: „*Jazyk a národ*”, nemcsak Czambel és a bolgár *Conev* délszláv elméletét igyekszik megcáfolni, hanem a Skultéty nézetét is és az idősebb cseh kutatóknak a tót nyelvben előforduló jugoszlávizmusokra vonatkozó elméletét is. (1. *E. Chaloupny: „Národní filozófia ceskoslovenské”* — Praha 1932 — 209. lapon). A délszláv eredetre valló Czambel bizonyítékokat *Weingart Milos dr.* is igyekezett megdönteni, amiről az egyik jegyzetben talál az olvasó részleteket.

³² *Steiler Nándor Bat'ko Skultéty, zivot a dielo*” — (Kosice 1925. — 125. 1.) könyvében olvassuk Skultétynek erre vonatkozó nézetét: „Régebben nemcsak a magyaroknak volt részünkre, a tótok és szlovének részére

ez a közös „tót” megjelölésük, de a németeknek is. A németek Winden név alatt csakis a tótokat és szlovéneket értették. A mi Tótpróánkat elnevezték Windischproben-nek, Slovinskávest (Slovénfalut) Windischdorfnak. Mindenesetre figyelemreméltó dolog ez a közös elnevezés két olyan nemzetnél, akik nem szomszédosak, de hogy történt ez?—Honnan vették a németek, a magyarok a tótok és szlovének ezen közös elnevezését? Erre ma sem tudunk felelni. Az összes adatok alapján mi is egyformán nevezettünk abban az időben, amikor a németek és a magyarok érintkezésbe kerültek velünk. A mai elnevezés „szlovák”, újabb keletű, amint mutatja a tótok és szlovének közös adjektívuma: slovenskí. ákultéty ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy ezzel a megállapítással még nem azonosította magát Czambel délszlár elméletével, ő csak a kérdés megvilágításához valamivel hozzá akart járulni,

4. *Bielek Antal* vezette a Czambel elleni támadásokat a „L'udové Noviny pre krest'ansky lud” c. csehbarát lapban (1903. jan. 28.) — I. *Prázák*: „*Slovenská svojskost*” —112—3. 1.— A „*L'udové Noviny*” cikke a lelkiismeretlen demagógiának tipikus példája.

„Czambel úr szenvedéseink történetébe fekete betűkkel lesz beírva, még ha százszor is adna ki tót helyesírásokat, mert eddig semmiféle tót könyv és semmiféle hírlap nem közeledett oly rossz indulattal ahhoz, ami nekünk legkedvesebb, drága, édes anyanyelvünkhöz.

Mert miről van itt szó? Hamis frázisokkal, mézes-mázos, nem szép módon, fortélyossággal akarja elvakítani a különben is homályos- és rövidlátású embereket s meg akar fosztani bennünket legdrágább kincsüinktől, anyanyelvünktől, még pedig anyanyelvünk felhasználásával.

Ez vakmerő, bűnös orvtámadás, pedig nálunk csak kevesen látják. Helyesebben mondva sokan közülünk nem akarták észrevenni. Hogy miért, azt az Isten tudja. Az az egy bizonyos, hogy ez a támadás olyan orvtámadás, amely fekete betűkkel jegyzi be dr. Czambel úr nevét szenvedéseink történetébe.”

„Dr. Czambel úr jól kifőzte ezt. Ő így tisztítja a mi nyelvünket. ő ki akar küszöbölni belőle minden cseh, orosz, lengyel szót. De különösen a cseh szavakat, az orosz és a többi szavakat, mintegy készakarva elhagyja. Tudja ő, hogy eminnen semmi veszély nem fenyegeti s azért a tót nemzeti büszkeség címén izgatja a tótokat, különösen a csehek ellen, így akarja köztünk teljessé tenni a szakítást. Tűzbe akarja hozni a tótot a tiszta tót nyelv jeligéje alatt a tót nyelvi önállóságért s ezáltal el akar bennünket szakítani a cseh kultúrától, amelyhez ma ragaszkodnia kell minden tót embernek, aki, ha élni akar, kell, hogy kézzel-lábbal csüngjön e kultúrán.” I, F. H. 1903, 9. sz.

Hodza Milán: a „*Slovensky Tyzdennik*”-ben támadta meg Czambel könyvét, (1904. 11. sz.) Később az államfordulat után „*Ceskoslovensky rozkol. Príspevky k dejinám slovincy.*” (Turc. Sv. Martin 1920) c. munkájának XXIII. fejezetében (350—67, 1.) foglalkozik behatóan Czambel tevékenységével.

Skultéty és a délszláv elmélet.

³³ ákultéty nem fogadta el Czambel délszláv elméletét, azonban nem lelkesedett a csehtót irodalmi és nyelvi egységért sem. *Prazák A.* írja róla („*Slovenská svojskost*” II, k, — Bratislava 1926, — 72—3, 1.): *Skultéty* is az orosz nemzetegység érdekében rosszalta a rutén mozgalmat, habár egyidejűleg állást foglalt a csehtót egység ellen és sokban egyetértett Czambel kísérleteivel, A tót nyelvnek elorosztását tűrte, a csehesedés ellen azonban védekezett és visszautasította, emellett a meghonosodott csehizmusokat is, melyek az egész nemzeti etnikumban gyökereztek, Skultétynek elítélő szava volt a lengyel diszidensek és partikularisták ellen is, a csehtót diszidensekkel szemben ilyen elítélő energiája nem volt és eddig sincsen. Ez azonban lelki mechanizmus és nem logizmus. ő az alapvető kérdések elintézésénél úgy cselekszik, hogy a forrásokból és az irodalomból kiválogatja általában azt, ami tézise támogatására alkalmas, de elhagyja mindazt, ami ezzel ellentétes irányú vagy részére alkalmatlan. Skultétynek Bodza Milánnal való polémiája ebben a tekintetben tipikus.”

Ugyancsak *Prazák A.* egy másik könyvében (*fiesi a Slováci*” — Praha 1929. — 120. 1.) megállapítja: *Skultéty József* egész életében a helyes tót nyelvvel törődött, de ezzel összefüggésben megjegyezte, hogy ezzel nem igyekszik a csehektől elszakadni, hanem ellenkezéleg, mert a tót nyelv részére a magyarokkal való küzdelmükben leginkább a cseheknél találnak védelmet, Amikor Czambel a csehtót nemzeti egység ellen intézett támadást és a tótokat a jugoszlávok közé sorolta, Skultéty őket viszont a cseh szlávokhoz osztotta, Czambellel nem értett egyet *Oswald R.* sem, a katolikus irodalmárok vezetője. A Czambelizmus ellen foglalt állást *Jánoska György dr.* is, amikor *Haydin* képviselő 1903-ban Szlovenszkóról energikusan a bibliai cseh nyelvet ki akarta űzni, Jánoska ugyanis mindkét nyelvi „formát” a csehet és a tótot „otthoni”-nak nevezte.”

Skultéty tényleg állást foglalt Czambel elmélete ellen a „*Národníe Noviny*” 1903, 95. 100-1 és 103-4. számaiban írt cikksorozatában, azonkívül a „*Slovenské Pohl'ady*” 1903. 8. és 11. füzetében. Ez utóbbi tanulmányában egyébként helyesli Czambel törekvését, hogy a tót irodalmi nyelvnek nemcsak formái, hanem lelke is tót legyen. A tót nyelvben levő orosz és délszláv elemekre vonatkozólag megemlíti, hogy — „ami a tót nyelvben egyrészt egyezik az oroszsal, másrészt a délszláv nyelvekkel, az a tót letelepedés fekvéséből következik, Úgy helyezkedtünk el, hogy amíg a magyarok bennünket a déltől el nem vágtak, összefüggésben voltunk a lausitzai szerbek kivételével, mindenkivel a szlávágban. A délszlávokkal való szomszédágunk nyomai, melyek a tót nyelvben leginkább a *Rima* és a *Sajó* közötti területen vannak megőrizve, a tót történelem és a szláv nyelv kutatás részére egyaránt értékesek.”

„a szerző részletesen mutat rá, hogy a tótok eredetükkel nem a nyugati szlávokhoz, hanem a déli szlávokhoz tartoznak. Magától értődik: senkit meg nem győz. Bizonyítékai nagyrészt olyan jellegűek,

hogy reánk sok tekintetben kellemetlen benyomást gyakorol. Néhány apróságot említ, amelyek még hipotézise mellett talán tanúskodhatnának; ezek azonban szintén elesnek, ha a tót nyelvnek földrajzi elhelyezkedését tekintetbe vesszük. Mi tótok úgy vagyunk elhelyezve, hogy nyelvünkben a délszláv nyelvekkel sokféle közösség mutatkozik, a másik oldalon viszont a keleti szláv nyelvvvel, az oroszal. Már Dobrovsky („*Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*”) a tót nyelvet átmeneti darabnak tartja, a cseh, horvát és lengyel nyelv között. Ezért azonban nem szakadunk el a nyugati szlávoktól.”

Sokkal élesebben foglalt állást Czambel ellen a „*Národnie Noviny*” hasábjain. Hivatkozik Dobrovsky, Safarik, Gebauer, Jagic stb. felfogására és állítja, hogy a Czambel hipotézise halálát magával hozta, mert a rég idejét múlt Miklosich elméletéhez nyúlt vissza. Reámutatott arra, hogy különösen a helyrajzi nevek bizonyítják a nyugati szlávokhoz való tartozásukat. Az éles kritika végén azonban szükségesnek látta kiemelni, hogy a tót irodalmi nyelv védelme tekintetében nincsen Skultéty és Czambel között differencia, habár Skultéty saját álláspontját szlávabbnak tartja. Szerinte a helytelen boríték, melybe Czambel munkája csomagoltatott, úgyszólván elpusztul protestálásuk nélkül is és ami megmarad, a mag, — megmarad a tótság hasznára, Skultéty a „*Slovenské Pohl'ady-ha.n* is figyelmeztetett arra, hogy Czambelnek a tót nyelvért kifejtett munkája ellen támadni annyit jelentene, mint a gyermeket vízestől kiönteni, I, *Prazák: „Jozef Skultéty”* 64—69, 1, — Részleteket a Czambel-Skulultéty együttműködésre még *Steller i. m.* 112-3. l.

Czambel „*Slováci a ich rec*” c. munkájában megemlíti, hogy a turóc-szentmártoni „*Národnie Noviny*” a cseh-tót kérdésről nem szeret nyilatkozni, ámbár ebben a tekintetben ott tisztában vannak a dolgokkal.

A nagymorva elmélet.

³⁴ *Skultéty* a morva, illetőleg a nagymorva birodalmi elméletet fogadta el és azt kombinálta a régebbi elmélettel, amelyről *Locher* i. m.-ban is tesz említést: „Wenig besser steht es um eine andere, der Czambelschen verwandte, aber viel ältere Theorie, nach der die alten Slovaken des ostmährischen Reiches keine eigentliche Südslaven gewesen seien, sondern zu den Slovenen, einem besonderen Zweig des Slavenstammes gehört hätten. Diese Slovenen bewohnten nach dieser Auffassung die Donauebene, werden daher auch als Donau — oder pannonische Slaven angedeutet. Sie seien die eigentlichen Urslaven gewesen, deren direkte Nachkommen also Slovaken seien. Aus ihrer Mundart sei auch von den in Pannoniën arbeitenden Slavenaposteln die altkirchenslavische Schriftsprache gebildet worden”. (*P. J. Safarik: „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten.”* — Ofen 1826. — 370. l.)

Skultéty nagymorva elméletéről részleteket I, „*Nehante l'ud môj!* — *ôrty zo slovenskej minulosti*” — Turc. Sv. Martin 1928, 1—38, 1, I. Velká-moravský stát našich slovenských, predkov. — Slovenská cirkev a slovenská písemnosť je dedičtva po iiom. II. Slováci po zaniknutí Vel'kej

Moravy. — Ezenkívül a *Studvadsat'pät' rokov zo slovenského zivota. 1790-1914.* Turc. Sv. Martin 1920. 60-70. 1. — „*O Slovákoch*” I. Turc. Sv. Martin 1928. — Slováci 5-41. 1.

Skultéty ezen munkáiban a cseh-tót viszonylatról következőket mondja: „Törzsileg és nyelvileg ilyen közel állván a csehek és tótok, államilag azonban soha nem tartoztak együvé (egészen az 1918-ik évig), Nagymorvaország tót volt és Nagymorvaországon kívül állt külön a cseh állam, amely *Svatopluk* uralkodásának csak utolsó éveiben állt függőségi viszonyban hozzá. Nagymorvaország megszűnése után a tót területnek nagyobb része időnként egyszer Csehországhoz, egyszer Lengyelországhoz tartozott. Körülbelül 1026-ban birtokba vették a Dunántúlról, Esztergomból vagy Székesfehérvárról és a tótok majdnem 1000 esztendeig a csehektől teljesen el voltak szakítva. És nemcsak ez, hanem a IX. században és a X. század *elején* amikor a tótok a csehektől így elkülönítettek, a szlávságban nemzetek még nem voltak. Eddig a csehek és tótok még nem alkotottak egy nemzetet, a lengyelek és az oroszok is, mint nemzetek, későbbi alakulatok. A IX. században és a X. század elején a szlávságban csak törzsek léteztek.” *Skultéty* hivatkozik *Dobrovskyra* és *Jagicra*: „... Die heutige Sloakey in Oberungarn ist das eigentliche Grossmähren”, — írta *Dobrovsky* 1825-ben. (*Korrespondence Josef Dobrovského II.* 163. 1.) — *Jagic Vatroslav*: „... in Altmähren, selbst, wenn seine Grenzen bis an die Donau gereicht haben, muß im 9. Jahrhundert ein Dialekt gesprochen worden sein, der mit dem heutigen Slavakischen (in Mähren und Oberungarn) in wesentlichen Zügen identisch war. Dieses Slavakische mag damals wohl in Mähren verbreiteter gewesen sein als heute, ebenso gegen die Donau zu in Ungarn...” (*„Entstehungsgeschichte der Kirchenlavischen Sprachen.”* — Berlin 1913. 19. 1.)

A cseh „roz” és a tót „raz” szócsoportok differenciájából és a nagymorva *Rastislav* (németül *Rastic*) névből is következeti *Skultéty*, hogy egész Morvaországban olyan nyelven beszéltek, melynek fonetikája a mai közép-tót nyelvvel azonos volt, vagy pedig hogy *Rastislav* fejedelmi családja tót eredetű volt, (*Nehante l'ud māj!* — 3-4. 1.)

Cseh, tót és egyéb vélemények Czambel délszláv elméletéről.

³⁵ A cseh tudósok közül *Niederle Lubor dr.* egyetemi tanár foglalkozott részletesen Czambel „*Slováci a ich rec*” c. könyvével a „*Ceski Óasopis Historicky-ban* (1. „*Slovenshé PohVady*” 1903, 11, f.) Ebben a bíráló tanulmányában írja: „Czambel úr ugyanis állítja, hogy a tótok, a délszláv bolgárszlóven törzsnek részei, a Kárpátok másik oldaláról érkezve, letelepedtek először a Moldvában és Oláhországban, ahonnan egy részük a Balkánra (bolgárok), másik részük a VI. század második felében Magyarország északnyugati részébe vándoroltak (tótok), egy részük pedig az Alpesekhez (szlovének). Tiszta történelmi szempontból azonban meg kell állapítanunk, hogy a tótok jugoszláv eredetére vonatkozó teória nem lehetetlen. A történetíró kútforrások adataihoz tartván magát, nem rendelkezik olyanokkal, amelyek lehetőségüket megcáfolnák, sőt olyan bizonyítékok is len-

nének találhatóak, amelyek a mellett tanúsíthatnak, mint például az, hogy a „szlovén” elnevezés régi időben mindenekelőtt a délszlávokat illette és a tótoknál megőrzött és hogy a magyarok a tót és szlovén részére e közös kifejezést, „tót”, használják. Ezek a történelmi érvek azonban nem elégtelenek ki közvetlenül, kategorikusan — a történelem ilyen bizonyítást nem ismer, mert mindenekelőtt a jugoszláv teória érdekében használná, ha ebben a kérdésben a másik illetékes tudomány, azaz a nyelvtudomány, ugyanilyen megoldást hirdetne. A nyelvtudománynak mindenkor, Európa ókori történetének vitás etnológiai kérdéseiben, fődirektívának kell lennie. A történetíró pozitíve e kérdést általában nem tudja megoldani. Az összehasonlító szláv filológia ad egyedül feleletet a történetírónak, mihamint a kút-fők hallgatnak. Ez egyedül adhat választ, hol voltak a régi tótok... Ha megmutatja Czambel úr a jövőben, hogy a tót nyelv a bolgár nyelvhez közel állt, úgy valamennyien tartózkodás nélkül másképp fogjuk a tót történelmet szemlélni. Addig azonban, míg ez meg nem történik, amíg a filológiai bizonyíték mindenütt hiányzik, addig az időig az eddigi történelmi felfogás teljes átalakulása el fog maradni.”

Niederle szerint ez tisztán nyelvtörténeti kérdés, ám Czambel elméletének ez a cáfolata még konkrét ellenérveket nem tartalmaz. Hipotézis áll hipotézissal szemben. (1. még *Niederle*: „*Slovansky svet*”. — Praha 1910. 71—12. 1. és „*Praoek Slovenska*.” — *Slovenská Gitanka*” 53. 1. *Niederle* is politikai szemüvegen keresztül nézte a kérdést, mert bírálatában következőket is mondja: „Ha a tótok megfogadják Czambel úr tanácsait s végleg elszakadnak tőlünk s bezárják az ajtót a cseh könyvek elöl, — úgy a tót irodalom jelen állapotát tartva szem előtt (s ez még sokáig sem fordul kedvezőbbre), nem marad más hátra, minthogy a tótok tényleg megtegyék azt, ami Czambel úr gondolkodását vezérli, hogy a magasabb irodalmi szükségleteknél a magyar irodalom termékeihez nyúlnak s ezzel együtt elfogadják a magyar kultúrát s a magyar állameszmét, mert a magyar irodalmat teljesen átjárja a magyar szellem. Hogy ezért cserébe a magyartól iskolákat és intézeteket kapnának, amelyek nélkül a tótok szépirodalma sem fejlődhetik, azt én egyáltalában nem hiszem s azt nem hiszi senki, aki figyelemmel kíséri a magyar politikusok nyilatkozatait és beszédeit.”

Niederle későbbi (1919) megállapításai szerint a cseh és tót néptörzs közötti differenciálás már az őscseh centrumban történt és a középeurópai letelepedés földrajzi elkülönülése által mindinkább kimélyült. *Locher* idézi munkájában (45-58) *Niederle* következő nézetét: „Der Unterschied ist bestimmt tiefer und älter als bei den anderen tschechischen Stämmen, denn es zeigt sich nicht nur in einem bedeutenderen Masse sprachlicher Abweichungen, sondern auch in vielen anderen Seiten des Wesens; besonders möchte ich weisen auf die psychologische Verschiedenheit, auf die Unterschiede im Temperament und körperlichem Typus, wenn auch diese Sachen wissenschaftlich noch erst untersucht und beglaubigt werden müssen. Daß slovakische Lied und die slovakische Melodie sind in einem ganz anderen Innern begründet, als die tschechischen. Und auch dies fällt ins Gewicht, daß die Slovaken als einziger von den übrigen tschechischen Stämmen den allnationalen (d. i. allslavischen) Namen „*Slovene*” behalten haben, sei es auch

in geänderter Form (nämlich „Slováci“) während die übrigen Stämme in Böhmen und Mähren ihn schon vor dem zehnten Jahrhundert verloren hatten.“ („*Slov. Starozitnosti*“ III. 206—7.)

³⁶ A „*Ceskoslovanská Jednota*“ elnöke *Pastrnek Ferenc* dr. prágai egyetemi tanár és szláv nyelvtudós külön és beható tanulmány tárgyává tette a tót népnyelvet. Pastrnek erre vonatkozó tudományos terveiről Czambel következőket mondja: „*Pastrnek Ferenc* mint a bécsi egyetem szláv filológiai magántanára évekkal ezelőtt nagy apparátussal nekigyürkőzött a munkának, hogy ő, török-szakad, megismerteti a tudománnyal a tót népnyelv titkait. Pastrnek segítségére voltak a tót nemzetiségiek is minden tekintetben, kutatásai eredményéről eleine pontosan beszámolt a turócz-szent-mártoni *Slovenské Pohl'ady-haxi*, azonban közben kinevezték professzornak a prágai cseh egyetemhez, megválasztották tót ismeretei révén a prágai cseh-szláv egység egyesületi elnökévé s a tót nyelvről ígért tudományos műve valószínűleg a nagy elfoglaltsága miatt — végleg lekerült a napirendről.

Pastrnek sokat fáradozott tervezett műve érdekében. Sokat utazott is a tótok között. Hogy több évi kutatásainak és fáradozásainak gyümölcsét még sem dolgozta fel: az emberek előtt minden esetre azt a gondolatot kelti, hogy kutatása olyan eredményre vezetett, amely nem kedvez a cseh-tót nemzetegységnek s ez okból követve cseh hazafiságát, beszüntette a tót népnyelv további kutatását.”

„Ismétlem, hogy a tót népnyelv átkutatása és tudományos feldolgozása nagyon fontos dolog.” — „Általa előreláthatólag nemcsak az lesz kimutatható: 1, hogy a jelen irodalmi tót nyelvnek a cseh nyelvhez való fel-tűnő közelsége onnan ered, mert az irodalmi cseh nyelvből fejlődött ki s cseh nyelven alapul; 2, hogy a magyarországi tót nép nyelve most is lényegesen eltér a cseh nyelv alapján álló írott nyelvtől; hanem az is, hogy 3. a magyarországi tót népnyelv nemcsak hogy nem szójárása a cseh nyelvnek, hanem eredetileg nem is a szláv törzsfő azon ágának hajtása, amelynek a cseh nyelv.”

Czambel fellépése után Pastrnek közvetlenül lemondott a *Ceskoslovanská Jednota* elnöki állásáról, hogy minden idejét Czambel tót nyelvi álláspontjának cáfolására fordíthassa. — A cseh tudományos akadémia „*Vestník*” című folyóiratában (1904. XIII.) terjedelmes ismertetést írt f’*“Dělszlávok-e a tótok?”*) Czambel könyvéről. Általánosságban elismeri Pastrnek Czambel szorgalmát és tudását a tót nyelv szakszerű művelése körül, de a tótok leszármazásáról szóló délszláv elméletét elejétől végig helytelenítette. *Pastrnek* bírálatából következőket idézem: „A tótok és nyelvük eredetét archeológiai és történelmi adatok hiánya folytán csakis nyelvészeti alapon lehet megállapítani. A „*Slováci a ich rec*” szerzője nem hozakodott elő olyan nyelvészeti adatokkal, amelyek arra kényszerítenének bennünket, hogy megváltoztassuk az eddigi tudományosan egyedül és biztosan megokolt nézetet, hogy a tótok a cseh-morva sziléziai-tót etnográfiai egésznek részét képezik s hogy ezáltal egyszersmind a nyugati szláv törzshöz tartoznak ... Nem hasznos dolog, ha ez a tisztán tudományos kérdés kultúrpolitikai célokkal egybekötetik. Azáltal a nyelvészeti indokok súlya csak

gyengítették. A „*Slováci a ich rec*” szerzője nem tartott ki tudományos téren, hanem nyíltan hirdeti, hogy nézeteinek milyen a hatása a tótok kulturális érintkezéseire. Teszi ezt különösen a könyv utolsó fejezetében. ...”

„Már fent említettem a tendenciának magyarázatát. Válaszul e kulturpolitikai elmélkedésre csak e néhány szót kívánom itt kiemelni: Óhajtom, hogy dr. Czambel könyvét a magyarországi Tótságon sokan olvassák, s hogy a tótok róla sokat gondolkozzanak. Ha ezt megteszik, bizonyára elgondolkoznak helyzetükön. Mire határozzák magukat? Dr. Czambel úr azt hiszi, hogy a tótoknak nincs már szabad választásuk, hogy a „tényleges viszonyok” akaratlanul is a magyar kultúra karjaiba hajtják őket; de lehet, hogy mégis csak csalatkozik s hogy a tótok elég erőt találnak magukban, hogy szabadon gondolkozzanak és — válasszanak. Az egyik esetben együtt haladhatnak a cseh nemzettel a történelmi ösvényen^ azon az ösvényen, amely eddig nem veszélyeztette nemzetiségüket s amely a jövőben se veszélyeztetheti azt, — már politikai okokból sem; a másik esetben azon ösvény áll előttük, melyre dr. Czambel vezeti őket, amely egész nemzetiségi létüket veszélyezteti, — már politikai okokból is. Hát mely ösvényre lépnek a magyarországi tótok? Én legalább el nem veszítem a hitet, hogy a „természetes” viszonyok győzedelmeskedni fognak s hogy a tótok, mint eddig, jövőre is karöltve mennek velünk; minél magasabbra emelkedik nemzetünk az igazi kultúra terén, annál biztosabban haladnak, még pedig a saját érdekében.”

Pastrnek is azzal argumentált, hogy Czambel átvette *Miklosich* elméletét, holott nagyon is szembetűnő, hogy Czambel elmélete a *Miklosich*től területileg és nyelvileg is más alapokon épült, *Pastrnek* tanulmányát füzet alakjában is megjelentette, A *Pastrnek*-bírálatnál kapcsolatban a budapesti és *Hodza Milán* által szerkesztett „*Slovensky Tyzdennik*” című lap a következőket írta: „Ami a cseh-tót kölcsönösséget illeti, arra nézve teljesen mindegy, vajjon ugyanazon leszámazásnak vagyunk-e a csehekkal vagy nem. Kölcsönösségünkre nézve közömbös, hogy mik voltunk 6—>7—800 évvel ezelőtt és még régebben. Itt arról van szó, hogy a tótok cseh könyveket is olvassanak, mert kevés a tót könyv, és hogy a tótok cseh iskolákon tanuljanak, mert tót iskolák nincsenek stb. Az az egy bizonyos, hogy manapság a csehekkal majdnem egynyelvű és erkölcsű nemzet vagyunk s hogy az éretlenség és gyermekesség volna, ha csak azért nem akarnók egymást ismerni, mert néhány évszázaddal ezelőtt nem voltunk egyek. Czambel úr műve tehát privát passzió dolga s nem hat ki a cseh-tót kölcsönösségre* *Pastrnek* mindazonáltal azon van, hogy az egész Czambel-féle teóriát megcáfolja s tudományosan bizonyítja, hogy Czambel indokolása már meghaladott álláspont, *Pastrnek* szemére hányja Czambelnek, hogy állításai tudományosan nincsenek megokolva s adatait egymásután megcáfolja. Mi nem szeretjük regisztrálni Czambel úr okoskodásait, mert utóbbi irataiban bevallotta, hogy a tót nyelvet azért akarja a csehtől elválasztani, hogy gyöngítse s így könnyebben alárendelje a magyar nyelvnek. Ha a cél ez, úgy a tót ember háromszorta több cseh könyvet fog olvasni, mint eddig tette.” — Szembetűnő, hogy *Hodza* cikkének utolsóelőtti mondata tudatos

valótlaniságot tartalmaz, mert Czambel ilyesmit sohasem írt, sohasem mondt.

Pastrnek egyébként Czambellel még az „Archiv für Slavische Philologie” (XXVI. 290-304. 1. és XXIX, 135-140 1.) hasábjain is foglalkozott.

Jagic Vatroslav felfogását visszatükrözteti a szláv nyelvekről írt tanulmánya a „*Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen*” (Berlin-Leipzig 1908.) c, gyűjteményes munkában. Tanulmányának e kérdésére vonatkozó részleteit kiemelem: „die Trennung der einst mehr einheitlichen Sprache in größere Dialekte, aus denen später die jetzige Hauptsprachen hervorgingen, mag spätestens in den ersten Jahrhunderten unserer Zeitrechnung sich vollzogen haben, jedenfalls vor dem Eintritt in die Völkerwanderungsepoche. Schon damals nämlich, als die Slawen noch in ihrer vorgeschichtlichen Heimat hinter den Karpathen und dem rechten Ufer der Weichsel per immensa spatia verbreitet waren, müssen sich in ihrer Sprache verschiedene Abweichungen, gleichsam die ersten Risse in dem einheitlichen Sprachenbau, gezeigt haben.” (3. 1.)

„Was aber die Uebergangsdialekte betrifft, so läßt sich schon konstatieren, daß innerhalb der russischen Sprachgruppe der am weitesten gegen Westen vorgeschobene weißrussische Dialekt schon einige Züge unverkennbarer Beziehung zur nächstbenachbarten polnischen Sprachgruppe aufweist; oder daß Wendische (sorbische) der Oberlausitz Anlehnungen an das Cechische, das der Niederlausitz an das Polnische zeigt. Oder daß das Slowakische Nordungarns (und Ostmährens) schon den Uebergang zur süd' slavischen Gruppe vermittelt.”

„Die zu Ende des 9. Jahrhunderts erfolgte Einwanderung der Magyaren in die pannonische Ebene hob den Zusammenhang auf, der vormals zu den Südslawen gerechneten pannonischen Slovenen und den Vorfahren der heutigen Slowaken, die noch jetzt ihre Sprache slowenisch nennen, bestand.” (6. 1.)

„Zwischen dem Zeitpunkt der ersten Niederlassungen der Slaven in den neuokkupierten Ländern im zentralen und südöstlichen Europa und der ersten Verwendung ihrer Sprache für welche immer Aufzeichnung, liegt ein Abstand von mehreren Jahrhunderten, der für Geschichte der Slavischen Sprachen fast nicht als unausfüllbare Lücken hinterlassen hat. Es entzieht sich nämlich unserer Kenntnis ganz und gar, welche Entwicklungsphasen die einzelnen slawischen Sprachen während dieser Zeit bis zum Beginn des Schrifttums (frühestens im 9. Jahrhundert, zum Teil erst im 11, 12. 13. Jahrhundert) durchgemacht haben. Man tappt im Finsternen herum,”

Jagic fenti megállapításai bizonyos ellentétben állnak alábbi és a Czambel-elméletre vonatkozó véleményével:

„... einige Hauptmerkmale des Slowakischen schon durch Ostmähren stark verbreitet sind, so daß man in dialektischer Beziehung das ganze Land in eine böhmische und eine slowakische Hälfte einteilen könnte. War es auch in alter Zeit so, oder sah einst Altmähren in seinem ganzen Umfange dem heutigen östlichen Teil gleich? Das letztere anzunehmen liegt um so näher, da ja die meisten dieser Züge, wodurch sich das Ostmährische vom Böhmischem unterscheidet, einen älteren Sprachzustand

vorstellen. Dann würde für das altmährische Reich des 9. Jahrhunderts eine größere sprachliche Einheitlichkeit in seinem ganzen Umfang, mit Einfluß des heutigen sogenannten slowakischen Sprachgebietes, anzunehmen sein, und die Sprache Altmährens würde sich nicht ganz unbeträchtlich jenem kirchenslawischen Dialekt nähern, den die salonikischen Brüder seinerzeit hierher brachten. Doch ist damit nicht gesagt, daß die Sprache Altmährens, selbst wenn man die heutigen slowakischen Dialekte als ihre wahren Deszendenten bezeichnet, aus der böhmischen Sprachgruppe ausgeschieden und in ein näheres Verwandtschaftsverhältnis zu der südslawischen Sprache gebracht werden dürfte. Wenn in neuester Zeit bezüglich des Slowakischen diese Theorie aufgestellt wird, so kann man sie auf sich beruhen lassen, solange keine Beweise dafür erbracht werden können. Einzelne, mit den südslawischen (slowenischen, kroatischen) Dialekten übereinstimmende Erscheinungen, die ganz der Stellung des Slowakischen auf dem Grenzgebiet und Uebergang zum Südslawischen entsprechen, können das Schwergewicht der Gesamtheit nicht aufheben, die dem Slowakischen innerhalb der böhmischen Sprachgruppe den Platz anweist.“

A tót nyelvre vonatkozó fejezetben *Jagic* a tót irodalmi nyelv ellen foglal állást és megállapítja, hogy „In neuester Zeit wird behauptet, die gegenwärtige Literatursprache sei noch immer nicht rein slowakisch, es müsse noch so mancher Bohemismus ausgemerzt werden, Selbst wenn auch das geschieht, wird die gereinigte slowakische Literatursprache, solange sie gänzlich ausgeschlossen ist aus der Schule und dem politischen Leben, nur sein kümmerliches Dasein fristen können.“ (30, 1.)

Jagic tanulmányára *Skultéty* válaszolt („*Slovenské Pohl'ady*“, 1908. 11-2. 1.) és többek között a híres szlavistának tót ismereteit következőképpen jellemezte: „Az egyes szláv nyelvekre („*Die slavischen Einzelsprachen*“) vonatkozó tanulmány második részében a tót nyelvről szóló cikk majdnem teljesen helytelen. Még egy betű sincs benne, mely elárulná, hogy írója a tótok viszonyait valamiképpen is ismerné. Mondatai általánosságok, melyek relatív jellegűek, legtöbbször félígazságok, melyeknek értékét ismerjük. *Jagic* V. tanár az elmúlt század 60-as éveinek végén Rauch bán révén Zágrábba helyeztetett, ott a 70-es évektől kezdve biztonságban volt, az oroszok által megvédve. Magasabbra emelkedve, csak nagy arányokat vett szemügyre, kicsinyes volt részére, hogy nálunk, tótoknál is, orientálódjék. Kiemelkedő szlavisztikai munkáiban, ahol csak a tótokhoz nyúlt, majdnem mindig ignoranciát mutatott.“

Az újabb időkben a bolgár *Conev B.* („*Istoria na bulgárskuj ezik.*“ I. Sofia, 1919.) utalt a bolgár és tót nyelvi rokonságra. A mostani cseh tudósok, így különösen *Weingart Milos dr.*, pozsonyi, majd prágai egyetemi tanár ismételtlen foglalkozik tanulmányaiban Czambellel, akinek jelentőségét szenvedélyességgel igyekszik leszorítani, tagadni. Weingartnak ez a szenvedélyes és feltűnő magatartása mutatja legjobban, hogy a csehek Czambel írásait elfogultan olvassák és magyarazzák. Weingart tanulmányai, melyekben Czambelről ír: „*Neznáme básne Czambetove*“ („*Slovenské Pohl'ady*“ 1922.), „Ideové pozadí díla Czambelova“ („*Ceské Filologické Listy*“ 1933), „*Czambelova literární pozustalost*“ („*Prispevky ke studiu*

slovenstiny” Bratislava, 1923). Ezenkívül foglalkozik Czambellel a „*Slovenská vzájemnost. — Úvahy o jejich základach a osúdech.*” (Bratislava 1926) c. munkájában (48. 1.) és *Úvahy k Hodiovim pracim o spisovné slovenstine a kulturni jednote ceskoslovenské.*” („*Milan Bodza publicista, politik, vedecky pracovník*” c. 1930-ban kiadott emlékkönyvben, 536—7, 540-47, 549—50. lapokon). Ebben a tanulmányban igyekeznek megdönteni a konjugacionális m ragra vonatkozó Czambel-féle tételt. *Weingart* dr. Czambel szótárírási terveiről és a tót szótárra vonatkozó nézeteiről részletesen ír „*Slovenský slovník*” c. tanulmányának „*Samo Czambel*” c. fejezetében („*Prispevky ke studiu slovenstiny*” 83—88. 1.). A tanulmány egyéb fejezeteiben is utal Czambelnek az addigi tót szótárakra vonatkozó véleményére.

Chaloupecky Vencel dr. is utal Czambelre, ám ennek a cseh egyetemi tanárnak írásai a legtávolabbról sem tarthatnak igényt arra, hogy egy kérdés objektív hangú tárgyalásánál tekintetbe vétessenek. Czambel helyesírási kézikönyvének tót nyelvéről azt jelentette ki, hogy nagy mértékben „*politicum hungaricum*” és hogy *Skultéty* Czambelnek ezen tendenciája nélkül ugyan, de ezen az úton még tovább ment, mint Czambel. — A cseh nyelvi befolyás kiküszöbölését értette *Chaloupecky*, aki „*Staré Slovensko*” c. munkájában (265-273. 1.) a X-XII. századra vonatkozólag állítja, hogy akkor tótok nem is léteztek, csupán csehek a Vág, Garam, Ipoly mentén a Dunáig és a keleten elterülő erdőségig. Szerinte csak a XIII. században, amikor a középszlovenszkói terület benépesítették, vegyültek össze a csehek a keletről jövő ruténekkal és lengyelekkel és így keletkeztek a tót dialektusok. *Chaloupecky* szerint tehát önálló tót etnikum nem létezett.

Locher i. m.-jában (45-48. 1.) összefoglalta a tót nép és a tót nyelv IX. századbeli helyzetére vonatkozó újabb cseh felfogásokat a következőkben:

„*Zubati* meint sogar, daß, wenn das Reich des *Svatopluk* nicht vernichtet worden wäre, ein tschechoslovakisches oder westslavisches Reich mit dem Schwerpunkt in der Slovakei hätte entstehen können, und daß die Tschechen dann heutzutage Slovakisch geschrieben und (als gebildete Sprache) gesprochen hätten. Auch *Skultéty* ist von der „*Slovacitát*” des Großmährischen Reiches überzeugt und beruft sich dabei auf die oben zitierte Aussprache von *Jagic*.

Dagegen wendet sich nun *Travnicek* mit der Behauptung, daß *Skultéty Jagic* falsch interpretiert, daß dieser nur sagen wollte, daß die Slovakei nicht slovenisch, sondern westslavisch war, und daß von einer „*Slovacitát*” in neunten Jahrhundert kaum die Rede sein kann, weil die wichtigsten slovakischen Abweichungen erst aus dem zwölften Jahrhundert stammen. Die tschechoslovakische Sprache war im neunten Jahrhundert ganz einheitlich, es waren in ihr keine Dialektunterschiede, wenigstens keine solchen, welche man heute unter dem Namen „*Slovacitát*” zusammenfassen könnte. Es wird wohl immer sehr schwer sein, etwas positives und einwandfreies über das tschecho-slovakische Sprachverhältnis des 9. Jahrhunderts zu behaupten. Denn Quellen, mit denen man sich dokumentieren könnte, gibt es nicht.” — Egy másik helyen, (206-08. 1.) befejező következtetése körött, in?..

„Das Slovakische und die slovakische Nationalidee sind mehr als hungaristische Gebilde: sie sind der Ausdruck einer durch die Geschichte und die politischen Umstände sanktionierten Sprach- und Stammeseigenart. Diese Eigenart war zwar nicht so groß, daß sie sich nicht unter anderen Umständen der tschechischen hätte anpassen können. Aber die Umstände waren eben nicht anders! Und dabei sind in dem Streit um die Selbsterhaltung die Slovakische Sprache und Nationalidee den Slovaken ein teures Pfand, ein köstliches Gut geworden. Sie lassen sich jetzt nicht auf einmal auswischen. Es hilft nichts, wenn man mit hundert guten Argumenten die Sprachverwandtschaft beweist, oder den tschechoslovakischen historisch-kulturellen Zusammenhang betont.” — „Denn die slovakische Eigenart ist nicht nur ihre Rückständigkeit, oder Hunganismus, sie hat gewiß auch ihre positiven Werte. Sprachlich, indem sie den slovakischen Dichtern und Schriftstellern Möglichkeiten bietet, die sie bei dem Tschechischen nicht haben würden.”

Mint látjuk, a *Czambel-elmélet* kérdése még eldöntetlen, akárhogyan írják és hirdetik a csehok, hogy fiaszóval végződött. Czambel kutatásainak főeredménye az volt, hogy a tót nyelv nem cseh és ennek korántsem dialektusa. Ha 1850-ben nem *Hattala* kompromisszumos csehesítő nyelvszabályui, hanem a tiszta tót népnyelv győzött volna, mely a középtót nyelvi irányelveket fogadta volna el, akkor a cseh nyelvészeti indokolásoknak sokkal nehezebb dolguk lett volna.

Czambel tót nemzeti meggyőződése és magyarofilsége.

³⁷ Ezt *Skultéty József dr.* is, aki Czambel nyelvutatói tevékenységét méltányolta, — állítja, így olvashatjuk *Or. Jan V. Ormis: „Rozhovory s Bat'kom Skultétym”* (Osvetová kniznica c, 4. Praha 1933.) című munkában: „Czambel Samu a filozófia doktora volt, szlavisztikát tanult Bécsben és Prágában. Zólyomi születésű, a volt lipcei községi bíró fia volt. Amikor szülei — módos gazdák — az ősi örökséget reáhagyták, volt miből megélnie és nem kellett volna miniszteri tisztviselőnek maradnia, ő azonban ez akart lenni. Mint miniszteri tisztviselőnek, szabad bajárata volt minden községbe, hiszen a hivatalok is kezére jártak. Egy közönséges utazó embert, aki a tót nyelv iránt érdeklődött volna, a szolgabíró vagy jegyző kitoloncoltatott volna a községből.” (59. l.)

„Kár, hogy Czambel Samu nem élt még néhány évet, hogy a tót dialektusok kutatásaiban tovább haladt volna, Szklerózisa volt, az alkoholtól tartózkodnia kellett volna, de ezt nem tudta. Amikor Skultéty halála után könyvtára miatt Budapestre érkezett, a fiatalabb Czambel megmutatta neki a vendéglőt, amelyben boldogult bátyja sörözni járt. Czambel egyszer rövid időre kiszállt Szentmártonban két vonat indulási ideje között. Felkereste Skultétyt és a főutca egyik vendéglőjébe mentek, közel a Tátrabankhoz, amely most a Jeszenszky-féle vendéglő. Elüldögéltek ott és ezen idő alatt úgy az egyik, mint a másik legalább öt pohár sört ivott meg. Magyar brosrájával Czambel bizalmat és terrénumot akart nyerni a magyaroknál. Politikából írta meg és adta ki ezt a brosrát. Már ebből olyan konklúziókat

kár lenne levonni, amelyek Czambel személyének hátrányára szolgálnak.” (97-98. 1.)

Fedor Houdek: „*Vznik hranic Stovenska*” (Bratislava, 1931.) című könyvében olvashatjuk a következőket: (*Medveczky Lajos dr.*: „*Czambel helyes megvilágításban.*” *Slovensky Dennik*, (829. dec. 8.). — *Medveczky* állítja, hogy Czambel személyes barátjának, *Ruziák János* ügyvédnek, bevallotta, hogy csehellenes álláspontja sem személyi, sem tudományos meggyőződését nem képezi, csupán taktikája, hogy megnyerje a magyar tudományos és hivatalos körök támogatását. — A magyarországi viszonyok között, amikor minden tót dologgal szemben ellenállás mutatkozott, ez lehet* séges. Hiszen a magyar hivatalos körök rosszakarattal figyelték *Asbóth dr.* egyetemi tanár tót filológiai tanulmányait is, aki pedig magyar volt!” (76. 1.)

Prazák A. t/r.-nak a „*Sbornik Filos. Fak. Univ. Kom.*” 1923-24. évi kötetében „*Jozef Skultéty*” című tanulmányában: „Hogy *Skultéty* Czambel a tót nyelv iránti érzéke miatt és az ő egyedülálló szorgalmas tevékenységéért ezekben a problémákban szerette és hogy ebből az okból a magyarokkal szembeni azon álcára nézve engedte magát meggyőzni, hogy ezen álarc alatt jobban tudja munkaprogramját megvalósítani, erről tanúskodik az ő reá vonatkozó egész nekrológja. (*Nár. Noviny, dec. 21. 1910.*): Könnyekkel szemeimben nézem Czambel nagy könyvét: „*A tót nyelv és a szláv nyelvek családjában való helyzete.*” Címlapján olvasható: első rész és tudom, hogy ilyen négy résznek kellene lenni. Ezeket már nem adja ki.”

Skultéty kijelenti, hogy Czambel-el egy közös ügy kötötte össze, mert Czambel a „*Tót helyesírás*”-t a mártoniakkal teljes egyetértésben írta meg, hogy annak kinyomatása előtt beküldte nekik az összes íveket és a közöttük való differencia csak Czambelnek a jugoszláv teóriája kifejtésével ütődött ki, „*A tótok és nyelvük*” című könyvénel, habár itt is inkább taktikai szempontok miatt cselekedett. Hogy a tót dialektusokban való kutatását lehetővé tegye, taktikai szempontokból tovább is ment, úgy, hogy a magyar államtól olyan támogatásra és olyan előnyökre tett szert, mint senki más. *Skultéty* ugyan tudatában volt ezen eljárás helytelenségének, mégis indirekté dicséri és egy szempontból teljesen Czambel érdemeihez számítja: «Az ő lelkesedése olyan határtalan volt, hogy elhatározta magában, hogy foltot vesz magára, csakhogy szolgálatot tehessen a tót nyelvnek. Egy cikksorozatot írt, melyben fejtegeti, hogy a magyarosítás érdeke követeli, hogy a kormány támogassa a tót irodalmi nyelvet; a cikkeket magyar lapokban nyomatta ki és pedig az ellenünk Mártonban kiadott lapokban. A „*Slovenské Pohl'ady*”-ban — ámbár ez nekünk nem volt nagyon kellemes és az ő kalkulációit elronthatta volna, én már akkor reámutattam a Czambellel való összeköttetésemre és elég érthetően kimutattam azt, hogy az állítólagos áruháza a tót nyelvvel szemben csak taktika. Azt azonban nem mondhattam, hogy ez majdnem „*Wallenrodizmus*”. Nekem kezdettől fogva úgy tetszett, hogy gondoljai között, amikor tevékenységének lehetőségeit kereste, született meg az ő hipotézise a tótok délszláv eredetéről. Az „*A tótok és nyelvek*” című könyvére vonatkozó és a *Národnie Noviny*”-ban megjelent referátumban mondtuk: „A szerző a saját útján megy, mi viszont a miénken.

Azonban a tót irodalmi nyelv védelme és kifejlesztése tekintetében közöttünk a különbség kicsiny. Az, amibe ő munkáját begöngyöltette, a mi protestációnk nélkül is szétfoszlik, a magja azonban hasznunkra megmarad.” Megelégedve taktikájának eredményeivel, Czabel mintha új erővel dolgozott volna. Négy évre évenként fél éves szabadságot kapott, amelyet a tót vidékeken való utazásra használt föl, 1906-ban jelent meg munkája: „*A tót nyelv és helye a szláv nyelvcsaládban.*” Ebből a könyvből meg lehet győződni arról is, hogy a tót nyelv a szerző részére többet jelentett, mint egy stúdium egyszerű tárgya.”

„A mostani nemzetiségi viszonyok a kelet-szlóvenszói területen és a kelet-szláv dialektus átütő ereje úgy, ahogyan meg vannak írva, csak tót írhatta meg, akinek az elért eredmények drágák. *Polivka* rendkívül dicsérte ezt a könyvet a „Listy Filológické”-ban... *Érezzük* a veszteséget teljes nagyságában, az ő kedves baráti személye nem fog bennünket megörvendtetni. Új munkája nem fog többé a mi tót nemzeti törekvéseinkben bennünket támogatni.”

Ez a nekrológ leleplezi a gyanított titkot: a Mártoniak Czabel mögött álltak, mert azt hitték, hogy a magyaron vagy magyarofil álarc alatt igaz tót szív dobog. Szerintük Czabel csehofobizmusa és az ő magyarofil-sága a magyarok megtévesztésére szolgált, hogy munkáiban a tót nyelvért dolgozhasson. Ezt a kérdést azonban még nagyon kritikailag és rendkívül óvatosan, gondosan kell, a további szükséges források egybeazonosítása után kivizsgálni, mert csak úgy lehet véglegesen dönteni. Érdekes, hogy *Vajansky Skultétyval* egyetértőleg gondolkozott és a Czabelről szóló nekrológban e nagy szavakat írta: „Czabel életének nyomai nem fognak elveszni, amíg a Tátrában és a Tatra alatt tót nyelv és ameddig a tót tudomány élni fog.” („*Nár. Noviny*” 1909. dec. 21.)” (81—82. l.)

Skultétynak egy másik életrajzában, *Prof. N. Steller: Bafko Skultéty, vivót a dielo*” — Kosice, 1925.) olvassuk *Skultétynak* hasonló másik nyilatkozatát Czabelről: „Mi nem látjuk semmilyen okát annak, hogy miért írjunk e magyar röpirat ellen. Írnunk kellett-e volna szerzője ellen, azért, mert tiszta és hamisítatlan tót nyelvet akar, vagy pedig hogy támogatást kellett volna kieszközölni ott, ahol ilyenben nem részesült? — Hogy a „politikában” túlmessze megy, ez az ő dolga; Czabel dr. mindig annyira egyedül állt, hogy minekünk nincsen jogunk dolgaiba avatkozni.”

„Sem magyar hivatala, nem kevésbé nyelvi elmélete (vagy pedig még kevésbé az ő tót hazafias versei) nem szolgálták a magyarizmust és a magyaronságot. Czabel Samu mint bécsi és prágai diák tót érzésű volt. Azonban Magyarországon a tanult tótnak nehéz az életben érvényesülni.”

„Czabel atyja, aki tótlipcei bíró volt, Grünwald Bélával lévén, ismeretségben, aki előbb zólyomi alispán, majd országgyűlési képviselő volt és így Czabelnek Grünwald, a miniszterelnökség budai sajtóosztályában állást szerzett. Kb. 25 év előtt Magyarországon Grünwald volt a tótok elleni legnagyobb izgató, el tudhatjuk tehát képzelni, hogy mit jelentett a fiatal, nemzethű tót részére protekciója. Czabel azonban semmiképpen sem lett magyaron és a tót nyelv tanulmányozásának szentelte magát. 1890-ben a „*Slov. Pohl'ady*”-hoz csatlakozott; igaz ugyan, hogy nem írt bennük saját

neve alatt, 1903-ban „*A tótok és nyelvük*” című könyvében azt az elméletet képviselte, hogy a tótok jugoszláv eredetűek, A „*Národnie Noviny*” és a „*Slov. Pohl'ady*” az elsők voltak, amelyek ezt kritizálták, cáfolták és elítélték. Én azonban Czambelről már gyanítottam, hogy ez a „délslávság” csak taktika, mert akkor már hosszabb idő óta csak taktikázással tartotta magát az állami szolgálatban, Tudni kell azt is, hogy ez a szolgálat személyileg őt nem érdekelte; azért ragaszkodott hozzá, hogy mint állami hivatalnok, szabadon mozoghasson a tót nyelvre vonatkozó kutatási munkájában, jegyzők, és csendőrök által nem zavarva,” „És minek kellene ma szemrehányásokat tenni? A magánélet. — A Czambelé tanúságot tehet arról, hogy milyen helyzetben voltunk akkor és munkájának eredményei tulajdonunkat képezik. — Mit kell itt rendezni, „hogy a mai filológiának Czambelhez és munkájának eredményeihez való viszonya világos és közvetlen legyen.” Weingart tanár mondja, hogy a mostani filológiának a tót nyelvnek további tanulmányozásához való viszonya ettől a rendezéstől függ. Ebben kirívóan mutatkozik az ő tendenciája. *Weingarfnak* azért van szüksége erre a rendezésre, hogy megcsinálhassa a konklúziót: Czambel tevékenységével a magyarizmust szolgálta. („*Slov. Pohl'ady*” 1923, 59. 1.)” (99-101. 1.)

Van olyan cseh felfogás, mely szerint Czambel csehellenes nyelvészeti álláspontját megbánta volna, *Frant: Kulhánek: „Ludové dejiny ceskoslovenské.”* (Banská Bystrica 1922.) c, tankönyvben találjuk a következőket: „A tót nyelvészeti tudományban kiténtek *Hattala Márton* (1821—1903), mint *Ľelakovsky* utódja a prágai egyetem és *Pastrnek Ferenc*, azonkívül különösen *Czambel Samu dr.* (1856-1910), aki megírta a tót irodalmi nyelv kézikönyvét. Csakhogy Czambel a magyar kormány szolgálatában állván, éppen úgy tévedésbe esett, mint *Bernolák*, amikor a csehtót egység ellensége volt és elutasítván ezt a tudományos és történelmi igazságot, kezdetől fogva azon erőlködött, hogy a tótok állítólag a jugoszláv törzshöz tartoznak, amit végül megbánt.” (811. 1.)

Czambel tót nemzeti érzésére vonatkozik *dr. Jan A. Wagner: Rozpomienky na Pesti*” című adaléka „*Milán Hodxa*, publicista, poliíuk, vedecky pracovník. Spomienky, úvahy, studie.” (Praha 1930) c. kötetben, melyet *Stefanek A. dr., Votruba F.* és *Seda F.* szerkesztettek: „Az Andrássy-úton egy másik tót társaság szokott összejönni egy szép vendéglőben, ezek voltak az úgynevezett: „tótok”, volt állami tisztviselők. Mindenekelőtt *Czambel Samu dr.*, miniszteri titkár, *Stiastny* pénzügyi tanácsos, *Lichárd M.*, a kassa-oderbergi vasút titkára, később a „*Slov. Tyzdennik*” szerkesztője, *Janovec*, a volt znióváralji tót gimnázium növendéke és még mások. Valamennyien agglegények, de jólelkűek. Közéjük járt még *Kuzmány Károly*, a „*Helios*” igazgatója és nem láttam okát annak, hogy miért ne járjak én is közéjük, akik a legnagyobb mértékben érdeklődtek nemzeti ügyünk iránt, minden hátsó ajtó nélkül. Ugyanolyan emberek voltak, mint a sok cseh állami hivatalnok Bécsben, akiket a legjobb nemzeti szellemű embereknek megismertem az ottani hazafiak meghatározása alapján, Janovec később, mint magas állami hivatalnok, megnősült és elidegenedett. Lichárd zeneszerzőnket ismerjük. Elég keserves órákat élt át, azonban mint a dicsó

Lichárd Dániel fia, nem hagyta el sohasem fajtáját, még akkor sem, amikor a „Slov. Noviny”-t kellett szerkesztenie. Mihelyt tehetette, megszabadult tőle és elment Túrócszentmártonba a könyvnyomda részvénytársaság igazgatójaként és nemsokára ismét Pestre jött, ahol jó szolgáltatásokat teljesített a budapesti kiadói társaságnak és a mi lapunknak.”

„És a két első? Czambel dr. és Stiašny? Ezekkel bensőbbben megbarátkoztam, mind a kettő meghalt, én csak azt mondom; hogy „de mortuis nil nisi bene.” Ám az igazság kedvéért köteles vagyok kijelenteni, hogy ezek aranyos emberek voltak, mint emberek és mint nemzethű tótok. Különösen Czambel Samu, akit több ízben megtámadtak. Eléggé intim viszonyban álltam hozzá, közöttünk nem volt soha viszály, ami természetemnél fogva lehetséges lett volna, mihelyt észreveszem, hogy valaki másképpen gondolkodik nemzeti szempontból, mint én. Szemére hányták a csehtót egységre vonatkozó nézeteit. Nem szabad elfelejteni, hogy akkor az egész nemzet orosz orientációjú volt, hogy Czambel volt az, aki első írásaiban a csehizmusnak jogosultságát védelmezte a tót irodalmi nyelvnek Pauliny-Tóth és Vajansky részéről történő eloroszosításával szemben. Hogy a tótok délszláv eredetét hangoztatta, ez az ő részére tudományos probléma volt. De erről nem akarok írni. Én „gruntig” ismertem meg, ahogyan a tót mondja, azonban soha nem találtam benne olyasmit, ami mint embert diszkreditálta volna, aki a tót nemzetnek nem kívánta volna a legjobbat. Ha az államördulat idején még élt volna, meg vagyok győződve, hogy ő lett volna az első, aki a felszabadított nemzeti egyéniség megsegítésére sietett volna. A felsőmagyarországi uszítókkal sok veszekedése volt, különösen a „Slov. Noviny” miatt, amelyet bizonyos ideig szintén szerkesztenie kellett, azután a szerkesztést elvették tőle, mert állítólag nem volt eléggé megbízható”.

³⁸ Lásd: „Czambel minisztériumi állása” című és e kötetben lévő tanulmányomat. Czambel egyébként terjedelmes publicisztikai munkásságot fejtett ki. Tizenegy évig szerkesztette a magyarofil „Slovenské Noviny” c. politikai lapot, melynek politikai cikkeit rendszerint ő írta.

„A tót nyelv és helye a szláv nyelvcsaládban” című munkáról,

³⁹ Czambel ezen munkájának címe: *Slovenská rec a jej miesio v rodine slovanskijch jazykov. I., oddelenie: Osnovy a iny material recovú* — i. ciastka: *Vychodoslovenské nárecie*. — (Nákladom vlastnym. — V Turcianskom Sv, Martine 1906. 8°, 624 p. Cena 6 Kor.)

Asbóth Oszkár dr. szerkesztésében megjelent „Nyelvtudomány” c. tud. akadémiái folyóiratban (1907, 4. f. — 287—293. 1.) *Skultéty József dr.* ismertetette elismeréssel Czambel munkáját. A „Slovenské Pohl'ady”-ban (1906. 9. f. 565, 1.) *Skultéty* következőket írja Czambel kötetéről:

„Ez az első kötet nemcsak a tót nyelvre nézve értékes. A szlavisztika kezdeteinél már érdeklődés mutatkozott azon területek iránt, melyekben a tót nyelvnek keleti határa fekszik. Már Dobrovsky (1814) beszélt a nehéz-

ségről, mely az északkeleti Magyarország tót és orosz dialektusainak megkülönböztetése terén található. Amikor *Safarik-, Hanka- és Őelakovskynak* a pétervári Orosz Akadémiához kellett utazniok, az egyiknek meghagyatott, hogy útközben álljon meg és nézzen körül ezeken a területeken, A lengyel *Kucharsky* 1828-ban itt tartózkodott. A szláv tanszékeknek az orosz egyetemeken való szervezése óta az orosz tanárok figyelme állandóan erre terelődött. Itt jártak *Sreznievskij, Kocubinskij, Budilovic, Filevic, A. Petrov, Francev*. A csehek közül a kérdés iránt érdeklődött *A. V. Sembera*. Az eredmények természetesen nem voltak nagyok, még mindig keveset tudunk a tót-orosz nyelvi viszonylatról. Az 1899-iki kievi archeológiai kongresszuson *Filevic* indítványozta, hogy a magyarországi kárpátaljai területre küldessék ki egy tudományos orosz expedíció. Valamivel korábban, 1895-ben a fiatal norvég szlavista *Broch Olaf* tartózkodott itt és az ő publikációja a szlavistáknál általánosan figyelmet keltett. Két tanulmányát, amelyek eredetileg *Jagic* tanár orgánumban („*Archiv für slav. Philologie*”) jelentek meg, a pétervári tudományos akadémia oroszul is kiadta. Nálunk tótoknál a kérdés megvilágításához hozzájárult *Misik István*. Lembergől a Kárpátok ezen oldalára járt etnológiai és nyelvi viszonyokat tanulmányozni *Gnat'uk Vladimir*. *Broch* és *Gnat'uk* munkái révén értékes anyaggal és érdemes megvilágítással gyarapodott a kérdés, azonban ebben a problémában az új fázist mégis azt hiszem, *Czambel dr.* könyvétől lehet számitani, *Broch Olaf* tanár a *Jagic*-féle Archivban ismertette és részletezte az orosz határdialektust (a tót-orosz nyelvhatárról) csakis a zempléni *Ubul* községből, másik két munkájában a zempléni *Dubrava* és *Folkusoviec* dialektusokat és az ungmegyei *Korumel* községből a szoták dialektust. *Czambel* a nyelvi példákat könyvének 267 oldalán mutatja be és pedig 74 keletiszlovenszkói községből és a velük összefüggő orosz és lengyel területről. Az egész anyagot nagy fáradsággal a helyszínen gyűjtötte össze.”

Polivka J. dr. prágai egyetemi tanár a „*Listy Filologické*”-ban (1907. 1. f, 22-42. l.) ismertette *Czambel* könyvét és elismeri nagy értékét, mert *Czambel* nagy gondnal kutatta ki ezen a területen a dialektusi sajátosságokat és ezzel majdnem mindegyik községben a nemzetiségi elnevezést. *Polivka* szerint *Czambel* igen gondosan állapította meg minden egyes községnek a nyelvét és ezzel a *Niederle-féle* etnográfiai térképet, amely a magyarországi tótságra vonatkozik, jelentősen kiigazította. Szerinte *Czambel* igen mély megfigyelője a tényleges élő nyelvnek és jól tudja megkülönböztetni és értékelni a különféle befolyásokat, amelyek alatt „az élő nyelv fejlődik, kibontakozik, változik és sorvad.” *Czambel* nagy könyvének részletes ismertetése után *Polivka* a következőket mondja: „még távolról sem merítettük ki azt a nagy, új nyelvészeti anyagot, amellyel *Czambel Samu dr.* ebben a könyvében a szláv nyelvtudományt gazdagította. A könyvnek nagy értéke természetesen nemcsak a nyelvtudománynak ebben a gazdagításában rejlik, mert majdnem ugyanolyan mértékben gazdagítja a szláv etnográfiát is. További megjegyzései, különösen pedig „*A keleti tót dialektus átütő ereje*” c. fejezete felette érdekes a nyelvi élet mélyebb megismerése, fejlődése és az etnikai teljesség szempontjából; a könyv legnagyobb

értéke a dialektológiai anyagban fekszik, amelyet Czambel dr. bemutat. Végül egy részletes dialektológiai szótárt is mellékel.”

„Részletesebben beszéltünk erről a könyvről, — amint ez szokásost teljesen elismertük jelentőségét és érdemes tudományos értékét. Nincsen más melegebb kívánságunk, minthogy áldozatkész írója és saját tudományos könyveinek kiadója, munkájában fáradhatatlanul tovább dolgozzék és elérhető időben a szlavisztikai tudományt ismét a tót, eddig tudományosan igen kevésbé átkutatott területre vonatkozó gazdag adalékokkal megajándékozza”.

Czambel irodalmi hagyatéka.

⁴⁰ Czambel *irodalmi hagyatékát és könyvtárát* a túrócszentmártoni tót nemzeti múzeumnak hagyományozta. Erről *Skultéy József*hez intézett néhány levelében nyilatkozott. Czambel váratlan halála után Skultéy Czambel örökösivel tudatta az elhunyt akarátát, aminek következtében a hagyatéknak ez a része a túrócszentmártoni tót múzeumba szállítattott, — *Dr. Ján. V. Ormis: „Rozhovory s Bat'kom Skultéym”* — Praha 1923 — 96. l. — Itt megemlíti Ormis, hogy a hagyatékot a Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtárának igazgatója, *Melich János* dr. egyet, tanár, e magyar közgyűtemény részére húszezer koronáért meg akarta szerezni. Minthogy a hagyaték a túrócszentmártoni múzeumban van elhelyezve és áttanulmányozása akadályokba ütközött, e jegyzetünkben *Weingart Milos* dr.; „*Czambelova literárni pozustalost*” („*Prispevky k studiu slovenstiny* — Bratislava 1923) c. tanulmányának *informatív* anyagára támaszkodunk.

A hagyatékot nyelvészeti tanulmányaik részére többen felhasználták és tanulmányozták. így például *Gregor A. dr., Vázny V. dr.* és *Hüsek J. dr. Weingart dr.*, egyetemi tanár, 1921 és 1922-ben azzal a céllal kutatta át és rendezte a hagyatékot, hogy benne adatokat találjon Czambel személyi karakterének némely meg nem világított vonásaira nézve. Tehát ő Czambel magánéletének részleteire volt kíváncsi és azt akarta megállapítani, vajjon milyen okokból jutott Czambel a jugoszláv elmélethez. Weingart megállapítja, hogy ezen kíváncsiságát a hagyaték adatai nem elégítették ki, mert a hagyatékban semmiféle levelezési anyag nem foglaltatik és így Czambel magánéletének részletei a hagyatékból legkevésbé sem világíthatók meg. Weingart a hagyaték alapján több tanulmányt írt és pedig a „*Slov. Pohl'ady*” 1922. II. füzetében ismertette Czambelnek a hagyatékban lévő, eddig ki nem adott verseit. Czambel egyik kéziratát, mely a tót evangélikus egyház nyelvére vonatkozik és „*A tót evangélikusok nem becsülik saját magukat*” címet viseli, szintén ismertette, („*Casopis pro moderni filologii* IX. évf. 1922), ezenkívül a Czambel hagyatékáról szóló beszámoló cikke, melyre itt hivatkozunk,

A hagyaték rendkívül terjedelmes, mert 20 nagy dobozt tölt meg. Az anyag legnagyobb részét Czambel sajátkezűleg írta össze és mint Weingart mondja, tiszteletreméltó szorgalomra és kitartásra vall Czambelnek szakmunkássága, Az anyag nagyrészt kivonat folyóiratokból és szakkönyvekből. A Czambel által gyűjtött anyag egy polyhistor kezétől ered, mert a tót nyelvet minden vonatkozásban, minden oldalról akarta átkutatni és mint

Weingart mondja cum grano salis, a tót filológiát teljes egészében kiépíteni. A hagyaték ezen anyagnak következő felosztását mutatja: 1. Az író megjegyzései. 2. A tótok eredetéről és introdukció. 3. Topographia historica. De origine Slovacorum. 4. História linguae Slovenicae. 5. Dialectologia. 6. A nyugati tót nyelv. 7. Lengyel-tót dialektus. 8. A keleti tót nyelv. 9. Morva-tót dialektus. 10. Vocabularium slovenicum, 11. Magyar-tót frazeológia. 12. Tót-magyar frazeológia. 13. Tót frazeológia. 14. Magyar-tót tolmács. 15. Etymologia slovenica. 16. Etymologia hungarica, 17. Vocabularium barbarum, 18. Nemzetiségi törekvések, 19. Cseh és német befolyás. 20. Magyar befolyás. A dobozokban rekeszek voltak, és pedig a doboz egyik felében két rekesz 16° és egy rekesz 32° alakú jegyzetpapír részére, a második felében 30 rekesz 32° cédulák részére, amelyek abc rendben voltak elhelyezve.

1. *Az író megjegyzései:* Ebben a dobozban foglalt anyagból kiderül, hogy Czambel a tót nyelv történetére vonatkozó adalékait, a „Prispevky slb. kötetét egy másik kiadvánnyal ki akarta egészíteni, amelynek fejezetei lettek volna: 1. A nemzeti nyelv forrásai, 2. Magyar elemek a tót nyelvben. 3. A tót írásnyelv legrégebb emlékei, 4. Cseh befolyás a tót irodalmi nyelvre. 5. Szótárkészítésünk múltjából,

2. *A tótok eredetéről és introdukció.* Az itt talált anyag szerint Czambel a tót őskort és különösen a tótoknak a mostani hazájukba való vándorlási kérdését a nyelvtudomány segítségével akarta megvilágítani és pedig a tót helyrajzi nevek segítségével, valamint egyes általános szavak tanulmányozásával.

Czambel egy tanulmánytervezete, amely 1904 jan. 8-án készült, a következő vázlatos tartalomjegyzéket foglalta magában: „A tótok és nyelvük eredetéről” 1. A tót népnyelv viszonya az irodalmi nyelvhez. (Tóttalanítás). 2. Mit tudunk a tótok eredetéről és nyelvükről, (Nyugatról, északról, délről vagy keletről jöttek-e?) 3. Az összes hipotézis délszláv volt. (Az őskori tótság. *Florinskij, Safarik, Miklosich.*) 4. Az összes tudósok és írók, akik a kérdéssel foglalkoztak a tót nyelvben délszláv nyomokat találtak. (*Jagic, Vondrak, Pastrnek, Skultéty.*) 5. Mi igazolja a délszláv hipotézist?

a) A tót nyelvnek összekötő elemei a szlovén, horvát és szerb nyelvvel.

b) A mostani délszlávok és tótok között még más szlávok is léteztek, c) Délszláv hipotézis.

6. A magyarországi dunamelléki szlávok „ótót” nyelvének karaktere.

A hagyatékban ezen részében található Czambelnek jegyzete a tót dialektusok felosztására nézve, Ez a jegyzet 1897. ápril. 26-án készült és a következőket tartalmazza: 1. a nyugati, vagy hosszabbító dialektus, 2, a keleti, vagy nem hosszabbító dialektus.

I. A nyugati dialektus magában foglalja a következő aldialektusokat:

A) az „ó” alaphanggal: stól, móz.

B) az „uo” alaphanggal stuol, muoz.

C) az „ua” alaphanggal stual, muaz.

A B) alatti „uo” hangzóval bíró aldialektus a következő helyi beszéd-módokat ismeri: 1, a lipítóit, vagy szentmíklósit, 2. az árváit 3. a turócziit

vagy mártonít, 4. a zólyom-korponait vagy breznóit, 5. a honti-teszerít 6. az alsótrencsénit vagy bánit.

3. *Topographia historica. De origine slovacorum.* Ennek az anyagnak nagyobb része az 1891—1903. évekből ered, amikor Czambel „*Tótok és nyelveik*” című könyvét készítette elő. Az anyag második része nagyjából helynevekre vonatkozik.

4. *História linguae slovenicae.* Az anyag ezen része a tót nyelv eredetével foglalkozik és a tót nyelv önállóságát és a délszláv nyelvhez való közelségét alátámasztja. Két hosszabb jegyzet említendő, melyek a következő témával foglalkoznak: 1. „*A nyelv gazdagságáról.*” (1899, május 13.) 2. *A nyelv kutatás feladatairól.*”

5. *Dialectológia.* Az ezen osztályban levő jegyzetek között figyelmet érdemel a tót dialektus felosztásának vázlata: A) A középtót dialektus: a tiszta, B) a középtót dialektus: a kevert.

A) A középtót tiszta dialektus: a) a lipitói, árvái alldialektus, b) a zólyom-barsi alldialektus, c) a honti alldialektus, d) a turóci, e) a keletnyitrai, f) az északi trencsényi.

B) A középtót kevert dialektus: a) az orosz-tót keverék, b) a lengyel-tót keverék: 1. a lipitó-árvái alldialektus behatása, 2, a zólyomi honti alldialektus behatása, stb.

Ebben a dobozban több mint ezer cédula van elhelyezve, középtót szavakra vonatkozó jegyzetekkel.

6. A nyugati tót nyelv. Két iratköteg e felírással: „*Tót szótár*” és „*Nyugati tót nyelvi példák.*” A sok kicédulázott anyagon kívül két füzet, mely „*Holly János nyelvére vonatkozó megjegyzések*” címét viseli és egy „*Bernolák és a nagyszombati tót nyelv (trnavstina)*” című tanulmány vázlata.

7. „*Lengyel-tót dialektus.* — Ez nagyrészt cédulázott anyagot tartalmaz.

8. *A keleti tót nyelv. A Slovenská rec*” stb című munkában feldolgozott anyag legnagyobb részét Czambel megsemmisítette. Ebben a dobozban található Czambel oroszországi útjának naplója, 1884 június végétől szeptember elejéig, (Lemberg—Kiev—Odessa—Krim—Charkov—Kursk—Moszkva Pétervár—Vilna—Varsó). Ezenkívül *dialektológiai tanulmányútjainak napló-szerű feljegyzései is.*

A morva-tót dialektus. Az itt levő gazdag anyag arra enged következtetni, hogy Czambel szándéka egy összehasonlító tanulmány lehetett.

10. *Vocabularium slovenicum,* — „Keresztnevek” címmel egy tanulmány, amelynek kiegészítése egy befejezetlen cikk „*Tót magyar keresztnevek*”-ről. Ezenkívül „*Azon szavak gyűjteménye, melyek Loos szótárában nem találhatóak.*” (1888. febr. 11.) E szójegyzék 800 szónál többet tartalmaz.

11. *Magyar-tót frazeológia.* Egy teljesen kész és 40 oldalra terjedő és két oldalnyi előszóval bíró tanulmány: „*Adalék a magyar-tót frazeológiához.*”

12. *Tót-magyar frazeológia.* — Ez az anyag sokkal gazdagabb, mint a megelőző. Néhány ezerre menő kicédulázott anyag.

13. *Tót frazeológia.* — Az anyag kisebb méretű. „*Tanulmány a tót frazeológiáról*” feliratú borítékban különféle e tárgyra vonatkozó jegyzetekkel.

14. *Magyar-tót tolmács.* E dobozban vannak elhelyezve egy magyar-tót szótárra vonatkozó előkészítő munkái, melyek arra mutatnak, hogy Czambel a praktikus szükségletnek megfelelő és nem tudományos szótárt akart készíteni, Jegyzetei szerint Czambel maga a következő terminológiát akarta feldolgozni: 1. jogi és állampolitikai, 2. vasúti, 3. katonai 4. földrajzi, 5. filozófiai, 6. egyházszerkezeti, 7. postai. A terminológia külső munkatársai elkészítették volna a fizikai, kémiai, geometriai, állattani, növény-tani, művészeti és kereskedelmi részt. Ezenkívül az ipari, gyári, (gépi) és bányászati kifejezésekre is tekintettel akart lenni.

15. *Etymologia slovenica.* Rendkívül gazdag anyagot tartalmaz. Czambel valószínűleg egy tót etymológiai szótár elkészítésére gondolt.

16. *Etymologia Hungarica.* A hagyatékban ez a része is nagyon gazdag, mert több ezer cédulát és jegyzetet tartalmaz. Úgy látszik, hogy Czambel a magyar nyelv etymológiai analízisét tervezte és különösen azon szavak iránt érdeklődött, melyek a szláv, latin, német és román nyelvekből kerültek a magyar nyelvbe.

17. *Vocabularium barbarum.* — Czambel összegyűjtötte a tót nyelvben előforduló idegen szavakat. Négy füzetben írta össze erre vonatkozó jegyzeteit. Az első füzet címe: „*A tót nyelvben lévő idegen szavak, (eredetük.)* — *Összeállítja Czambel első éves jogász Tótlipce 1876. VI. 19.*” Aj legvastagabb füzet 2500 szót tartalmaz. Ezenkívül számos és betűrendben tartott cédulás anyag.

18. *Nemzetiségi törekvések.* Számos lapkivágás, cikk, magyar, tót és cseh lapokból a tót nemzetiségi kérdésre vonatkozólag, 29 darab Czambel által készített cseh-tót lapszemle az 1903-4, évekből. Ezenkívül jelentékeny cédulázott anyag a tót nyelv politikai történetére vonatkozólag az 1851 -ik évtől kezdve,

19. *Cseh és német befolyás.* Az e megjelölés alatti anyag kevert. Nagyon értékes a szepesi, sárosi, zempléni, ungi és abauj-tornai összes községeknek statisztikai összeírása 16° nyomtatványokon, melyek a község tót és magyar elnevezését, lélekszámát és nemzetiségi, felekezeti megoszlását tüntetik fel. A cédulák feltüntetik még a község népies elnevezésének különféle formáit. Ezenkívül egy boríték a felirással: *Német telepedés.* Egy másik „*Németek Gömörben*” címmel van ellátva. Megemlítendő, hogy a „*Vocabularium slovenicum*” doboza tartalmazza többek között a „*Cseh befolyás*” anyagát, mely 32° alakú cédulázott jegyzeteből áll.

20. *Magyar befolyás.* Ebben kevés a kicédulázott szó és kifejezés. A dobozban találtatott két kézírata. Az egyiknek címe, „*Adalékok a tót irodalmi nyelv csiszolásához.*” Ez a befejezetlen tanulmány Czambel ifjúkori munkája és Hattalát nagyra értékeli, ami Czambel későbbi felfogásával diametris ellentétben áll. A másik kézirat címe: „*A tót evangélikusok nem becsülik magukat.*” Ezenkívül itt van Czambel szépirodalmi hagyatéka is. Hat meg

nem jelent költeményének kézírata és öt lengyelből fordított vers. Az eredeti költemények közös címe: „*Útinaplómból*” 1. Homonnán 1898. jul. 14, 2. Nagymihályon 1898 június 20, 3. Pozsonytól Ungvárig, 4. Ungváron, 1898. július 24, 5. Az én sorsom. — Nagymihályon 1898 július 21., 6. Idegenben. Stanislavov 1898. aug. 20.

Található még itt egy jegyzék: „*Nyomtatásban megjelent munkáim jegyzéke*”, mely 1887-ig megjelent munkáit felsorolja. Ezenkívül egy tót antológia kézírata nyomdakészen előkészítve ezzel a címmel: „*Hazaszeretet a tót irodalomban*”. Az antológia számos tót költeményt és dalt tartalmaz, Irodalomtörténeti értékkel bírnak *Sladkovic (Braxatoris) András*, kiváló tót költőnek levelei, melyeket Zathurecky Sámuelhez és Olgához intézett. E levelek száma 24. Ebben a „Braxatoris” névvel jelölt borítékban van még két levél Sladkovic Antóniától ugyancsak Zathureckyhez és a Goethe-féle „Erlkönig”-nek Sladkovicától eredő tót fordítása a költő kézírásában.

CZAMBEL SAMU Dr. MINISZTERIUMI ÁLLÁSA.

— Cseh és tót részről gyakran hangoztatják, hogy Czambel a magyar állami tisztviselői pályát csakis abból a célból választotta, hogy nyelvészeti kutatásait és tudományos tevékenységét eredményesebben folytathassa és hogy szívében mindig nemzethû tót maradt, aki elítélte az akkori magyar politikai módszereket és nemzetiségi politikát. Ez azonban nem jelentheti azt, mintha Czambel azonosította volna magát a magyarellenes tót politikának irányával és mintha nemzethû tót meggyőződését szívében elzárta és eltitkolta volna, vagy abszolúte passzíve viselkedett volna. Különösen tót részről benne csakis a nyelvtudóst látják és nem akarják felismerni benne azt a fontos politikai személyiséget, aki különösen az 1890—1909 időszakban, mint a magyar kormányoknak szakértője a tót kérdésben, befolyást gyakorolt a kormánypolitikára. Czambel korántsem volt csak egy passzív viselkedésű tudós nyelvkutató, Ő a hungarista tót nemzeti felfogást vallotta magáénak és ennek érdekében dolgozott politikai értelemben is. Nem egyedül nyelvészeti kutatásait igyekezett megvalósítani, hanem hungarizmusát is, melyet éppen nyelvészeti kutatásainak eredményeivel támasztott alá. Az 1890-1909 időszak tót kérdésének magyar részről való intézésébe Czambel Samu dr. nemcsak hogy befolyt, hanem bizonyos mértékben irányt is szabott ennek és a hiba csakis abban nyilvánult, hogy Czambel elgondolásai, tervei nem bontakozhattak ki teljes nagyságukban tisztviselői állásának korlátoltsága miatt, — Hungarizmusát nem tudta egész valójában érvényre juttatni, mert két nemzeti radikalizmus ellen foglalt tulajdonképen állást, — a magyar és tót ellen, E kettőnek Magyarországot mentő szintézisét az egyesítő hungarizmusban látta. Mélyen átérezte a Magyarországot fenyegető veszedelmek lehetőségeit és ha lelki berendezése

nem a tudós kutató jellegét viselte volna, hanem ha módja és alkalma lett volna a tudós és publicista íróasztala mellől népet mozgató eseményekbe belenyúlni, vagy ilyen eseményeket produkálni, a tót kérdés más irányt vett volna. A közte és az élet között elterülő izoláló réteg felfogta és tompította hangját, apasztotta a magyar és tót nemzetekhez intézendő mondani-valóit, gyengítette éles és mély szellemének szárnycsapásait és nagy intellektusának mély vizei, ezek a kristálytisza források szétáradtak, apró kis erekben szikkadtak szét belső használatra szánt jelentésekben, szóbeli és írott szakvéleményekben. Azok, akik Czambelt ebben a pozícióban hagyták, — mulasztást követtek el, melynek azonban nem voltak tudatában, Hiányzott az eseményeknek és ügyeknek bizonyos távlatból való megfigyelése és értékelése.

Czambel Samu 1879 októberében, tehát huszonhárom éves korában a m. kir. miniszterelnökség fordító osztályába lépett mint „cseh-tót lapszemlész” havi 30 frt. fizetéssel. Grünwald Béla ajánlására kapta ezt az állást, Grünwaldnak, aki a tót kérdéssel behatóan foglalkozott, feltűnt tehetséges fiatal tót zólyomi földije, aki valószínűleg a Kubányi Károly által szerkesztett és Besztercebányán megjelent „Svornost” című tót lapnak is munkatársa, melynek alapítója és támogatója Grünwald Béla volt. Czambel akkor már egyre-másra közölte tót belletrisztikai munkáit.¹ A fordító osztályban a külföldi lapok kivonatait is készítették és ezért ez a sajtóosztályhoz tartozott, melynek élén akkor Bérezik Árpád dr., az ismertnevű író állt. Czambel

¹ Dobre, ze sa aspon tak skoncilo (*Národní Noviny* 1877, 133—4 sz.), — Paní Sternovej stozlatové saty (u. o. 1879. 47. sz.) — Pohni Jozko, uz som si zapálil. (u. o. 1879. 54. sz.) — Pre jeden piroh, u. o. 1879. 56. sz.) — Co zabudlo dat' nebe básne. (Öernoknaznik V, évf, 7, sz.) Ezen belletrisztikus munkáin kívül már akkor következő szakdolgozatai és egyéb cikkei jelentek meg: Hlavnomestská slovincina. („*Národní Noviny*” 1877» 124—5 sz.) Kirilak v Tereziove. (u. o. 1877. 133. sz.) — Tót hangtan. (Egyetemes Philologiai Közlöny 1880. II. f. 145—64 1. és III, f, 219—45 1, és különnyomatban a Franklin Társulatnál 46. 1.) Mozgalom a tót irodalom terén. (Pesti Hírlap 1880. 120. sz.) — A csehek és tótok irodalmi egységéről, — (Ellenőr 1880. 361. és 363. sz.) — Ze Slovenska. (Moravská Orlice 1880. 131. sz.) Jak prilnou Slováci k cestine (u. o, 1880. sz.) stb. — *J. Ludovit V. Rizner: Bibliográfia Písomnictva Slovenského.* I, 267—8. 1. és *Dr. Milos Weingart: Prispevky k studiu slovenstiny* — Czambelova literární pozustalost. — 22—3. 1.

itt nemcsak a tót és a cseh lapok politikai cikkeit kivonatolta, hanem a lapszemlékben ismertette a lengyel, szerb és orosz politikai sajtót is. Egy évi működése után ideiglenes minőségű állásának rendszeresítését kérte és Tisza Kálmán miniszterelnökhöz a következő kérést intézte:

„Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Minthogy korosodásom azon helyzetbe hozott, hogy a szüleim által való támogatásra többé nem számíthatok s minthogy a fővárosban az élet igen drága, vagyok bátor a Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr színe elé azon alázatos kérelemmel járulni, hogy méltóztatnék nekem, aki a kebelbéli fordító osztályban már tizenegy hónap óta mint cseh-tót lapszemlész vagyok alkalmazva, a fizetésemet a legkegyelmesebben oly arányban felemeltetni, hogy belőle magamat a fővárosban idegen segély nélkül fenntarthatnám.

Azon édes reményben, hogy Nagyméltóságod mélyen alázatos kérelmemet a legkegyelmesebben meghallgatja, maradok Nagyméltóságodnak legalázatosabb szolgája

Budapest, 1880. november 26,

Czambel Samu s. k.”

A kérést Czambel főnöke december 11-ikén kelt referátumában őszintén pártolta, kiemelvén azt, hogy Czambel díjazása az osztályban a legkisebb, munkamennyiség tekintetében azonban „többi társainál nincsen kevésbé megterhelve”. Tisza Kálmán december 24-én aláírta az aktát, mely szerint Czambel a miniszterelnökséghez a fordító osztálynál rendszeresített havidíjas fordítói állomásra 60 frt. havi fizetéssel kineveztetett. A huszonnégy éves ifjúnak az akkori viszonyokhoz mérten eléggé szép fizetése volt, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a fordítói munkák egy részeért külön díjazásban is részesült. Megemlítenő mindenestre az, hogy egy éven belül ez már a második fizetésemelés volt, melyben részesült, mert kb. hat hónapi tevékenysége után 30 frt.-nyi kezdőfizetését 45-re emelte főnöke,

Czambel a fordítóosztályban lelkiismeretes és szorgalmas

munkájával feletteseinek megelégedését érdemelte ki és 1883 év decemberében fizetésemelést kért. Folyamodványában kérését azzal indokolja, hogy a budapesti öfenntartási viszonyok drágák és hogy hivatalát már négy év óta buzgalommal látja el. Minthogy főnökének a kérelem ellen észrevétele nem volt, havi fizetését 70 forintra emelték, mely fizetést 1884 januárjától kapta. Minden esztendőben hat heti szabadságidőben is részesült- 1884-ben ezenkívül még két havi szabadságidő engedélyezését is kérte, hogy a lengyel és orosz nép által lakott vidékeket beutazhassa szláv nyelvészeti tanulmányainak kibővítése céljából. Bérezik, a sajtóosztály főnöke kérését pártolván, a kért engedélyt megkapta és 1884. június 22-ikén megkezdte Felsőmagyarország keleti részének beutazását. Minden szabad idejét tudományos és irodalmi tanulmányainak és munkásságának szentelte.²

A fordítóosztályban végzett munkáját részletesen leírja azon kérvényező előterjesztés, melyet az osztály tisztviselői testületileg Szapáry Gyula v. b. t. t. miniszterelnöknek 1890 április 24-ikén átnyújtottak és melyben az osztály és javadal-

² Az 1880—1890 időszakban megjelent munkáiból megemlítendőek: *Prispevky k dejinám jazyka slovenského.* — (Budapest 1887, 130. 1.) — *Slovensky Pravopis. Historicky kritický nákres.* — (Budapest 1890. 272. 1.) — *O spisovnom jazyku S. Chalúpku.* (Almanach mládeze slovenskej „Tatran” 1885) *O prvej knihe slovenskej,* (Almanach „Zivena” 1885.) — Az irodalmi tót művek. („Nemzet” — 1885. 349 és 353 sz.) — A tót népköltészeti kiadványok kritikájához (*Ethnographia* 1890,) — *Drobnosti o slovincine.* (Slovenské Pohl'ady 1890, 148—52, 192—8, 301—8, 407—9, 590—1. 1.) — *Dakol'ko slov o slovenskom pravopise* — (Slovenské Noviny 1888. 1. sz.) *Ako písat' cudzie slová v slovincine,* *Pravopisecky prispevok.* (u. o. 1889. 29—33 sz.) — *Kde písat' veiké písmená,* *Pravopisecky prispevok.* (u. o. 1889, 42—46 sz. és 77—8 sz.) — *Uvedenie do slovenského pravopisu.* (u. o. 1889. 66—73.) — *O Vlkovych Dejinách literatúry slovenskej.* — (u. o. 1889. 113—14 és 117. sz.) — *Z histórié slovenského písma* — (u. o. 1889. 124—5, 1227—8, 130, 133, 139, 141, 145—8, 150—2. sz.) — *Z histórié slovenského písma* — (u. o. 1890. 9—10. sz.) — *O slovensko-mad'arskej fraseologii.* — (u. o. 1890, 153, sz.) Ezenkívül szépirodalmiak: *Kolenický programm.* — (u. o. 1887. 89 sz.) *Chcel vedet' kol'ko je hodín. Nocny obrazok z hlavnómestského zivota.* — (u. o. 1887. 89, sz.) — *Tajomstvo rannej cigarety.* — (u. o. 1887. 113, sz.) — *Stedry vecer na ulíci Andrásyho,* — (u. o. 1887. 195, sz.) — *Hankina statoenost'. Obrázok z hlavnómestského zivota,* — (u. o. 1888. 1. sz.) — *Wertheimovské zámky.* — (u. o. 1889. 118—9 sz.) *L. Rizner és Weingart.*

mázasuk rendezését kérték. Czambel ekkor már a tizenegyedik évet töltötte a miniszterelnökségen. Havi fizetése még mindig 70 frt, volt és a külhatóságok részére teljesített fordításokért befolyt díjai nem voltak jelentékenyek, 1885-1889, években összesen ezekért a munkákért 806.63 frtot kapott, (Évenként átlag 161.32 frtot.) Az osztályban a legkevesebbet. Megemlíteném azonban azt, hogy Czambel 1885 óta a Slovenské Noviny szerkesztője is volt, amely elfoglaltság természetesen jövedelmét növelte,

Czambel serényen dolgozott nyelvészeti tanulmányain és akkor már tót helyesírási munkáját részletekben és könyvben is megjelentette. Szabadságidejét rendszerint nyelvészeti kutató és gyűjtési munkával töltötte el, 1892, évi hat heti szabadságidejét is azzal a megokolással kérte, hogy ezt az időt „tót és magyar frazeológia” című készülő művéhez szükségelt nyelvészeti tanulmányokra akarja felhasználni.

Wekerle Sándor miniszterelnöksége idején az 1894. jan. 5-én kelt legfelsőbb elhatározással a miniszterelnökség sajtó és fordító osztályában négy tudósítói és négy fordítói rendszeresített állást töltöttek be, Az utóbbi állások egyikét Czambel Samu dr. nyerte el 1100 frt. évi fizetéssel és 400 frt. évi lakpénzzel. Czambel ekkor már tizenharmadik éve dolgozott ebben az osztályban mint havi díjas fordító, aki 1880-ban hivatalos fogadalmat tett. Most hivatalos esküt tett Tarkovich Sándor államtitkár előtt, A következő évben azzal a kéréssel fordult a kormányelnökhöz, hogy neki működési idejének megfelelő cím adományoztassék. Erre vonatkozó kérelmét következőkben terjesztette elő:

„Tizenhatodik éve vagyok a m. kir. miniszterelnökségnél mint fordító alkalmazva, azon idő alatt minden igyekezetem odairányult, hogy hivatalos teendőimet lelkiismeretesen végezzem. Bennem erős volt az akarat, hogy fellebbvalóim megelégedését fáradhatatlan munkával kiérdemeljem. — A Fordító Osztályban azelőtt fennforgott mostoha viszonyok nem engedték, hogy a hosszú szolgálatra hivatkozva, helyzetem javítását kérelmezzem. Most azonban, amikor a viszonyok a Fordító Osztályban is kedvezőbben alakultak s amikor a magas Miniszterelnökség a testvér sajtóosztályban nálam fiatalabb tisztviselőnek a

miniszteri titkári címet és jelleget adományozta, én is bátorságot merítetek, hogy hosszú szolgálatom után hasonló elismerésért esedezzem, annál is inkább, mert nemcsak a hivatalban szolgálom az államot és a magas kormányt, hanem azon kívül is a publicisztika terén, amennyiben a „Slovenské Noviny” című tót lapot magyar hazafias szelvényben s a magas kormány intenciói szerint egy évtized óta szerkesztem. E lap irányát bemutatni, az a célja az ide mellékelte néhány hivatalosan készített lapszemlének.

Dr. Czambel Samu s. k.,
m. kir. min. ein. fordító.

A minisztertanács (1895. május 7.) elhatározta, hogy kérelmét, melyet Tarkovich államtitkár magáévé tett, teljesíti és a királynak javasolja miniszteri segédtitkári címben és jellegben való részesítését. Ő Felsége a javaslatot elfogadta és 1895. június hó elsején Czambel dr.-nak a miniszteri segédtitkári címet és jelleget adományozta, Bánffy Dezső báró miniszterelnök előterjesztését Czambelre vonatkozóan a következőképpen indokolta:

„A fordítók úgy, mint a miniszteri fogalmazók az 1893: IV. t. c. értelmében a IX-ik fizetési osztályba vannak sorozva. Suciú román, Czambel pedig tót fordító, az előbbi 1879., az utóbbi pedig 1880. óta van fordítóképpen a miniszterelnökségnél alkalmazva. Mind a kettő igyekező, ügyes és megbízható egyén s minthogy a fordítóosztály szervezésénél fogva belátható időn belül alig lehet reményük a valóságos előlépésre, méltányosnak tartom hogy legalább a magasabb cím és jelleg felruházásával jutalmaztassanak meg.

Az 1895. évben Bánffy Dezső báró miniszterelnök a nemzetiségi és szocialisztikus ügyek intézésére minisztertanácsi határozat alapján külön osztályt szervezett, melyből később a politikai osztály lassan kibontakozott. Ebbe az új osztályba, mely Tarkovich államtitkár vezetése alatt állt, Jeszenszky Sándor belügyi osztálytanácsost és Tersztyánszky Kálmán belügyi segédfogalmazót neveztek ki. Ezen időponttól kezdve Czambel Samu dr.-nak is nagyobb lehetőség adatott, hogy részint tudományos, részint pedig politikai terveit kibonthassa.

Említettem, hogy 1885. óta szerkesztette a „Slovenské Noviny” c. politikai lapot, melynek politikai cikkeit rendszerint ő írta. Az általa készített lapszemlékben mindenekelőtt a „Slovenské Noviny” és ezzel parallel a turócszentmártoni „Národnie Noviny” politikai cikkeit ismertette. Miniszteri titkári címet kérő beadványához az általa szerkesztett lap magyarofil és hazafias szellemének bizonyítására néhány lapszemlét mellékel, melyekből Czambel munkamódszerére következtethetünk. A „Slovenské Noviny”-ban mindig visszautasította a magyarellenes cseh és csehofil tót sajtótámadásokat és ugyancsak reagált mindig a turócszentmártoni tót nemzeti párt akcióira.³ Az idézett lapszemlék az 1894. év végéről és az 1895. év elejéről datálódnak. (L. a Függelékét!)

Már ebből a néhány és a „Slovenské Noviny”-t kiemelőlapszemléből láthatjuk, hogy Czambel Samu dr. határozott, energikus irányú magyarofil volt, aki nem álszkodott és aki nem azért vállalta 1885-ben a „Slovenské Noviny” szerkesztését, hogy ennek leple alatt nyelvészeti kutatásait és tanulmányait folytathassa, mert hiszen megmaradhatott volna politikamentes fordítónak anélkül, hogy lapot szerkesszen. Figyelemreméltó az idézett lapszemlében azon cikk, melyet a fiatal és csehofil Srobár ellen a Slov. Nov.-ban írt.

1896-ban fizetésemelésben részesült. A következő években gyakran betegeskedett. A negyvenéves férfi súlyos és hosszadalmas szemkatarrhust kapott. Az engedélyezett szabadságidő-

³ 1890-1900 időszakból következő dolgozatait említhetem: *Potreba nového slovníka slovenského a maďarského* (Budapest, 1891. Hornyánszky Viktor nyomd. 16. 1.) — *K reci o slovenskom pravopise*. (Budapest 1891. — u. o. 42. 1.) — *Zur Kritik der Editionen slovakischer Volksdichtungen*. (Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn II. 1891. 18-21. 1.) — *A tót népköltészeti kiadványok kritikájához*, (Ethnographia 1891.) — *A tót nyelv és irodalom*. (Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben. V. kötet 431—44. 1.) — *Dejiny literatúry slovenskej*. (Národnie Noviny 1895, 56. sz.) — *Drobnosti o jazyku*. (Slovenské Pohl'ady 1891. 335-7, 447-51, 505, 571. 1.) — *Krstné mená*. (u. o. 688—91. 1.) — *Ochotníctvo v slovenskej literatúre*, (u. o. 762-5. 1.) — *Jazykovedecké drobnosti*. (u. o. 1892. 114-7, 170-2, 253-5, 371-4. 1.) — *Ku slovníku* (u. o. 498—501, 621-2. 1.) — *K názvosloviu*, (u. o. 759—60. 1.) — *Terminologické drobnosti*. (u. o. 1893. 174-5, 425-6, 464-5. 1.) — „Potya” *Príspevok ku slovníku* (u. o. 1894. 63. 1.) — *Co je slovenčina*. (u. o. 1899. 420—8. 1.) — *Slovníky reci slovenskej a maďarskej* (Slovenské Noviny 1891. 61—66. sz.) stb.

ket 1897-99, években elgyengült szemeinek pihentetésére és meggyengült látása helyreállítására fordította. 1898-ban orvosi rendelésre szemét három hónapig teljesen pihentetni kellett és pormentes hegyi levegőben kellett tartózkodnia. Ehhez hozzájárult egyéb betegségi tünet is, mely ellen a karlsbadi kúrát használta,⁴ Mindamellett nagy szorgalommal tovább dolgozott hivatalában és azon kívül, A „Slovenské Noviny” szerkesztéséről azonban kénytelen-kelletlen betegeskedése miatt lemondott. Helyét itt Pechány Adolf dr. foglalta el.

Miniszteri titkári címet és jellegű Széli Kálmán kormányelnöksége alatt kapott 1899-ben kartársával, Suciú Silviussal együtt. Minisztertanácsi határozat alapján a miniszterelnök október 21-én az uralkodó elé terjesztette a kormány ezen javaslatát, amit I. Ferenc József október 25-én elfogadott és aláírt,

A kormány felterjesztése és a legfelsőbb kézirat szövege a következő:

Budapesten, 1899. évi október hó 21-én.

Legkegyelmesebb Úr!

A miniszterelnökség kebelében fennálló fordítóosztály két tagjának, Suciú Silvius és dr. Czambel Samu, miniszteri segédtitkári címmel és jelleggel felruházott fordítónak, a miniszteri titkári címmel és jelleggel való legkegyelmesebb felruházása iránt bátorodom Felsőgednek legalázatosabb előterjesztést tenni.

Suciú 1879, Czambel pedig 1880 óta szolgál jelen állásában; elsősorban nevezett a román nyelvű, másodsorban nevezett pedig kivált a tót, cseh és lengyel nyelvű fordításokat végzi. Mindketten eleinte mint havidíjas for-

⁴ 1897-ben hat heti szabadságot kapott „elgyengült szemei pihentetése céljából”. — 1898-ban három hónapos szabadságot kért és kapott. Ottava dr. egyetemi m. tanár bizonyítványa szerint „mindkét szemén régi, nagyon rosszul gyógyuló hurut (catarrhus conj. chr.). Jobb szeme közepes, bal szeme nagyobb fokban rövidlátó, emellett a látóképesség is meggyengült mindkét szemén”. „A közelnézésnél csak az egyik szemét képes használni,” 1899-ben kéthónapi szabadságot kapott, melyből egyet Karlsbadban töltött, egyet pedig Ausztriában,

dítók voltak alkalmazva, 1894-ben pedig, amidőn a fordítói állások a II-ik fizetési osztályban rendszerítették, ily rendszerített állásokra nevezettek ki és jelenleg is ezen minőségükben szolgálnak.

Szolgálatuk egész ideje alatt alapos nyelvismeretet és teljes szakképzettséget tanúsítottak, igen szorgalmas, pontos és megbízható tisztviselőknek bizonyultak, minél-fo gva más állásban bizonyára már magasabb hivatalnoki fokozatot nyertek volna el. Minthogy azonban a fordító osztály szervezeténél fogva javadalomemeléssel is járó előmenetelre alig van kilátásuk, méltányosnak tartom, hogy legalább a szolgálati éveiknek megfelelő állás címével ruháztassanak fel. Hódolatteljes tisztelettel megjegyezvén, hogy anyagilag részben kárpótolva vannak az által, hogy külfutóságok és magánfelek részére készített fordításokért külön díjazásban részesülnek.

Hasonló indokból Felsőged hivatali elődöm előterjesztésére 1895. évi június hó 1-én kelt legfelsőbb elhatározásával nevezetteknek a miniszteri segédtitkári címet és jelleget méltóztatott legkegyelmesebben adományozni és azért remélni bátorkodom, hogy midőn hosszabb szolgálataik és kifogástalan működésük elismerésül most a miniszteri titkári cím és jelleget legkegyelmesebb adományozását bátorkodom javaslatba hozni, Felsőged ezen előterjesztésemnek is helyt adni méltóztatand.

Az ily értelemben megszerkesztett legfelsőbb elhatározás tervezetét hódolatteljes tisztelettel idecsatolom.

Széll Kálmán s. k.

Magyar miniszterelnököm előterjesztésére Suciu Sivi-vius, dr, Czambel Samu miniszteri segédtitkári címmel és jelleggel felruházott miniszterelnökségi fordítóknak a miniszteri titkári címet és jelleget adományozom.

Kelt Gödöllőn, 1899. évi október hó 25-én.

Ferencz József s. k.

Ezzel kapcsolatban 1900 márciusában a IX, fizetési osztály 1. fokozatába lépett elő. Ebben az időben serényen foglal-

kozott a magyar-tót szótár eszméjével és a közoktatásügyi miniszterhez fordult kérvényével, melyben a szótárhoz szükséges előtanulmányok céljaira ösztöndíjat kért. A közoktatásügyi minisztérium az ügyet áttette a miniszterelnökséghez, mert szerinte belföldi tanulmányútra ösztöndíjalapja nem volt. Időközben Czambel erről értesülvén, Széli Kálmán miniszterelnökhöz közvetlenül kérvényt nyújtott be ebben az ügyben, mely következőképen hangzik:

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Tiszteletteljesen alulírott a következő alázatos kérelemmel járulok Nagyméltóságod elé:

Évek óta gyűjtöm az anyagot egy magyar-tót szótár megírására, amelynek szükségét régóta hangoztatják a felvidéki közművelődési körök, elsősorban a magyarországi tót közművelődési társulat, mely engemet többször buzdított is a magyar-tót szótár megírására. Én az anyaggyűjtés folyamán lassan arra a tapasztalatra jutottam, hogy az eddigi magyar-tót szótárak és a tót irodalmi termékek nyelvezete nem nyújt olyan szótári anyagot, amelyre egy hasznavehető magyar-tót szótárnak sikerrel támaszkodni lehetne. Az onnan ered, hogy az irodalmi tót nyelv a cseh irodalmi nyelvből fejlődve ki, nagy mértékben elcsehesedett, pedig a magyar-tót szótárnak az volna a feladata, hogy a magyar szavakat érthető nyelven, a hazai tótok nyelvén magyarázza, mert a mű elsősorban arra való, hogy a hazai tótoknak megbízható segédeszközt nyújtson a magyar nyelv megtanulására.

Szem előtt tartva a célt, szükségessé vált: a magyar-tót szótár meglévő anyagát közvetlenül a tót népnyelvből vett szóanyaggal kiegészíteni s ez csak a helyszínén való nyelvtanulmányozás útján érhető el. E tanulmányozás céljaira kértem a magas közoktatási minisztériumtól megfelelő tanulmányi ösztöndíjat, de a magas közoktatási minisztérium, amint arról rövid úton értesültem, belföldi tanulmányútra fedezete nem lévén, kérelmemet nem teljesítette. Én mindamellett a tervbe vett tanulmányútról nem tudok

lemondani, mert erős a hitem és meggyőződése, hogy itt, egy közérdekű hézagpótló műről lévén szó, Nagyméltóságod nem fogja tőlem a támogatást teljesen elvonni, illetve megtagadni, ez okból,

tekintettel arra, hogy a tót felvidéknek égető szüksége van egy használható magyar-tót szótárra,

tekintettel arra, hogy a magyar nyelvnek a tót felvidéken való sikeres terjesztése szoros kapcsolatban van egy megfelelő magyar-tót szótár megírásával s végül

tekintettel arra, hogy egy megfelelő magyar-tót szótár nem csekély mértékben mozdítja elő a tót felvidéken a nemzetiségi kérdésnek természetes úton való megoldását,

tiszteletteljesen az iránt esedezem Nagyméltóságodhoz, kegyeskedjék részemre a fent körülírt tanulmányútra a f. é. június hó 3-tól kezdve hat hónapi szabadságidőt engedélyezni s engemet ezen közérdekű vállalkozásban lehetőleg anyagi támogatásban is részesíteni, Budapesten, 1900, évi május 19-én,

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálója:

Dr. Czambel Samu s. k.

miniszteri titkár a ford. osztályban.⁵

A miniszterelnök Czambel tervét méltányolta és hathavi szabadságidőt és 4000 korona költséghozzájárulást engedélyezett neki, Czambel természetesen rögtön hozzálátott a tót nyelvterület átkutatásához. Ezen utazásai közben valószínűleg nem egy akadályra, bukkant, mert a központtól távoleső megyékben nem ismerték eléggé sem őt, sem működését, így például, amikor 1900 novemberében a gácsi járásban tartózkodott, az ottani főszolgabírónak feltűnt működése. Valószínűleg az illetőnek alig fért a fejébe az, hogy egy miniszterelnöki titkár a tót nyelv-

⁵ Külzeten:

„Nagyméltóságú

duka és szentgyörgyvölgyi Széll Kálmán v. b. t. t,

m. kir. miniszterelnök úrhoz

alázatos kérelme dr. Czambel Samu c. miniszteri titkárnak, fordítónak, mint bent következik.”

vet tanulmányozhatja. A nógrádi főispán, Török Sándor, erre levelet intézett a miniszterelnökhöz, melyben többek írja:

„A gácsi járási fsz.-tól vett jelentés szerint e járás területén jelenleg egy Czambel Sámuel nevezetű és *állítólag* a Nagyméltóságod vezetése alatt álló miniszterelnökségnél alkalmazott min. titkár tartózkodik.

Foglalkozása az, hogy a tót nyelvet tanulmányozza oly célból, hogy e nyelven szótárt készítsen s tót irodalmi munkát adjon ki.

Minthogy e törekvése közepette igen sűrűn érintkezik éppen olyan egyénekkal, kiknek hazafias magatartásuk nagyon is aggályos s szereplésük túlzó nemzetiségi felfogásuk miatt állandó megfigyelés tárgyát képezik, mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy engem nevezett m. titkár szereplése, vagy esetleges megbízatása tekintetében tájékoztatni, illetve itteni működése iránt megnyugtatni kegyeskedjék.”

Széli miniszterelnök magánlevélben november 15-ikén, tehát még azon a napon, amikor a főispáni levél megérkezett, válaszolt és megmagyarázta a főispánnak, hogy Czambel ia néppel való közvetlen érintkezés útján gyűjti egybe a szükséges nyelvészeti anyagot. Egyébként — írja a miniszterelnök — „Czambel dr. tudományosan képzett, komoly és feltétlenül megbízható tisztviselő s megnyugtatni vélem Méltóságodat, hogy ha tudományos kutatásai és érintkezései közben politikailag gyanús egyénekkal is érintkezik, ennek semmiféle politikai célzata nem lehet.”

Ezek az esztendők voltak tulajdonképen Czambel legharcosabb éveit. Ekkor írta a cseh-tót nemzetegység elleni legélesebb cikkeit és politikai brosúráját.⁶ 1902. decemberében Széli Kál-

⁶ 1900-1909. években Czambel következő munkái és dolgozatai jelentek meg: Rukovät spisovnej reci slovenskej (1902, Turócszentmárton 376 l.) A cseh tót nemzetegység múltja, jelene és jövője. — Közművelődési és politikai tanulmány. (1902. Turócszentmárton 84 l.) — Slováci a ich rec. (1903. Budapest, 269 l.) — Slovenská rec a jej miesto v rodine slovenských jazykov, I. Oddelenie. Osnovy a iný material recovy. I. c. Vychodnoslovenské nárecie. (1906. Turócszentmárton, 624, l.) — Kell-e a magyar-tót frazeológia? (1900. Turócszentmárton, 624 l.) (Felvidéki Híradó 9-11. sz.) — A tót nép nyelve. U. o. 24. sz.) — A felvidéki magyarság és a tót

mán miniszterelnök, amikor segélyek, illetve jutalmak címen az egyes kiváló tisztviselőknek összegeket utalványozott, „Czambel irodalmi működésének teljes elismerése mellett” 1000 kor. jutalmat engedélyezett.⁷ A következő év januárjában nagyszabású munkaprogramot dolgozott ki és ezt kérvény alakjában benyújtotta a kormány elnöknek. A munkaprogram megvalósításához szükséges kutatási munkához Czambel három éven át 6-6 havi szabadságidőt és évenként 4000 kor, utazási költségmegtérítést kért, Czambel kérvénye következőképen hangzik:

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod lehetővé tette a csehtót nemzetegység-ről írt tanulmányom kiadását s így helyeselni méltóztatott annak irányát, amely azt vallja, hogy a cseh-tót nemzetegységre törő politikai áramlat csak az által szüntethető meg, ha a tótok a csehektől kultúráilag és nyelvi elválasztatnak. Most alázatosan kinyilatkoztatom, hogy az említett s A) alatt idecsatolt tanulmányban megjelölt módon kész vagyok a csehek és tótok kultúrai és nyelvi elválasztására vezető munkát megindítani s vállalkozom a tót népnyelv átkutatására, ha Nagyméltóságod nekem módot nyújt erre.

nyelv. (U. o. 27, 29, 30. sz.) — A tótok elcsehesítése vagy eloroszosítása. (1902. Felv. Híradó 2, 4. sz.) — A cseh-tót nemzetegység. (U. o. 27, 28, 30, 31, 34⁸, 40, 42-44. sz.) — A tót nemzetiségi kérdés megoldásáról, (1903. Felv. Híradó, 52. sz.) — Betlehemská hra zo Zvolenskej Lupce, (1903. Slovenské Pohl'ady 779-85 1.) — Versiky, blsku vycitovacie. (1906. Slov. Pohl. 209-12. 1.) — Szépirodalmi munkáiból: V snahe. (1906. Slov. Pohl. 509-21. 1.) — Pavlus. (1907. Slov. Pohl. 243-50, 293-306. 1.) — Slecna Nina. (1908. Slov. Pohl. 109-22. 1.) stb., stb. — Czambel igen sok magyar novellát fordított tótra, melyek legnagyobbbrészt a Slovenské Noviny-ban jelentek meg.

A cseh-tót nemzetegység ellen írt magyar tanulmánya cseh részről lefordított és következő cím alatt jelent meg: Mínulost', prítomnost' a buducnost ceskoslovenské národní jednoty. Kultúrní a politická studie. Napsai dr. Samo Czambel. — Z mad'arstini prelozil, predmluvou, poznámkami, repertoriem posudkuv a doslovem opatril *Edvard Guller*, (Praha 1904. 124. 1.)

⁷ Ugyanebben az évben ismét fokozatos fizetésemelésben részesült. Fizetése 2800 k. és 1000 k. lakpénz.

A tót népnyelv átkutatására szükségem volna 3 éven át: évenként 6-6 havi szabadságidőre;

évenként 4000 korona utazási s különféle anyaggyűjtési költségekre, (fővárosi könyvtárak nem nyújtván adatokat a tót nyelv és nemzetiség tárgyában, külföldi könyvtárakat kell látogatnom; a helyszíni kutatásoknál a falvakban pedig sokba kerül a fuvar és az emberanyag megszerzése és díjazása. A fenti összeg csakis a fizetésem felhasználása mellett elégséges).

Ez erkölcsi és anyagi támogatás fejében megírom a magyar nyelv felvidéki érdekében a következő gyakorlati hasznú könyveket:

a) Az első tanulmányév végén egy *tót és magyar frazeológiát*. Az 1900. évi „Felvidéki Híradó” 47. számában közöltem belőle mutatóványt, azt átvette a „Magyar Nyelvőr” (1901, 251-252) s megjegyezte, hogy helyesli a művet a magyar nyelv érdeke szempontjából.

b) A második tanulmányév végén a *magyar hivatalos nyelv tót tolmácsát* a községi bírák, elöljárósági tagok s mindazok részére, a kik hivatalokkal vagy bíróságokkal akár szóval, akár írásban érintkeznek. Köztudomású dolog, hogy a tót ember egy kevés magyar szót megtanul az iskolában és vándorlásaiban, de a dolgok természetéből folyólag magyar nyelvi ismereteit annyira nem bővítheti ki, hogy a hivatalos nyelv kifejezéseit megérthetné. E tót tolmács volna hivatva a bajon segíteni s a tót ajkú honpolgároknak s a magyar nyelvnek egyaránt jó szolgálatot tenni.

A 3. tanulmány ez év végétől számítandó egy év múlva:

c) egy kimerítő tanulmányt *a tótok nemzetiségi törekvéseiről*. E mű megírásához összegyűjteném a tótok nemzetiségi törekvéseire vonatkozó hozzáférhető és értékesíthető összes adatokat, bármely nyelven és bármely formában is fordulnak elő. Ezen adatokra támaszkodva: 1. előadnám a modernizű tót nemzetiségi törekvések eredetét és fejlődését, okozatilag megvilágítva a fejlődés stádiumát; 2. Megállapítanám azokat a befolyásokat, amelyek a tót nemzetiségi törekvésekben visszatükröződnek; ezzel kapcsolatosan történeti rendben *bemutatóm a nemzetiségi vezérek viszonyait a különféle szláv nemzetekhez s nem-*

tót *nemzetiségű politikusokhoz*, amennyiben azt működésük nyilvánossága lehetővé teszi; s végül 3. adatokkal megállapítanám a tót nemzetiségi törekvések mindenkori jellegét.

Mind a három mű kiadásáról magam gondoskodnám; ebből tehát az államra teher nem hárulna. A megjelent művet a megjelenési év végétől számítva legkésőbb 4 hónap alatt terjeszteném be, kivéve az igazolandó vis major esetét.

A c) alatti mű bemutatásával egyidejűleg beterjeszteném az arról szóló részletes jelentést is, hogy a tót népnyelv átkutatásából eredő nyelvanyagot mily módon kellene gyakorlatilag értékesíteni a cseh nyelvnek és irodalomnak Magyarország tót vidékeiről való kiszorítása s a cseh-tót nemzetegységre törő politikai áramlatnak a tótok közt lehetetlenné tétele céljából.

Az a) b) alatti művekben a magyar nyelvet már a tót *népnyelv* alapján magyaráznám.

Budapesten, 1903. évi jan. 29-én

Nagyméltóságodnak
alázatos szolgája

Dr. Czambel Samu, cím. min. titkár.⁸

A kérvényhez Czambel mellékelte az általa készített lapszemlének következő részét:

„A cseh-tót nemzetegységre törő irány fő közlönye, prágai „Cas”⁹ (jan. 27.) 27. számában egy cikksort kezdett meg a cseh-tót nemzetegységről és dr. Czambel Samu e tárgyú brosürjéről, amelynek első részében a többi közt a következőt olvassuk:

„A magyar közélet a legújabb időkig elég tétlenül nézte a cseh-tót kölcsönösséget; úgy értjük azt, hogy az a különféle szenzációt hajhászó, érzékcsiklandozó gyanúsí-

⁸ Külzet: „Nagyméltóságú duka- és szentgyörgyvölgyi Széli Kálmán úrhoz, v. b. t. t. m. kir. miniszterelnökhöz stb., stb., stb., alázatos előterjesztése dr. Czambel Samu miniszteri titkárnak, mint bent következik. — Egy melléklettel.

⁹ Masaryk T. G. szerkesztette.

tás, üldözés, ferdítés, hazug híresztelés a zuglapok és a komoly hírlapok részéről nem veszélyeztette a cseh-tót kölcsönösséget, legalább nem annyira, mint az az *új tan*, mely szerint a tótok külön, önálló nemzetiséget képeznek a cseh-morva nemzettel szemben. E tant dr. Czambel Samu miniszteri titkár terjeszti, az alapos készütségű nyelvész, akinek nagy befolyása van a tótoknál s aki ez okból a legnagyobb mértékben veszedelmes ellenfél.

Ő, aki a legnagyobb tót filológusok egyike, aki már néhány értékes nyelvészeti munkát írt, a múlt év végén egy 84 oldalra terjedő brosúrt írt a cseh-tót nemzetegység múltjáról, jelenéről és jövőjéről, amelyben felhívja a magyar közönséget, hogy alaposan szemügyre vegye a tótság kulturális irányait s gátolja meg a tót népnek a cseh nemzetbe való olvadását.”

A cikksor írója bejelenti, hogy a Czambel brosúrijét Prágában már csehre fordítják s nemsokára megjelenik ott cseh nyelven. Mindazonáltal úgy véli, hogy a „Cas” olvasói addig se maradhatnak kellő információk nélkül, már azon okból se, hogy a „Cas” álláspontjának a helyességét ellenőrizhessék, ezért a Czambel gondolatmenetének az ismeretével kezdi a cikksort.”

Széli Kálmán miniszterelnök Klebelsberg Kuno gróf referátuma alapján Czambel kérését teljesítette.¹⁰

Czambel nyelvészeti kutatásainak folytatására 1904-ben és 1905-ben is megkapta a félévre terjedő szabadságidőt, valamint évenként a 4000 korona segélyt. 1905-ben felkérték, hogy bőkezűen támogatott kutatásainak eredményeiről 1906-ban összefoglaló jelentést tegyen. Czambel 1906-ban miniszteri titkári címének és jellegének érintetlenül hagyásával a belügyminisztériumba helyeztetett át, minthogy az egész fordító osztályt a miniszterelnökségtől áttették a belügyminisztériumba, ahol ez

¹⁰ Czambel a következő értesítést kapta:

„Azon tót nyelvészeti kutatások megtétele céljából, melyeket i. é. január hó 29-én tett s általam teljesen helyeselt és méltányolt előterjesztésében ismertetett, Önnek f. é. május hó 1-től f. é. november hó 1-ig terjedő hat havi szabadságidőt, tudományos utazásai költségeinek fedezésére pedig 4000 K, — négyezer korona segélyt engedélyezek.”

újja szerveztetett Az 1906. évi részletes költségvetés előirányzata szerint a belügyminisztériumban négy fordító állás rendszeresített. Czambel ezen állások egyikében 4600 Kor. évi fizetést kapott. Áthelyezése alkalmával Wekerle Sándor miniszterelnök Czambelnek elismerését fejezte ki kifejtett működéséért.¹¹ Czambel tanulmányútajairól mindig jelentéseket készített, amelyeket a miniszterelnökség a belügyminisztériumhoz továbbított. 1906-ban és 1907-ben Czambel továbbra is élvezte az 1903-5. évekre neki előirányzott 'anyagi segélyt. Ezentúl azonban a vele kapcsolatos ügyek komplexuma áthelyeződött a belügyminisztérium kompetenciájába, ami a miniszterelnökségnek a belügyminisztériumhoz intézett következő átiratából kitűnik:

„Már f. é. március hó 10-én 2252-1907. sz. a. kelt s az Északamerikai Egyesült Államokban élő tótság kebelében tapasztalható nemzetiségi mozgalomra vonatkozó átiratomban volt szerencsém jelezni, hogy dr. Czambel Samu, most már a Nagyméltóságod vezetése alatt álló minisztériumhoz tartozó fordító osztálynak miniszteri titkári cím- és jelleggel felruházott fordítója, itteni alkalmaztatása idejében több éven át, a tót nyelv és irodalom tanulmányozása végett segélyben részesült, — és ugyanakkor volt szerencsém dr. Czambelnek erre vonatkozó néhány jelentését Nagyméltóságodhoz átküldeni.

Nevezett titkár tanulmányútajáról szerkesztett beszámoló jelentését hozzám bemutatván, tekintettel arra, hogy dr. Czambel mostmár Nagyméltóságod fennhatósága alatt áll, a belügyminisztérium tisztikarához tartozik s hogy a cseh-tót nyelvegység ellen irányuló tanulmányainak eredménye is Nagyméltóságod tárczájának hatáskörében nyerhet kellő méltatást, van szerencsém a beszámoló jelentést mellékleteivel együtt átküldeni s azt Nagyméltóságod szíves figyelmébe ajánlani.

A belügyminisztériumban a fordító osztály főnöke lett és 1909. december 18-ikán rövid betegség után 53 éves korában meghalt.

¹¹ „Tudományos, irodalmi működése mellett hivatali teendőinek mindenkor kiváló buzgósággal történt teljesítéséért elismerésemet kifejezem.”

A fenti adatokból kaptuk minisztériumi tisztviselői pályafutásának vázlatos ismeretét. Tót nemzete jövőjének biztosítását az integer Hungáriában hitte, és mint a tót kérdés szakértője, tisztviselői pályáján ebben a szellemben működött. Nem álszkodásból, hanem lelkének legmélységesebb meggyőződéséből.

* *
*

FÜGGELÉK.

Tót lapszemle.

„*Tót autonómia*”. A turóc-szentmártoni Národnie Novíny, mint e helyen említettük, azt ajánlotta múlt számában, a tót nemzetiségieknek, hogy vegyék fel programjukba az 1861-iki tót memorandumban körülírt *tót autonómiát*. Megjegyzendő, hogy azon cikket valami *Srobár* írta, ennek neve lévén a cikk alá biggyesztve. A budapesti *Slovenské Noviny* (16; 11:5.) tudomást véve az ajánlatról, a tót nép nevében így nyilatkozik róla:

... Srobár úr cikkén nagy bátorság és harciasság vonul végig, de a nagy szavak arról tesznek tanúságot, hogy kevésbé ismeri a közügyeket.

„Feladatául tűzte, hogy egybehasonlítsa a tótok politikai viszonyait Magyarországon a csehek, lengyelek, oláhok politikai helyzetével a monarchia másik felében. S ez egybehasonlítás persze oly eredményekre vezetett, amelyek jól beváltak arra, hogy a magyar kormány s a mi politikai viszonyaink elítéltesenek.”

„De Srobár úr nagyon összezavarta a dolgokat, a magyarországi viszonyokat általában az osztrák viszonyokkal egybehasonlította s különösen a tótok helyzetét a csehek, lengyelek vagy oláhok helyzetével vetette egybe. Nem kell összezavarni azt, ami máskülönben világos. Az pedig teljesen világos, hogy a cseheknek a legutóbbi időkig saját koronázott királya, saját országa volt s hogy Csehország, Galícia s a többi osztrák tartományok külön, geografice és politikailag szigorúan határolt területtel bírnak, amivel a tótok a magyar korona hatáiraiban soha se bírtak.”

„Kritizálva a tótok viszonyait, ezt soha sem lehet szem elől téveszteni s e világos alapról vizsgálva a dolgokat, nem is fogjuk a tótok helyzetét e csehek politikai helyzetével összehasonlíthatni. Olyan autonómiát kíván a tótok részére Srobár, amilyennel a csehek rendelkeznek, de hol van ez a geográfiai és politikai, hol van az a hisztorikus tót terület, amelyre nézve az autonómiát kívánja. Igenis, Magyarországon is bírnak autonómiával a horvátok hisztorikus területük határain belül, amit jognak neveznek, az Magyarországon is érvényesült s mondhatjuk, hogy a horvátok autonómiája szélesebb és becsesebb, mint a csehek autonómiája, ami arról tanúskodik, hogy szent István koronája nem adományozza nemzeteinek a jogokat fősvényebb kézzel, mint Ausztria.”

„Nem kell tehát zavarni ott, ahol világosan lehet látni. De a cikkíró abban is téved, ha azt hiszi, hogy az osztrák tartományok autonómiája az ideális szabadság bástyája s a nemzetiségek paradicsoma. Bizonyára még mindenki emlékszik arra, hogy az osztrák tengerparton, Abbáziában, Tiranáiban stb. milyen lázongások támadtak, amikor a bírósági épületekre szlovén feliratú táblákat ragasztottak ki. Katonaságnak kellett közbelépnie s csak annak köszönhető, hogy a szlovén nemzetiségű emberek pórul nem jártak. S miért oszlatták fel a napokban a trieszti tartományi gyűlést? Nemzetiségi viszályok folytán. Hogy tud tehát úgy lelkesülni az osztrák tartományok autonómiájáért? Ausztria azon autonóm tartományaiban, ahol a hisztorikus nemzetiség a német, a németek uralkodnak, ahol a lengyel, ott a lengyelek s ahol az oláh, ott az oláhok uralkodnak. Az országok hisztorikus volta nem valami játék, amely egy kézmozdulattal az asztalról leseperhető.”

„És éppen e körülmény az, mely azt bizonyítja, hogy Srobár úr kellő alap nélkül intézi szavait a tótokhoz, olyasmire híva fel őket, amihez nincs pozitív talajuk, A tótok ép oly polgárai Magyarországnak, mint akár a magyarok vagy a németek, ők éppen úgy szétszórva laknak az országban kisebb-nagyobb tömegekben, mint akár a magyarok vagy a németek, ha tehát a tótoknak érdekükben volna, hogy autonómiáért küzdjenek, — s azt hihetjük, hogy a helyiérdekű ügyekben hasznos az autonómia, — úgy küzdjenek érte, de közösen a magyarok-

kai, németekkel s a többi nemzetiségekkel. Ez minden esetre érdekükben áll.”

A cikkíró átmegey aztán a Nár. Nov. cikkének egyes állításaira s így ír: A Srobár cikkében nagyon sok az önhihtség s ő túlbecsüli a tót népet erejében. Ügy bánik a milliókkal, melyekkel állítása szerint a tót nép az állampénztárt elárasztja, mint a pelyvával. Bár igaz volna, hogy a tót nép temérdek millióval járul az államkincshez. Nem azért mondjuk ezt, hogy tele legyen az állampénztár, amely hálistennek jól áll, hanem azért mondjuk, mert óhajtanok, hogy az a tót nép végre-valahára könnyen fellélegezhessen s megszűnjék napi szükségleteiért való küzdelme. De hát hol vannak, tót nép, a te millioid? Mit gondol a cikkíró, hány millióval járul hozzá a tót nép a magyar állam költségvetéséhez? A népet értjük, mely p. o. Liptóban, Árvában, Trencsénben lakik. Valóban irigylésre méltó a Srobár fantáziája és naivsága. Nem akarjuk felhozni a még nem régi történeteket, csak arra mutatunk rá, hogy ki karolta fel a minap az árvaiakat vagy trencsénieket nagy szükségükben? Ki járult hozzájuk testvéri szeretettel segélyt és vigasztalást hozva? És Srobár úr büszkén mondja ki a büszke szót, hogy a magyarok a tót népen élösködnek!

Srobár úr irigy szemmel nézi az iskolai és más kulturális palotákat, melyek, szerinte, tót pénzen a magyarok részére emeltettek, Nem úgy van ez Srobár úr. Azok a paloták, amennyiben paloták, állampénzen épültek ugyan, tehát a tót nép veritékéből is, de az ország *összes polgárai részére*, tekintet nélkül a nemzetiségre és vallásra.

A Slov. Nov. megengedi, hogy a választási tisztaság és a megyei közigazgatás körül sok a teendő, de kiemeli, hogy ezt a kormány is tudja s hogy foglalkozik is a kellő reform-munkákkal. A N. N. cikke megvesztegethetőséggel vádolta a közigazgatási közegeket, szolgabirákat és a jegyzőket s ennek kapcsán a Slov. Noviny ezeket mondja: Nagy hiba az, hogy a gyanúsító meg nem nevezi azokat a megvesztegethető tisztviselőket. Micsoda erkölcsbíró az, aki — orgazdáskodik. Avagy ismer talán olyan hivatalnokokat, akik fel voltak jelentve s nem történt bajuk? Miért nem jelentette azt be az illető fórumnál? Egyáltalában nem járja, minden bűnnel a kormányt vádolni, amint ezt a gyanúsító akár ignoranciából, akár más okból teszi, mert

hiszen sem a szolgabíró, sem a jegyző nem az állam képviselője. Ezeket a tisztviselőket nem a miniszter nevezi ki, hanem a megye, illetve a község választja őket, ha tehát gazemberek, első sorban a megye vagy község, második sorban maguk a lakosok felelősek,

A Slov. Nov. cikke így végződik:

„Cikkünket azzal fejezzük be, hogy nekünk jó törvényekre van szükségünk, első sorban jó választási és közigazgatási törvényre, de nemcsak a mi népünk, ia tótok részére, — ne legyünk szűkkeblűek, hanem egyformán mindnyájunk részére, tehát a magyarok, németek stb. részére is. Örömet fogjuk üdvözölni & helyiérdekű autonómiát is, ha nem lesz szűkkeblű szeparatistikus, hanem olyan, mely az ország polgárait nemzetiségi és valláskülönbség nélkül kielégíti.”

Az ág. hitv. ev. egyházkerületek új beosztása ellen amint a t. szentmártoni Národnie Noviny (15, II, 5.) jelenti, a túróci esperesség egy felségfolyamodvánnyal élt, A folyamodvány arra kéri Ő felségét, hogy venné ki a túróci esperességet a zsinati törvények azon rendelkezése hatálya alól, amely a kerületek új beosztására irányul, esetleg semmisítse meg őfelsége a zsinati törvények ezen rendelkezését, miután ez az egyházi autonómiába ütközik,

Budapest, 1895. febr. 6,

Dr. Czambel.

Tót-orosz-cseh lapszemle.

A Bánffy minisztérium programját ismertetve, a budapesti Slovenské Noviny (10, I, 22,) a következőt mondja: Az őszintén és határozottan körvonalozott kormányprogramm fellianyozta a szabadelvű pártot s meggyőzte az oppozíót arról, hogy rosszul számított, ha az új kormányt ideiglenes természetűnek gondolta. Ilyen programmal csak egy olyan kormány lép fel, amely tudatában van szellemi erőinek s amely el van határozva minden erejéből odahatni, hogy a felmerülő nehézségeket és akadályokat legyőzze. Az a férfias és hazafias elhatározás és erély, amellyel a kormány fellépett, mindenütt tiszteletet és elismerést fog neki szerezni,

(A túróc-szentmártoni *Národnie Noviny* még nem szólt

hozzá a kormány által kifejtett programhoz. Utolsó és utolsó-előtti (8., 9. sz. I. 19, 22.) számában vezércikke helyén a „*Nemzetiségi politika Magyarországon*” cím alatt a „Román. Jahrbücher egy cikkét reprodukálja.)

(*Orosz lap a válság megoldásáról.*) A moszkvai „Viedomosti” (6. sz. I: 6.) ma érkezett száma a magyar kormányválságról ír. Leírja a válság lefolyását, Khuen-Héderváry gróf visszavonulását s cikkét. így fejezi be: „Az ügyek ilyen állása mellett a királynak nem maradt egyéb hátra, mint megretirálni a magyar szabadelvűek előtt s Magyarországnak oly minisztériumot adni, aminőt a parlamenti többség megkövetel. A képviselőház elnöke megbízott az ország kormányzásával s azzal, hogy munkatársait abból a pártból válassza, amely eddig az uralkodó ellenzésére, Magyarországon uralkodott és uralkodik. — Szomorú állapot!”

(Gyengül a csehek pozíciója.) A prágai *Hlas Národa* (22. I. 22.) azt jelenti, hogy Csehországban a múlt év folyamán 27 nagybirtok került eladásra 7,500.000 forintnyi értékben s e nagybirtokok többsége idegen kézre került. Azt mondja, hogy ez évek óta így folyik s attól tart, hogy ha a dolgok jobbra nem fordulnak, ma-holnap az ujjakon meg lehet majd számolni a cseh nemzetiségű nagybirtokosokat.

Budapesten, 1895, jan. 23,

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

A Bánffy-minisztériumról a tót lapok közül a budapesti *Slovenské Noviny* (7, I, 15.) rokonszenvesen, a túróc-szentmártoni *Národné Noviny* (6, I. 19.) elítélőleg nyilatkozik. A *Slovenské Noviny* arról van meggyőződve, hogy az új kormány magáévá teszi a lelépő kormány politikai programját s az országot szabadelvű alapon fogja kormányozni. Ez okból biztosra veszi, hogy az új kormány nemcsak, hogy a három szentesített egyházpolitikai törvényt életbe fogja léptetni, de a hátralévő két egyházpolitikai törvényjavaslat keresztülvitelét is programjába veszi. Az a tény, hogy az új miniszterek a szabadelvű párt pártéletében nem vittek hangos szerepet, a *Slov. Nov.* szerint csak a Bánffy-kormány tartósságához járulhat hozzá a jelen viszonyok között. — A *Nár. Noviny* nézete

szerint a Bánffy minisztérium kinevezésével a válság csak formailag ért véget. Mert szerinte a válságot nem személyi okok idézték elő s így tehát személyváltogatással a válság nem szűnik meg, A nemzetiségek lapja különben így nyilatkozik: „Nem tudjuk, milyen lesz az új kormányzás, csak azt tudjuk, hogy aligha várhatjuk a Bánffy-minisztériumtól a nem magyar nemzetiségek helyzetének javítását. Lehet, olyan rossz dolgunk lesz, mint eddig; lehet, még rosszabb. Ettől ne ijedjünk meg.” A miniszterelnök főispáni működéséből azt következteti a turóc-szentmártoni lap, hogy a miniszterelnök „kriminalista erélyű politikát” fog folytatni a nemzetiségekkel szemben s napirenden lesznek a „börtönök” s a „nemzetiségi üldözések”. „Adja az Isten, hogy tévedjünk,” — Azzal végzi a lap ebbeli okoskodását.

(*Tót hírlapi jubileum.*) A t. szentmártoni Národnie Novíny arról ír „Ötven év” című vezércikkében, hogy 1845, évben kezdett megjelenni az első politikai tót lap „Slovenskje Narodnje Noviny” c, alatt s hogy azon ötven év alatt alig haladt valamit a tót hírlapirodalom fejlődése, A cikkíró a viszonyokban látja a fejlődés akadályát, melyek „anachronisztikusak, miként anachronizmus maga a tót nemzet egész élete.” A cikk befejező része így hangzik: Tehet-e arról a tót hírlapirodalom, hogy az ilyen anachronisztikus nemzetben maga is anachronizmus maradt a többi nemzetek hírlapjai mellett? Avagy nem anachronizmus-e az: egy nemzet, amelynek a XIX, évszázad végén nincs egyetlen egy iskolája, papnöveldéje, tanítóképzője, nincs egyetlen választókerülete, országgyűlési képviselője; amelynek nincsenek bírái, adminisztrátorai, amelynek semmi nyelvi, kulturális és politikai jogai nincsenek?

(*Tót-román barátság.*) A Nár. Nov. jelenti, hogy a „tót nők”, vissza akarván adni a „román nőknek” a kölcsönt (a román nők Hurban Szvetozárnak, mint tót költőnek a szegedi fogságba koszorút küldöttek volt annak idején), egy szép albumot kézbesítettek s azt a tót-román nők barátságának zálogául 500 aláírással a tótság minden vidékéről, a román nőknek e napokban küldöttek meg,

Budapesten, 1895. jan. 16.

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

A turóc-szentmártoni Národnie Novíny (1. sz.) újévi cikkében ezen szavakkal fordul a tót néphez:

„Hallgassátok meg szavunkat, földik! Őszinte szó ez. Nem boldogulhattok a nemzetiségi eszme fogalmán kívül. Ezen eszme nem foszt meg benneteket vallástoktól, mikért azt a renegát-ság teszi, nem foszt meg benneteket becsületektől, házatoktól, pénzetektől és békétektől, miként az arra törekvő emberek, kik azért vannak fizetve, hogy rajtatok élösködjenek. Az utolsó időben el akarják tőletek venni az Istent és a megváltó Krisztust is s helyébe valami „liberalizmust” akarnak adni. Jaj nektek, ha elszakítanak bennünket a kereszténység alapjaitól. Az igaz kereszténység által nyújtott szabadságot felváltja a „liberalizmus”, azaz egy kiválasztott kisebbségnek örökös uralma a nemzetek felett, A választás nem nehéz!”

A *Válságról* írva, a budapesti *Slovenské Noviny* (1. sz.) az új év alkalmából írt cikkében a következőket mondja:

Bizonyos félelemmel tölt el bennünket azon körülmény, hogy nem tudjuk, ki fogja átvenni a kormányt. De reméljük, hogy mint mindig eddig, Ő felsége most is a legérdemesebbek közül választ s oly férfiak kezébe teszi le az ország vezetését, akik szintén összes erejüket a haza felvirágoztatására fordítják. ...

Budapesten, 1895. jan. 2.

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

A *cseh-tót irodalmi nyelv egységének kérdését* melegítette fel nem rég egy névtelen tót ember a prágai *Národni Listy* hasábjain, azt erősítve, hogy a tótok irodalmi különválását nem a tót nép, sem a tót ügy. érdeke nem kívánta s hogy tudomása szerint most is vannak tótok, akik a nyelvegység megújítását óhajtják. A budapesti *Slovenské Noviny* (139.) felelve a fentiekre, a következőket mondja: A cikkíró úr ismeri ugyan a tárgyra vonatkozó irodalomtörténeti adatokat, hanem azokat nem elég kritikával dolgozta fel. ő bizonyosan még fiatal, aki-nek még nincsenek saját nézetei s, aki így a cseh részről kiadott

„Hlasy” nevű tendenciózus röpiratot tartja evangéliomának ... A cikkíró úr azt állítja, hogy a tótok között vannak olyanok, akik a cseh-tót irodalomért lelkesednek. Hát lehet, hogy vannak olyanok. Mindenesetre fiatalabb, tapasztalatlan emberek azok, akikről biztosra vehető, hogy kiábrándulnak cseh-tót egy-ségi álmaikból s belátják, hogy a cseh nyelvnek a tótoknál már csak hisztorikus jelentősége van. Az ev. egyház szentírása az egyedüli hirdetője annak, hogy a tótok egykor cseh nyelven írtak, de az ev. tót egyházakban is mindinkább szűkebb térre szorítatik a cseh nyelv használata s már csak a szentírást kell tót nyelven kiadni, hogy a cseh nyelv végleg felvegye a tótoknál hisztorikus jellegét.

Kossuth Ferenc körútja s főleg a debreceni bostrány alkal-mából a *Nár. Noviny* (139. XI. 24. Turóc-Szent-Márton) párhuzamot von a között, ami Kossuthnak szabad és ami p. o. a románoknak vagy a tótoknak szabad s nagy melanchóliával írja meg, hogy a „tótoknak” nem engedik meg a népgyűlésezést s hogy a tót tanulókat kicsapják az iskolából, ha „ártatlan tót dalt énekel”, de úgy kell neki, mondja gúnyosan, „miért nem danolja azt hogy: „Jaj de huncut a német!” — akkor hazafias volna.

A lap azzal végzi cikkét, hogy a debreceni incidenst „kez-dik elsimítani s hogy várhatólag teljesen elsimítják”. Az érvé-nyesül itt, mondja: Si facisti nega!

Budapesten, 1894. nov. 26.

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

(*Tót lapok a kat. néppártról.*) A kat. néppártról a buda-pesti *Slovenské Noviny* (139. XI. 22.) azt mondja, hogy az szük-ségtelen s veszélyes is, amennyiben vallási pártok alakulására vezet s elhinti a vallási súrlódások csiráját. A cikkíró méltányolja a párt szándékát, mely a nemzetiségi harcok megszüntetésére irányul, de mit ér a jó szándék, mikor a néppárt ezek helyébe a vallási harcokat akarja felidézni, melyek nagyobb lángot vethetnek, mint a nemzetiségi harcok. A cikk így végződik: „Reméljük, hogy a kat. néppárt vezérei ismerik hazafiúi kötelességüket s hogy dacára a párt nevében rejlő el-szigeteltségnek, úgy fognak eljárni, hogy abból a hazának kára

ne legyen. Mert máskülönben is figyelemreméltó, hogy Magyarország azért, hogy a jelen politikai pozíciót elfoglalhassa, sokat köszönhet a liberális nyugat rokonszenvének!”

A túróc-szentmártoni Národnie Noviny (138. XI. 22.) a székesfehérvári katolikus nagygyűlés lefolyásának tárgyi ismertetésére szorítkozik, szó szerint idézve Zichy Ferdinánd gróf beszédéből azon helyet, mely a nemzetiségek nyelvhasználatára vonatkozik. Az ismertetés sorai közül kivethető tisztán ia néppárttal való rokonszenvezés.

„*Komoly időjelek*” cím alatt a túróc-szentmártoni „*Národnie Noviny*” (138. X. 22.) rámutat arra, hogy az ország minden zugában elégedetlenség mutatkozik a jelen viszonyokkal s dacára annak, a kormány most se tartja elérkezettnek az időt, hogy komolyan vegye a helyzetet. A N. N. rámutat a katolikus ellenzék szervezkedésére, a románok erős akciójára, az ev. ág. hitv. egyházban uralkodó „zavarokra”, Fiúmé „ellenszegülésére”, erdélyi pártok mozgolódásaira, az agrarizmus, szocializmus agitációjára s Kossuth Ferenc utazásával járó demonstrációkra, melyeket igen komoly idő jeleknek tart. A cikkíró kérdi, vájjon mit gondol a kormány a Kossuth-demonstrációkról. Vájjon számításból történik-e ez, vagy csak könnyelműségből? Különben a Nár. Nov. a f. é. november hó 1-én életbe léptetett új sommásügyi eljárásról szóló törvényben lát ismét nagy sérelmet és pedig abban, hogy az újonnan törvényesített eljárás szerint minden melléklet magyar, hiteles, bélyeggel ellátott fordításban lesz melléklendő. Ezen intézkedésben oly terhet lát a cikkíró, mely kizárólag a nemmagyar nemzetiségűeket sújtja s ez okból gúnyolja a magyar jogegyenlőséget. Az alkalmat a cikkíró különben felhasználja arra, hogy magát a tót népnél behízelegje. Azt mondja ugyanis, hogy íme, „mí nem nemzetiségi idealisták vagyunk, hanem a tót nép anyagi érdekeit is védelmezzük.”

Budapesten, 1894. nov. 23.

Dr. Czambel.

Tót-cseh lapszemle.

A Költségvetési vita alkalmából a budapesti *Slovenské Noviny* (135. XI. 17.) igen elismerőleg ír az ország közgazdasági viszonyairól s kijelenti, hogy az ország pénzügyei még;

soha se állottak ilyen kedvezően s innen magyarázta azt, hogy az opozíciónak nem volt módjában úgy, mint előbbi években húzni-vonni a költségvetési vitát. Ismertette Wekerle miniszter beszédét s különösen az agráriusoknak adott feleletét, cikkét így fejezi be:

„A kormány ismeri az ország szükségeit, miután van alkalma s módja is ama, s mi örvendünk, látva, hogy segíteni akar a nehéz helyzetben. Segíti a földművelők helyzetét s hogy azt még jobban akarja emelni, arról bizonyosságot tesznek azok a milliók, amelyek a költségvetés földművelési tárcájában, a földművelés érdekeinek előmozdítására felvételtek. Eszközli és támogatja a vasútépítést mindenütt az országban, hogy megkönnyítse a kivitel és lehetővé tegye a konkurrenciát. Csak türelem, amit éveken át elmulasztottunk, azt nem lehet egy nap alatt behozni, S amint a külföldi konkurrencia se egy nap alatt vette le a lábáról a magyar földgazdaságot, azonképen a bajból se bontakozhatunk ki egy nap alatt.”

„*Kossuthiáda*” cím alatt ír a turóc-szentmártoni *Národnie Noviny* (138, XI, 17.) Kossuth Ferenc körutazásáról. Idézi a bécsi „Vaterikiind”-ot, a „Pester Lloyd”-ot, Jókai levelét és konstatálja, hogy „tempóra mutantur” s velük a magyar politikusok. Úgy véli, hogy csak nem régen dicsőítették a kormánylapok, sőt a miniszterek is, Kossuthot, de hogy a „Vaterland” egy fenyegetésére mindjárt fordítottak a dolgon, S a Pester Lloyd, sőt Jókai is — rögtön Kossuth ellen fordultak, A cikkíró kíváncsi a Kossuthiáda további fejlődésére.

Ugyancsak Kossuth Ferenc körutazásáról ír a prágai „*Hlas Národa*” (319, XI, 17.) is, az ócsehek közlönye. Cikkének címe: „Új Kossuth-kaland Magyarországon.” A cikkíró azt hiszi, hogy Kossuth Ferenc mielőtt lejárná magát „személyének folytonos fitogtatásával” s mielőtt ellenakcióra bírná az osztrák népeket, — ami Magyarországot gazdaságilag érzékenyen sújthatná, — könnyen megsebezheti a magyar nemzetet. Az olyan demonstrációk legalább, írja a Hl, N., minden más nemzetet kompromittálnának. Cikkét így fejezi be: Az olyan demonstrációk, aminők színhelye volt Cegléd, Arad stb., másutt meggyengítenék a kabinet pozícióját, mert kitudódnék, hogy gyenge egy politikai kalandorral szemben. Másutt az olyan kormány

nem tudná magát kimenteni. Talán a magyarok külön szerencsés helyzetben vannak, hogy ilyen demonstrációkat is merhetnek a nélkül, hogy félnének és károsulnának? Bármint is van, de ifj. Kossuth körútja, bármint is végződjék, megmutatja, hogy a magyarok, amint már a nemzetiségekkel szemben nem tudnak igazságosak lenni, úgy azon hely iránt se tudnak lojálisak, elismerők és hálásak lenni, amelytől nagy elnézés mellett megkapták szabadságuk, hatalmuk és dicsőségük kifejezésére a széles és szabad cselekvési teret.

Budapesten, 1894. nov. 19,

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

A „néppárt” tót közlönye a budapesti „*Krest'an*” (9, sz. XII, 2.) visszatér a „debreceni skandalumra” s arra, hogy a „Nemzet” nov. hó 20-án elítélőleg írt a székesfehérvári népgyűlésről „ostoba csócseléknek nevezve résztvevőit s jókat ütven a kálvinistákon és zsidókon, a következőket mondja:

„Mikor az országgyűlésen azt kérdezték Wekerlétől, mit gondol a katolikus népgyűlésről és a néppártról, azt felelte, hogy az veszélyes mozgalom a hazára nézve. Hát persze, hogy az veszélyes a miniszter urakra és hű táltosaikra nézve, ha a szegény népek megnyílik a szemé, ha a katolikusok hosszú álmukból ébrednek, nem akarva továbbra is tolni a szabadelvű párt rozzant szekerét, — Egész Magyarország katolikusai csak az apostoli királyba vetik hitüket, .. Ne essünk kétségbe, kedves testvérek, a mi jó királyunk látja azt, hogy mi történt Székesfehérvárott és Debrecenben!”

A *kereskedelmi tárca költségvetése alkalmából* azt írja a budapesti *Slovenské Noviny* (142, XII, 1.): a kereskedelmi miniszter a körülményekhez képest minden lehető megtett, hogy az országot felvirágoztassa, folytonos figyelemmel kísérvén a vidékiek speciális szükségait, A mi felvidéki képviselőink bizony szintén ügyet vethetnének a szegény tót néptől lakott vidékekre, de az ez évi költségvetési vita folyamán, senki se emelte fel szavát, S éppen ezen okból jól esik tudnunk, hogy miniszterünket, ki minden vidék iránt egyformán igazságos, nem kell esetről-esetre lokális szükségekre figyelmeztetni, mert ő, habár

nagyon igénybe van véve az országos dolgokkal, mégis ismeri a legutolsó falu szükségéit is.

Budapesten 1894. dec. 3.

Dr. Czambel.

Szláv lapszemle.

A szentpétervári „*Grassdanin*” (16. I. 16. old.) Giess külügyminiszter haláláról cikkezve, megemlíti, hogy a külügyek vezetésére az semmi befolyással nem lesz, miután Giess betegsége miatt már régóta nem vett tényleges részt az ügyek elintézésében. Az új külügyminiszter teendőiről szólva, úgy találja, hogy ez elég fontos lesz. Franciaország belügyi cháosza nem marad t. i. indifferens az európai hatalmasságok életére. Továbbá küszöbön áll a Koburgi „epopeia” megoldása, miáltal ismét napirendre kerül a bolgár kérdés; az ázsiai kérdés, melyet a japán-kínai háború idézett fel s a közel szomszédban a parlament küzdelme a császárral. . . „ ezek mind oly dolgok, amelyek zivatart jósolhatnak.

A prágai „*Hlas Národa*” (31. I. 31.) orosz ügyekkel foglalkozva, kiemeli, hogy nem csodálkozik, ha az új cár, mint kijelentette, továbbra is fenn akarja tartani az autokrata rendszert, mert, úgy vélekedik a nevezett cseh lap, „nem lelkesülhetnek Oroszországban oly rendszerekért, amelyekkel a nemzetek válságba sodortatnak.”

(Tót lap a néppártról.) A budapesti *Slovenské Noviny* (14. I. 31.) az újonnan megalakult néppártról írva, azt mondja, hogy programjában semmi új sincs az egyházpolitikai törvények revízióját kivéve. A nemzetiségi kérdésre vonatkozó pont se új, mert ez benn foglaltatik, habár más szavakkal is, Bánffy program-beszédében. Különben lojálisán elismeri a cikkíró a hazafiságot, hogy gr. Zichy Ferdinánd nem a dacoskodás terére lépett, hanem törvényes alapra helyezkedve, ott akarja kieszközölni a törvények módosítását, ahol azok hozattak. A cikkíró különben sajnálja, hogy a mi éránkban találkozhatott Magyarországon férfi, aki egyházak szerint akar politikai pártokat alakítani s attól fél, hogy ennek rossz következménye lesz a magyar politikai életre.

Budapesten, 1895. febr. 1.

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

A budapesti *Slovenské Noviny* (22) de Herediet S. volt francia miniszternek a Pesti Naplóhoz intézett levelét ismerteti, melyben a magyar szabadelvű, politikáról s az oláhok izgatásáról nyilatkozik. A Slov. Nov. nyilatkozatait a következő megjegyzéssel kíséri:

„Ebből láthatjuk, hogy a külföld politikusai milyen jól vannak informálva arról, ami határainkon belül történik. Ebből látható, hogy milyen eredménytelen a törekvés, mely arra irányú, hogy a magyar kormány a külföld előtt befeketítették s láthatjuk, hogy az ország jól megfontolt szabadelvű politikája hogyan szerzi meg a külföld rokonszenvét és elismerését.”

A túróc-szentmártoni *Národnie Noviny* (21.) a világ irányító eszméit ismerteti s a filozofikus hangú cikk a nemzetiségi eszménél állapodik meg. A cikkíró szerint a nemzetiségi eszme irányítja mai napság a világ sorsát s nagyon zokon veszi, hogy vannak kormányrendszerek, amelyek ez eszme szolgálatában nem állanak. Az elméleti, általánosító jellegű cikkben a következő mondások is foglaltatnak: „A renegátság, a nemzeteknek érzelmüktől és nemzetiségüktől való megfosztása, e legförtelmesebb bűntett az utcai lány vakmerőségével általános posztulátumként, hazafias kötelességként hirdetik! Ilyen jögon az öngyilkosság és önfertőzés a közjó és társadalmi rend posztulátuma volna!” — „Olyan rendszerek, melyek mesterséges alapokon nyugosznak s mesterségesen tartatnak fenn maguknak a megfosztottaknak pénzéből és véréből, kell, hogy megfertőzzék és megrontsák az életet.” A cikkíró arról van meggyőződve, hogy minden „tisztességes ember” várva-várja a percet, amelyben halomra dől a „hazugság, csalás, erőszak és: minden rossznak épülete.”

Budapesten, 1895. febr. 20.

Dr. Czambel.